

Міністерство внутрішніх справ
Донецький державний університет внутрішніх справ

**Центральноукраїнський вісник
права та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 1 (9)

Issue 1 (9)

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ректор, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Заступник головного редактора:

Кузьменко Сергій Георгійович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Відповідальний секретар:

Буга Ганна Сергіївна, доктор юридичних наук, доцент, начальник відділу організації наукової роботи, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Члени редакційної колегії:

Баштанник Віталій Володимирович, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Булгакова Олена Валеріївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Веселов Микола Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна

Антоніна Дякона, доктор економічних наук, професор, проректор з інновацій та розвитку, начальник відділу маркетингу, Університет прикладних наук ISMA, Рига, Латвія

Колеснік Тетяна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного, трудового права та права соціального забезпечення дисциплін факультету № 4, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Кононенко Тетяна Володимирівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін факультету № 1, Донецький державний університет, Україна

Копотун Ігор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3, Донецький державний університет внутрішніх справ, Україна

Липовська Наталія Анатоліївна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Макаренко Олександр Юрійович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін та безпеки життєдіяльності факультету № 2, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна

Мінченко Дар'я Анатоліївна, кандидат юридичних наук, магістр Лондонського університету Queen Mary, адвокат, начальник відділу міжнародних зв'язків, доцент кафедри цивільного права, Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

Пилипенко Дмитро Олексійович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького державного університету внутрішніх справ, Україна

Хожило Ірина Іванівна, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Україна

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Донецького державного університету внутрішніх справ
Протокол № 9 від 26.03.2025

Журнал засновано у 2022 році. Науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» зареєстровано в Національній раді України з питань телебачення і радіомовлення (Рішення № 1415 від 16.11.2023 р. Ідентифікатор медіа R 30-1958).
Періодичність: 4 рази на рік.

Офіційний сайт видання: cuj.dnuvs.ukr.education

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 27 квітня 2023 року № 491 (додаток 3) науковий журнал «Центральноукраїнський вісник права та публічного управління» включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») зі спеціальностей 081 – Право, 281 – Публічне управління та адміністрування. Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ЗМІСТ

Булгакова Олена Валеріївна ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ	5
Величко Лариса Юріївна, Михайлець Лариса Михайлівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ ТА ЛІВАНУ.....	14
Ворона Петро Васильович, Кононенко Михайло Михайлович ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ ПОЛТАВЩИНИ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012–2019 РР.....	23
Гончарук Владислав Леонідович ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	32
Данилевська Юлія Олександрівна, Сибірцева Людмила Сергіївна «ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА» ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 441 КК УКРАЇНИ.....	41
Кадала Віталій Віталійович, Гузенко Олена Павлівна МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ТА ОСУЧАСНЕННЯ ЗМІСТУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ.....	49
Пономарьова Тетяна Ігорівна МЕТА ЯК ОBOB'ЯЗКОВА ОЗНАКА СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 359 КК УКРАЇНИ.....	56
Сахно Артем Петрович ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВИКЛЮЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ СУДУ» В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 175-1 КУПАП «КУРІННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ У ЗАБОРОНЕНИХ МІСЦЯХ».....	63
Таран Євгеній Іванович ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ У МІЖНАРОДНІ БЕЗПЕКОВІ СТРУКТУРИ.....	70
Фальковський Андрій Олександрович АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ: ТЕОРЕТИКО-КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД.....	77
Фросіняк Руслан Вікторович ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКІ ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ.....	86
Цицюра Володимир Іванович ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	94
Ярмоленко Олександр Сергійович ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНИХ КРЕДИТОРІВ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО.....	101

CONTENTS

Bulhakova O. V. INTEGRITY AS A TOOL FOR ENSURING THE EFFICIENCY OF PUBLIC GOVERNMENT	5
Velychko L. Yu., Mykhaylets L. M. ENSURING THE RIGHT OF CITIZENS TO A FAIR TRIAL: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF UKRAINE AND LEBANON.....	14
Vorona P. V., Kononenko M. M. FEATURES OF THE EXPRESSION OF WILL OF POLTAVA REGION VOTERS IN THE PRESIDENTIAL AND PARLIAMENTARY ELECTIONS 2012–2019.....	23
Honcharuk V. L. THE IMPACT OF CRYPTOCURRENCIES ON THE FINANCIAL SYSTEM AND POTENTIAL CONSEQUENCES FOR FINANCIAL AND ECONOMIC SECURITY.....	32
Danylevska Yu. O., Sybirtseva L. S. "ENVIRONMENTAL DISASTER" AS A SIGN OF THE OBJECTIVE SIDE OF CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR BY ART. 441 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	41
Kadala V. V., Guzenko O. P. MECHANISMS OF PUBLIC ADMINISTRATION: SCIENTIFIC POSITIONS AND MODERNIZATION OF THE CONTENT IN THE CURRENT CONTEXT.....	49
Ponomarova T. I. PURPOSE AS A MANDATORY INDICATION OF THE SUBJECTIVE PART OF A CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN ARTICLE 359 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	56
Sakhno A. P. REGARDING THE DEFINITION OF THE CONCEPT OF “EXCLUSIVE JURISDICTION OF THE COURT” IN THE CONTEXT OF CONSIDERING CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES UNDER ARTICLE 175-1 OF THE CODE OF ADMINISTRATIVE OFFENSES “SMOKING OF TOBACCO PRODUCTS IN PROHIBITED PLACES”.....	63
Taran Ye. I. CHALLENGES AND PROSPECTS FOR UKRAINE IN THE CONDITIONS OF INTEGRATION INTO INTERNATIONAL SECURITY STRUCTURES.....	70
Falkovskiy A. O. ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF CULTURAL AND NATURAL HERITAGE SITES: A THEORETICAL AND COMPARATIVE APPROACH.....	77
Frosiniak R. V. FINANCIAL CAPACITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE: MANAGEMENT CHALLENGES AND ADAPTATION.....	86
Tsytsiura V. I. SPECIFICS OF THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL STATUS OF MILITARY COMMAND AND MILITARY ADMINISTRATIONS UNDER THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW.....	94
Iarmolenko O. S. FEATURES OF THE PARTICIPATION OF SECURED CREDITORS IN A BANKRUPTCY CASE.....	101

УДК 351.083

DOI 10.32782/cuj-2025-1-1

Булгакова Олена Валеріївна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-0893-3732

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ

Актуальність роботи обумовлена тим, що питання розуміння сутності, структури, значення і взагалі концепту явища доброчесності набуло актуальності в контексті протидії корупції як досить не зрозумілий інструмент, покликаний знизити прояви корупції в сфері публічних взаємовідносин та покращити ситуацію в секторі державного управління в цілому. Україна знаходиться в процесі запровадження доброчесності в сферу публічного управління, оскільки це демонструє готовність країни до інтеграційних та глобалізаційних процесів. Особливо актуальним є процес інтеграції до безпекових міжнародних організацій і спільнот. Саме у сфері безпеки доброчесність є показником, який демонструє публічну політику країни в протидії будь-яким загрозам та готовність активно протидіяти їм.

Метою роботи є визначення сутності, структури та можливості унормування доброчесності як комплексного інструменту забезпечення ефективності у сфері публічного управління.

Стаття містить аналіз уявлення українців про культуру доброчесності за даними опитування, проведеного у вересні 2024 року. Запропоновано модель розуміння організаційної доброчесності відповідно до вимог, викладених в Парламентському довіднику (DCAF: 2015).

У роботі визначено, що в сучасній практиці українського публічного управління найбільш широко врегульовані вимоги до доброчесності особи, яка обіймає посаду в сфері публічної діяльності. У сфері освіти і науки, правоохоронної діяльності, судочинства та державної служби доброчесність регламентується щодо виконання посадових обов'язків та закріплюється у кодексах честі або етичних кодексах. Проте такий підхід має низку недоліків, зокрема через те, що не охоплює регламентацію вимог до доброчесності діяльності організації та не висвітлює необхідність формування загальносуспільної культури доброчесності. Запропоновано більш широко використовувати процесний підхід та ризик-орієнтований підхід у досягненні організаційної доброчесності в публічному врядуванні.

Ключові слова: доброчесність, публічне врядування, публічна служба, посадова особа, забезпечення доброчесності, ефективність управління, запобігання корупції.

Bulhakova O. V. Integrity as a tool for ensuring the efficiency of public government

The relevance of the work is due to the fact that the issue of understanding the essence, structure, meaning and the concept of integrity in general has become relevant in the context of combating corruption as a rather misunderstood tool designed to reduce corruption in the field of public relations and improve the situation in the public administration sector as a whole. Ukraine is in the process of introducing integrity into public administration, as it demonstrates the country's readiness for integration and globalisation processes. The process of integration into international security organisations and communities is particularly relevant. It is in the security sector that integrity is an indicator that demonstrates the country's public policy in countering any security threats and readiness to actively counter them.

The purpose of the study is to determine the essence, structure and possibilities of regulating integrity as a comprehensive tool for ensuring efficiency in public administration.

The article analyses Ukrainians' perceptions of the culture of integrity based on a survey conducted in September 2024. A model for understanding organisational integrity is proposed in accordance with the requirements set out in the Parliamentary Handbook (DCAF: 2015).

The article determines that in the current practice of Ukrainian public administration, the requirements for integrity of a person holding a position in the field of public activity are most widely regulated. In the sphere

of education and science, law enforcement, judiciary and civil service, integrity is regulated in relation to the performance of official duties and is enshrined in codes of honour or codes of ethics. However, this approach has a number of shortcomings, in particular, because it does not cover the regulation of requirements for the integrity of the organisation's activities and does not highlight the need to form a public culture of integrity. It is proposed to use the process approach and risk-oriented approach more widely in achieving organisational integrity in public administration.

Key words: integrity, public governance, public service, official, ensuring integrity, management efficiency, prevention of corruption.

Вступ. Дискусія, яка точиться навколо доброчесності, змушує звернути увагу на таку доволі нову для українського публічного управління категорію. Частіше про доброчесність йде мова в контексті запобігання та протидії корупції в сфері публічного управління. У розумінні публічного службовця доброчесність виникає як вимога або критерій до особи самого публічного службовця, його поведінки під час виконання посадових обов'язків та способу життя. Проте поняття «доброчесність» відносно сфери публічного управління залишається не визначеним.

Саме питання щодо розуміння сутності, структури, значення і взагалі концепту явища доброчесності набуло актуальності в контексті протидії корупції як досить не зрозумілий інструмент, покликаний знизити прояви корупції в сфері публічних взаємовідносин та покращити ситуацію в секторі державного управління в цілому.

Україна знаходиться в процесі запровадження доброчесності в сферу публічного управління, оскільки це демонструє готовність країни до інтеграційних і глобалізаційних процесів. Особливо актуальним є процес інтеграції до безпекових міжнародних організацій і спільнот. Саме у сфері безпеки доброчесність є показником, який демонструє публічну політику країни в протидії будь-яким загрозам та готовність активно протидіяти їм.

Важливим кроком є приєднання в 2024 році України до ініціативи «Індикатори публічної доброчесності» (ІДП) Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та надання країною даних щодо якості державних стратегій у сфері доброчесності і боротьби з корупцією, підзвітності формування державної політики та ефективності внутрішнього контролю й управління

ризиками [1]. Згідно з даними офіційного сайту ОЕСР, Індикатори публічної доброчесності – це перший набір узгоджених на міжнародному рівні даних, покликаний сприяти поширенню найкращих практик розбудови систем доброчесності шляхом порівняння показників країн та обміну найкращими практиками. Ініціатива «Індикатори публічної доброчесності» (ІДП) була створена Робочою групою від ОЕСР з питань доброчесності та боротьби з корупцією з метою створення можливості для країн-членів переходу від індикаторів, заснованих на суб'єктивних оцінках, до об'єктивних даних [1]. Така міжнародна ініціатива яскраво демонструє потребу в розумінні доброчесності як інструменту забезпечення ефективності сучасної системи публічного врядування в Україні.

Метою статті є визначення сутності, структури та можливості унормування доброчесності як комплексного інструменту забезпечення ефективності в сфері публічного управління.

Матеріали та методи. У процесі дослідження було використано комплекс методів, що забезпечують всебічний аналіз проблематики та обґрунтованість отриманих результатів. Дослідження базується на аналізі нормативно-правових актів, офіційних статистичних даних та даних соціологічних опитувань, аналітичних звітів державних і міжнародних організацій, наукової літератури та практичних кейсів у сфері публічного управління.

Результати. Дослідження сутності доброчесності набуло актуальності в період суттєвих змін в українському суспільстві після перемоги Революції Гідності, яка висвітлила проблеми існуючої системи публічного управління. Саме існуюча на той час система державного управління призвела до глибо-

кого соціального конфлікту між інституціями громадянського суспільства й авторитарною системою державного управління, яка успішно інтегрувала в свою діяльність принципи корумпованих процесів розподілу суспільних ресурсів. Тому для демократичного українського суспільства розуміння доброчесності, особливо в сфері публічного врядування, є гострою потребою та інструментом у досягненні сталого розвитку країни та національної безпеки.

Найбільше праць присвячено саме дослідженню сутності академічної доброчесності, серед авторів яких – А.Є. Артюхов, Н.Г. Батечко, І.М. Варава, Т.В. Гребенюк, Т.В. Фініков, О.В. Чумак та інші. Питання доброчесності в сфері державної служби досліджували в своїх працях такі науковці, як І.М. Бевзюк, В.С. Бігун, С.В. Глущенко, Н.М. Корчак, О.І. Сердюк, О.О. Томкіна, В.І. Федорович та інші дослідники.

У статті В.С. Бігун проведено глибоке дослідження доброчесності як юридичного терміну та викладено сенси цього терміну відносно сфери діяльності, а саме в судочинстві (статус суддів), наука і освіта, державні органи, державна служба, які закріплено в різних юридичних документах [2]. Здебільшого доброчесність розглядається як вимога до діяльності посадової особи в сфері судочинства, освіти і науки, державної служби або як вимога та процедура під час проведення конкурсу на посаду. Доброчесність як вимога до діяльності організації або установи в сфері публічного управління розглядається в контексті запобігання корупції як інструмент попередження фінансових зловживань в процесах розпорядження публічними фінансами. У цьому аспекті доброчесність пов'язана з прозорістю закупівельної діяльності організації публічного управління [2].

У сфері науки і освіти доброчесність розглядається саме як категорія «академічна доброчесність» [2]. Найбільш широко в публічному просторі використано підхід до унормування академічної доброчесності, а саме ст. 42 Закону України «Про освіту» дає визначення в такому формулюванні: «Академічна доброчесність – це сукупність етичних

принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [3]. Сутність академічної доброчесності розкривається через 8 видів порушень: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман (формами якого є зазначені попередньо види порушень), хабарництво та необ'єктивне оцінювання; види академічної відповідальності для академічних працівників і здобувачів освіти [2].

Відносно посадових або службових осіб доброчесність унормована ст. 4 Закону України «Про державну службу» як принцип діяльності державного службовця в такому формулюванні: «спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень» [4].

Н.Г. Сорокіна та Т.М. Тарасенко розглядають питання сутності доброчесності та шляхи її забезпечення в сфері професійної діяльності публічних службовців [5]. Вони дотримуються думки, що запровадження стандартів доброчесності на публічній службі може стати дієвим інструментом в підвищенні престижу публічної служби. Можна погодитись з ними, що етичні кодекси можуть бути рамковими нормативними документами, які містять вимоги до поведінки посадової особи. Проте, ці автори не висвітлюють питання доброчесного організаційного середовища, в якому створюється доцільність функціонування таких етичних кодексів як моделей належної поведінки особи під час виконання посадових обов'язків, і які можуть запобігати протиправній поведінці.

Тож, маємо ситуацію, на вершині якої є доброчесність як явище, до якого прагне суспільство в контексті протидії корупції, і яка є принципом діяльності державного службовця щодо захисту публічних інтересів. Крім того, від державного службовця нормою закону вимагають відмовлятися від превалювання приватного інтересу під час здійснення нада-

них йому повноважень. У цьому формулюванні визначено період дії цієї норми – «під час здійснення наданих повноважень» та предмет відмови – «превалювання приватного інтересу» [6]. У такій конструкції доброчесність дійсно виглядає як інструмент запобігання та протидії корупції в сфері державної служби, який покликаний врегульовувати конфлікт інтересів під час здійснення службових повноважень і здебільшого має спрямування саме на особисту поведінку посадової особи без врахування характеристик організаційного середовища його діяльності.

Якщо сприймати доброчесність як характеристику притаманну виключно особі на публічній службі в процесі виконання обов’язків, то впливає, що весь тягар відповідальності за досягнення доброчесності покладено виключно на окрему посадову особу. На нашу думку, такий підхід є мало-ефективним, оскільки в спробах уникнути тягара особистої відповідальності створюється значна кількість заборон або обмежень у професійній діяльності, і це критично звужує широкі можливості в своєчасному та гнучкому процесі ухвалення необхідних якісних рішень. Як результат, відбувається нагромадження надмірних обмежень, заборон на всіх рівнях системи управління, що призводить

до сповільнення темпів не тільки ухвалення рішень, а й їх реалізації в життя громади.

Дослідження уявлення українців про культуру доброчесності проводилось 20–23 червня 2024 року. До опитування долучили аудиторію віком від 18 років з різних регіонів країни. Результати дослідження демонструють громадське бачення щодо оцінки різних факторів, які формують сутнісне розуміння доброчесності в публічному управлінні [7].

Наведені дані дають можливість наочно побачити співвідношення вимог громадян до особистих якостей діячів у сфері публічного управління. Здебільшого громадяни вважають, що публічному діячу повинні бути властиві порядність (60), досвід і компетентність (51), розум і освіченість (46), непідкупність (37), патріотизм (36), простота і близькість до людей (30) [7]. Можна побачити, що означені характеристики стосуються, по-перше, моральних якостей публічного службовця (непідкупність, патріотизм), по-друге, професіоналізму через розум, освіченість і компетентність, по-третє, включеність у суспільні процеси, розуміння потреб і запитів громадян в цілому.

Звертаючись до Закону України «Про державну службу», яким у ст. 4 нормативно закрі-

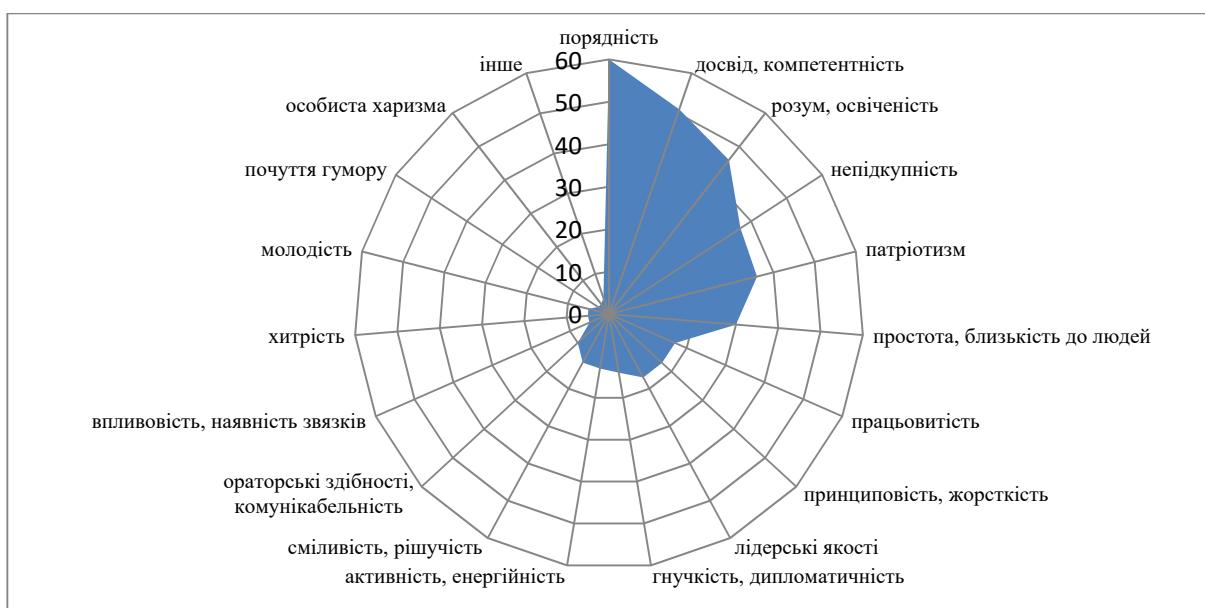

Рис. 1. Характеристики та особисті риси, якими повинен володіти державний діяч і політик, за результатами дослідження 2024 року (складено за даними джерела [7])

плено перелік і сутнісний зміст принципів державної служби, державою означені такі принципи: верховенство права, законність, професіоналізм, патріотизм, добросовісність, ефективність, рівний доступ до державної служби, політична неупередженість, прозорість, стабільність. На рис. 2 наведені результати оцінки принципів, якими в діяльності мають керуватись державні службовці на думку опитаних українців у вересні 2024 року.

Наведені на рис. 2 дані свідчать, що найважливішими принципами в державній службі, на думку громадян, є чесність, відповідальність, професіоналізм та прозорість роботи. При цьому першу позицію посідає саме принцип чесності серед інших принципів діяльності державних службовців. Постає питання: чи достатньо тільки чесності окремого державного службовця в забезпеченні ефективності публічного врядування або потрібно спиратись на комплексні інструменти, здатні забезпечувати системну ефективність. Тому увагу привертає добросовісність як комплексний індикатор ефективності системи публічного врядування.

Проте в сучасному суспільстві до поняття «добросовісність» існують не так багато підходів, більшість з яких пояснює його зміст як особистої риси публічного службовця або іншої особи, яка діє в публічному просторі. Виходить так, що добросовісність сприймається

як певна здатність особи діяти в будь-яких обставинах і процесах виключно в рамках жорсткої моралі, при цьому відповідальність за порушення як моральних, так і законодавчих норм цілком покладається тільки на саму цю особу.

Привертає увагу сутнісне розуміння добросовісності, яке викладено в «Парламентському Довіднику: виховання добросовісності та зменшення корупції в оборонному секторі» (DCAF: 2015) [8]. Цим документом добросовісність визначена як комплексна характеристика, яка регламентує сутнісні вимоги відносно людини, процесу та організації в цілому (рис. 3). Також документом визначено спосіб оцінки рівня досягнення добросовісності в системі організованої діяльності людей, а саме «добросовісність зазвичай встановлюється шляхом перевірок та опитувань» [8]. У Парламентському довіднику добросовісність визначена імперативно та за змістовим наповнення сформульована безособово як «виконувати свої обов'язки чесно і професійно».

Виконання посадових обов'язків здійснюється особою в структурі забезпечення певного організаційного процесу, тому і відносно процесу також регламентовано визначення добросовісності в Парламентському довіднику в такому формулюванні: «Процес є добросовісним, якщо він здійснюється так,

Рис. 2. Принципи, якими в своїй діяльності мають керуватись державні службовці в Україні: результати опитування 2024 року (складено за даними джерела [7])

Рис. 3. Модель забезпечення добросесності у системі управління організацією (складено автором за джерелом [8])

як це потрібно і вписується в більшу систему, частиною якої він є» [8]. Важливим є те, що критерієм добросесного процесу в організації є доцільність його існування в загальній структурі всієї організації, що дає розуміння доцільності витрачених ресурсів та його місце в досягненні загального результату діяльності організації. Також ця вимога висвітлює значення операційно-процесного підходу в плануванні організаційної системи та аналізі загальної діяльності організації, в тому числі й у сфері публічного управління.

Вищий рівень забезпечення досягнення добросесності є саме добросесність організації. Парламентській довідник пропонує розуміти означену характеристику в такому викладі: «організація є добросесною, якщо її діяльність здійснюється професійно та з відповідною звітністю, без перерозподілу ресурсів на нечесні, особисті цілі» [8].

Сучасні підходи до розуміння діяльності організації, викладені в стандартах серії ISO 9000:2015 «Системи управління якістю», встановлюють вимоги до системи управління, здатної забезпечувати загальну дієвість і забезпечувати міцну основу для ініціатив щодо сталого розвитку. Цей міжнародний

документ використовує процесний підхід, елементами якого є цикл PDCA (plan-do-check-act) і ризик-орієнтоване мислення [9]. Процесний підхід дає змогу організації планувати свої процеси та їх взаємодії, а цикл PDCA дає змогу забезпечувати впевненість у тому, що процеси адекватно забезпечені ресурсами та керовані [9].

Сучасне суспільство прагне досягнути сталого розвитку для забезпечення високого рівня якості життя людей та національної безпеки на всіх рівнях. Організації, які функціонують в сфері публічного управління, концентрують свої зусилля саме на прагненні покращувати життя людей через раціональну організацію процесів суспільного життя для забезпечення можливості реалізації прав людей.

З огляду на вищезазначене, доцільно розглядати підхід до добросесності як до характеристики не окремої людини, а діяльності суспільства в цілому. Така модель описана в Рекомендаціях Ради громадської добросесності при Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСП) і підкреслює важливість добросесності як життєво важливої для державного управління, захисту громадських інтересів і зміцнення таких фундамен-

тальних цінностей, як відданість плюралістичній демократії, заснованій на верховенстві права та повазі до прав людини, і те, що саме добродієність є наріжним каменем загальної системи належного врядування, і що оновлене керівництво щодо публічної добродієності має відповідно сприяти узгодженості з іншими ключовими структурними елементами державного врядування [10].

У цьому контексті важливо, що цими Рекомендаціями визначено розуміння суспільної добродієності – «означає послідовне узгодження та дотримання спільних етичних цінностей, принципів і норм для підтримки та визначення пріоритету суспільних інтересів над приватними інтересами в державному секторі» [10]. Значущість такого підходу до розуміння добродієності – в створенні комплексної загальносуспільної системи взаємодії щодо захисту суспільного інтересу через дотримання спільних етичних цінностей. У цій моделі створення добродієного середовища суспільної діяльності та взаємодії державного сектору та громадськості у всьому різноманітті процесів життя стає зрозумілим значення добродієності і посадової особи, і приватної особи, і організацій.

Тож цінність та значущість добродієності саме в сфері публічного управління набуває актуальності для всіх акторів публічного життя в якості комплексного індикатора ефективного функціонування системи управління в демократичному суспільстві з реалізації принципів належного врядування. Також добродієність пов'язана з оцінкою процесів складних систем управління як окремого органу публічного врядування, так і всієї системи влади. Добродієність повинна бути набути характеру цілісного суспільного інструменту, який функціонує на рівні загальносуспільної норми, яка реалізується кожною організацією через створення умов для посадових осіб поводитись добродієно в

добродієно побудованих процесах добродієної ефективної організації в сфері публічного управління.

Висновки. Добродієність є комплексним і широким поняттям, важливість якого актуалізують міжнародні організації через запровадження ініціатив, таких як «Індикатори публічної добродієності» та рейтингів добродієності країн. Здебільшого добродієність міжнародними спільнотами регламентується як показник дієвості та ефективності системи запобігання та протидії корупції країни в цілому, що дозволяє робити висновки і про ефективність публічного врядування.

У сучасній практиці українського публічного управління найбільш широко врегульовані вимоги до добродієності особи, яка обіймає посаду в сфері публічної діяльності. У сфері освіти і науки, правоохоронної діяльності, судочинства та державної служби добродієність регламентується щодо виконання посадових обов'язків та закріплюється у кодексах честі або етичних кодексах. Проте такий підхід має низку недоліків, зокрема через те, що не охоплює регламентацію вимог до добродієності діяльності організації та не висвітлює необхідність формування загальносуспільної культури добродієності.

Закріплення норм комплексного поняття добродієності відносно специфіки окремих акторів сфери публічного управління в нормативних документах доцільно здійснювати не тільки з позиції вимог до діяльності або особистих характеристик окремого публічного службовця. Потрібно використовувати комплексний підхід до запровадження добродієності з позиції розуміння інституціонального добродієного середовища організації, створеного всією сукупністю окремих елементів діяльності організації або управлінської системи в визначеному секторі державного управління, що сприятиме підвищенню ефективності публічного врядування.

Література

1. Оприлюднено Індикатори публічної добродієності ОЕСР для України: офіційний сайт НАЗК. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/oprylyudneno-indykatory-publichnoy-dobrochesnosti-oesr-dlya-ukrainy/>

2. Бігун В.С. Добročесність як юридичний термін і сенс. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 1. С. 25–29.
3. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
5. Сорочина Н.Г., Тарасенко Т.М. Актуалізація принципу добročесності на публічній службі в умовах сучасних викликів і загроз. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2023. № 2 (37). С. 71–77. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/2/9.pdf> DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-2.9>
6. Волошина Я.Л. Добročесність у професійній діяльності юриста. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 16–21. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2>
7. Уявлення українців про культуру добročесності: дослідження соціологічної групи «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_integrity_092024.pdf
8. Парламентський Довідник: виховання добročесності та зменшення корупції в оборонному секторі (DCAF: 2015). URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/BI_Memo_UKR.pdf
9. ISO 9001:2015: системи управління якістю, вимоги: стандарт. URL: <https://www.iso.org/standards/popular/iso-9000-family>
10. Recommendation of the Council on Public Integrity. OECD.org. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0435>
11. Офіс розбудови добročесності. НАЗК. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/#>
12. Хомиш І. Добročесність як складова діяльності публічних посадових осіб у контексті боротьби з корупцією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2021. № 4 (32). С. 62–67.

References

1. Oprylyudneno Indykatory publichnoi dobrochesnosti OESR dlia Ukrainy: ofitsiyni sait NAZK [OECD Public Integrity Indicators for Ukraine published: official website of the NACP]. Retrieved from: <https://nazk.gov.ua/uk/zapobigannya-ta-vyyavlennya-koruptsiyi/oprylyudneno-indykatory-publichnoi-dobrochesnosti-oesr-dlya-ukrainy/> [in Ukrainian].
2. Bihun, V.S. (2019). Dobročesnist yak yurydychnyi termin i sens [Integrity as a legal term and meaning]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 1. P. 25–29. [in Ukrainian].
3. Pro osvitu [About education]: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
4. Pro derzhavnu sluzhbu [About civil service]: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 r. № 889-VIII. (2015). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].
5. Sorokina, N.H., & Tarasenko, T.M. (2023). Aktualizatsiia pryntsyphu dobrochesnosti na publichnii sluzhbi v umovakh suchasnykh vyklykiv i zahroz [Actualization of the principle of integrity in public service in the face of modern challenges and threats]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*. № 2 (37). P. 71–77. Retrieved from: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/2/9.pdf> DOI <https://doi.org/10.32782/2310-9653-2023-2.9> [in Ukrainian].
6. Voloshyna, Ya.L. (2022). Dobročesnist u profesiinii diialnosti yurysta [Integrity in the professional activities of a lawyer]. *Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo»*. P. 16–21. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.2> [in Ukrainian].
7. Ujavlennia ukraintsiv pro kulturu dobrochesnosti: doslidzhennia sotsiolohichnoi hrupy «Reitynh» (2024). [Ukrainians' perceptions of the culture of integrity: a study by the sociological group "Rating"]. Retrieved from: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_integrity_092024.pdf [in Ukrainian].
8. Parlamentskyi Dovidnyk: vykhovannia dobrochesnosti ta zmeshennia koruptsii v oboronnomu sektori [Parliamentary Handbook: Building Integrity and Reducing Corruption in the Defense Sector] (DCAF: 2015). Retrieved from: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/BI_Memo_UKR.pdf [in Ukrainian].
9. ISO 9001:2015: systemy upravlinnia yakistiu, vymohy: standart [ISO 9001:2015: quality management systems, requirements: standard]. Retrieved from: <https://www.iso.org/standards/popular/iso-9000-family> [in Ukrainian].

10. Recommendation of the Council on Public Integrity. OECD.org. Retrieved from: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0435> [in English].
11. Ofis rozbudovy dobrochesnosti. NAZK. [Office of Integrity Building. NACP]. Retrieved from: <https://prosvita.nazk.gov.ua/#> [in Ukrainian].
12. Khomysh, I. (2021). Dobrochesnist yak skladova diialnosti publichnykh posadovykh osib u konteksti borotby z koruptsiieiu [Integrity as a component of the activities of public officials in the context of the fight against corruption]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik»*. Serii: «Iurydychni nauky». № 4 (32). P. 62–67. [in Ukrainian].

УДК 351.95:341.123
DOI 10.32782/cuj-2025-1-2

Величко Лариса Юріївна

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0003-3029-4719

Михайлець Лариса Михайлівна

старший викладач кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції
Навчально-наукового інституту «Інститут державного управління»
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0001-7076-280X

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ УКРАЇНИ ТА ЛІВАНУ

У статті з'ясована сутність та визначено складники права на справедливий суд. Встановлена роль практики Європейського суду з прав людини у процесі гарантування права на справедливий суд. Проаналізовано характерні риси забезпечення права громадян на справедливий суд у двох країнах: Україні та Лівані. Встановлено, що дієвість суддів та всієї судової системи держави – то є необхідною умовою захисту прав кожної особи, виконання вимог ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, правової визначеності та віри громадськості у верховенство права.

Розкрито основні недоліки та проблеми практичного забезпечення права на справедливий суд у судочинстві двох країн. Основні проблеми судової системи ліванської держави: 1) глибока економічна та політична криза; 2) серйозні бюджетні скорочення; 3) нестабільна урядова інфраструктура, в якій значна частина державної служби не працює; 4) відсутність довіри громадськості до державних установ; 5) повсюдність конфесійності; 6) залежність суддів від політичних еліт.

Проблеми судової влади України включають комплекс правових, організаційних та політичних викликів, які перешкоджають ефективному функціонуванню судової системи. Основні проблеми такі: 1) низька довіра суспільства до суддів через корупційні скандали; 2) недостатньо гарантована незалежність судової влади, що проявляється у впливові виконавчої та законодавчої гілок влади на суди; 3) недостатня ефективність судового розгляду, причинами чого можуть бути перевантаженість суддів; велика кількість нерозглянутих справ в апеляційних судах; тривалий розгляд справ, що спричиняє судову тяганину; 4) незавершеність реформи судової системи та системи забезпечення правосуддя; 5) кадрові проблеми в суддівському корпусі та апаратах судів; 6) проблеми виконання судових рішень виникають через відсутність реальних механізмів примусового виконання деяких судових рішень; 7) діджиталізація судової системи. Попри наявний прогрес за останні чотири роки у впровадженні електронного судочинства було виявлено недостатню інформатизацію судових процесів, що ускладнює доступ громадян до правосуддя.

Порівняльний аналіз практик забезпечення права на справедливий суд в Україні та Лівані дав можливість виявити проблеми організації правового захисту прав людини в нашій державі, які цілком реально ліквідувати в найкоротші строки за умови наявності політичної волі. Для подолання цих проблем необхідним є завершення комплексної судової реформи, посилення контролю за доброчесністю суддів, зменшення політичного впливу на судову систему та покращення механізмів захисту прав громадян.

Ключові слова: право громадян на справедливий суд, правосуддя, судоустрій, органи судової влади, судове адміністрування, апарати судів, управлінські рішення органів судової влади, інформатизація судів, кадрові проблеми, довіра до органів судової влади.

Velychko L. YU., Mykhaylets L. M. Ensuring the right of citizens to a fair trial: a comparative analysis of the problems of Ukraine and Lebanon

The article clarifies the essence and defines the components of the right to a fair trial. The role of the practice of the European Court of Human Rights in the process of guaranteeing the right to a fair trial is established. The characteristic features of ensuring the right of citizens to a fair trial in two countries: Ukraine and Lebanon are analyzed. It is established that the effectiveness of judges and the entire judicial system of the state is a necessary condition for protecting the rights of each person, fulfilling the requirements of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, legal certainty and public faith in the rule of law.

The main shortcomings and problems of practical implementation of the right to a fair trial in the judicial proceedings of the two countries are revealed. Among the general problems faced by the Lebanese State and the judiciary are: 1) deep economic and political crisis, 2) severe budgetary cuts, 3) unstable governmental infrastructure in which a large part of the civil service is inoperative, 4) lack of public trust in the State institutions, 5) the omnipresence of confessionalism, 6) dependence of judges on political elites.

The problems of the judiciary in Ukraine include a complex of legal, organizational and political challenges that hinder the effective functioning of the judicial system. The main problems are as follows:

- 1. Low public trust in judges due to corruption scandals.*
- 2. Insufficiently guaranteed independence of the judiciary, which is manifested in the influence of the executive and legislative branches of government on the courts.*
- 3. Insufficient efficiency of judicial proceedings, the reasons for which may be the overload of judges; a large number of pending cases in the courts of appeal; lengthy consideration of cases, which causes judicial red tape.*
- 4. Incomplete reform of the judicial system and the justice delivery system. This problem is revealed in the failure to implement some provisions of the judicial reform regarding the renewal of the judicial corps.*
- 5. Personnel problems in the judicial corps and court staff.*
- 6. Problems with the implementation of court decisions arise due to the lack of real mechanisms for the enforcement of some court decisions.*
- 7. Digitization of the judicial system. Despite the progress made over the past four years in the implementation of electronic justice, insufficient computerization of court processes has been identified, which complicates citizens' access to justice.*

A comparative analysis of the practices of ensuring the right to a fair trial in Ukraine and Lebanon made it possible to identify problems in the organization of legal protection of human rights in our country, which are quite realistic to eliminate in the shortest possible time, provided that there is political will. To overcome these problems, it is necessary to complete a comprehensive judicial reform, strengthen control over the integrity of judges, reduce political influence on the judicial system, and improve mechanisms for protecting citizens' rights.

Key words: *citizens' right to a fair trial, justice, judicial system, judicial authorities, judicial administration, court staff, administrative decisions of judicial authorities, informatization of courts, personnel problems, trust in judicial authorities.*

Вступ. Незалежне та об'єктивне правосуддя є основою стабільного розвитку держави й суспільства, гарантією дотримання прав і свобод людини, захисту законних інтересів та створення сприятливого інвестиційного середовища. Воно забезпечує справедливе та ефективне вирішення правових конфліктів на принципах верховенства права.

За майже всіма основними параметрами чисельність справ, що надійшли на розгляд українських судів у 2024 році, зросла порівняно з попереднім роком. Водночас судовій гілці влади знову вдалося зберегти рівновагу між кількістю отриманих і розглянутих

справ. Таким чином, судова система підтвердила свою стабільність і спроможність результативно діяти навіть у вкрай складних обставинах. Разом із тим судова система України стикається з численними перешкодами на шляху забезпечення права громадян на справедливий суд. Удосконалення судової системи сприятиме зміцненню правопорядку, підвищенню правової культури та захисту громадянських прав, а в разі їх порушення – оперативному й справедливому відновленню.

Проблеми судової системи України лежать у площині кадрового, інформаційного, мате-

ріально-технічного забезпечення, правового регулювання процесів розгляду справ.

Матеріали та методи. Вирішення проблем реалізації права на справедливий суд в Україні різного характеру потребує комплексного підходу і вирішення не лише силами органів судової влади шляхом прийняття ефективних управлінських рішень, а й відповідного реагування з боку парламенту і уряду України. Поповнення суддівського корпусу дасть змогу поліпшити доступ до правосуддя та прискорити розгляд судових справ. Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі – ВККС України) відповідає за добір, кваліфікаційне оцінювання, підготовку та дисциплінарний контроль суддів в Україні. ВККСУ відіграє ключову роль у формуванні незалежного, професійного та добросовісного суддівського корпусу. За її даними у загальних апеляційних судах із 882 посад суддів на 01 січня 2024 року вакантними залишилося 498 [1], що становить 56,5%. Вирішення цих кадрових проблем значно покращить ситуацію з реалізацією права громадян на справедливий суд в Україні. Для з'ясування способів вирішення нагальних проблем здійснення правосуддя у країні, що перебуває довгий час у стані війни, було взято для аналізу практику Лівану.

Вивчено і використано авторами матеріали Європейської комісії щодо України в межах Пакета розширення ЄС [2], Венеціанської Комісії [3], законодавчі акти України стосовно організації та забезпечення правосуддя [4–6], законопроект [7], конституцію Лівану [8].

Досліджено наукові джерела стосовно досліджуваної проблематики і встановлено таке. Забезпечення права громадян на справедливий суд як національними судами, так і їхнє тлумачення рішеннями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) досліджують сучасні українські правознавці, зокрема А. С. Беніцький, В. Г. Буткевич, Ю. Є. Зайцев, В. В. Конопля, В. В. Кострицький, М. В. Карпенко, Л. В. Котова, О. М. Овчаренко, А. Р. Олійник, О. В. Щербанюк, а також іноземні фахівці, такі як Л. Вільдхабер, М. де Сальвіа та інші. Європейські стандарти захисту прав людини: онтологічні та гносеологічні аспекти охарактеризовано П. Рабіно-

вичем [9] і вони покладені в основу аналізу механізму захисту прав людини в цій роботі.

Методологічна база дослідження охоплює комплекс загальнонаукових і спеціалізованих методів та підходів наукового аналізу, зокрема логічний метод, моделювання, порівняльно-правовий та системно-структурний методи.

Метою дослідження є виявлення проблем забезпечення реалізації права на справедливий суд в Україні та Лівані з метою формулювання напрямків їхнього вирішення в нашій державі.

Результати. Особливе місце серед принципів права ЄС посідає принцип захисту основних прав людини. Слід зазначити, що концепція основних прав людини на початкових етапах діяльності Європейських співтовариств була цілком невластива для їх правопорядку, який ґрунтувався переважно на економічних засадах. Певною мірою це було пов'язано з розподілом напрямів діяльності між Європейськими співтовариствами й іншою регіональною організацією – Радою Європи, прерогативою якої була саме сфера захисту прав людини. Проте, поступово Суд ЄС у своїх прецедентних рішеннях обґрунтував необхідність дотримання фундаментальних прав людини в процесі застосування права ЄС. При цьому, Суд ЄС посилався як на Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (прийняту в рамках Ради Європи), так і на конституційні традиції держав-членів ЄС у сфері прав людини [10, с. 22]. Тому цілком логічно А. Олійник розмежував поняття європейських стандартів самого державного управління і поняття державного управління у сфері забезпечення європейських стандартів права [11]. Розвиваючи його точку зору, зазначимо, що оновлені методи і технології державного управління у сфері забезпечення права на справедливий суд дадуть можливість вирішити низку проблем кадрового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення правосуддя в Україні. Такий проміжний було зроблено, виходячи з того, що адміністративні суб'єкти повинні бути оснащені відповідними інструментами для реалізації завдань. Розробка концепції реалізації

окремих державних політик вимагає правильного відображення в каталозі правових форм функціонування державного управління. Необхідність змін у методах функціонування державного управління повинна бути результатом досліджень фактичного державного управління та адміністративних процесів. Лише тоді, коли їх можна визначити мовою правових норм, вони можуть стати основою для введення [12, с. 227–229].

Проаналізуємо підґрунтя для оновлення методів і технологій державного управління забезпечення права на справедливий суд. Джерелами переважно є міжнародні акти та *acquis communautaire* Європейського Союзу (офіційний документ або повідомлення, який видається установами ЄС для інформування про певні рішення, політики чи заходи. Термін "акіс" (*acquis*) походить від французького *acquis communautaire* і означає "спільне надбання" Європейського Союзу [10]).

Право на справедливий суд є багатограним і взаємопов'язаним поняттям, що включає низку ключових елементів. Публічність процесу передбачає відкритий розгляд справи, усність судового засідання та доступність рішення. Розгляд у розумний строк залежить від складності справи, поведінки учасників, дій державних органів, значущості питання для сторін та їхнього правового статусу. Національні суди здебільшого керуються практикою ЄСПЛ та положеннями Конвенції у разі відсутності чітких норм у внутрішньому законодавстві. Водночас міжнародні органи із захисту прав людини активно сприяють ширшому застосуванню міжнародних стандартів у судочинстві [13, с. 115].

Доступ до правосуддя можна трактувати як можливість особи без труднощів отримувати судовий захист, що забезпечує незалежне і неупереджене вирішення суперечок за встановленою процедурою на основі принципів верховенства права. Аналізуючи юридичну літературу, можна зробити висновок, що дослідники виділяють кілька ключових проблем, пов'язаних із цим правом: а) недостатність правосуб'єктності або невідповідний статус заявника для ініціювання цивільного позову, апеляційного оскарження в кримі-

нальному провадженні чи отримання судового рішення; б) процесуальні перепони, зокрема, встановлені обмеження за часовими рамками та високі судові витрати; в) практичні бар'єри, як-от недостатність належної юридичної підтримки; г) проблеми невідповідності відповідачів у цивільних справах [11]. Категорія доступу до суду охоплює організаційні елементи (судоустрій, добір суддів, забезпечення роботи судів) та функціональні аспекти (порушення справи, строки провадження, оскарження, процедура розгляду, виконання рішення) [14].

Ефективне впровадження правових позицій ЄСПЛ щодо гарантій Конвенції, зокрема права на справедливий суд, можливе лише за умови їхнього урахування в процесі законотворчості, правозастосування та тлумачення норм права, особливо в межах конституційної юриспруденції [13, с. 115]. Не випадково ЄСПЛ завжди схильний підтримувати ті настанови, що вже прийняті попередньою практикою (принцип *stare decisis* – вирішити так, як було вирішено раніше). Потрібні дуже серйозні й вагомі підстави, щоб схилити суд до зміни його усталеної практики. Тому раніше прийнята судом позиція буде підтримуватися ним і в наступних рішеннях [15, с. 90].

Криза політичного, економічного, правового характеру в Україні протягом останніх трьох років вплинула на ті проблеми, які виникли в забезпеченні права на справедливий суд. До процесу встановлення та вирішення проблемних питань долучаються не лише парламент, комітети Верховної Ради України, уряд і Президент України, а й Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Саме він аналізує судову систему крізь призму забезпечення права на справедливий суд. Прикладом його впливу є законопроект «Про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ» (реєстр. № 10244) [7]. Вплив Уповноваженого на процеси організації роботи органів судової влади є доволі помірним.

Для аналізу способів впливу на судову систему держави під час воєнних конфліктів візьмемо досвід Лівану. Конституція Лівану встановлює скасування політичної конфесійності як національну мету, яка має бути досягнута відповідно до перехідного плану (преамбула та ст. 95, п. 1). Водночас Конституція (у абз. 3 ст. 95) зберігає рівний розподіл вищих суддів між християнами та мусульманами на перехідний період, не відносячи жодної посади до певної конфесії та не встановлюючи конкретних часових рамок, протягом яких має відбутися цей перехід [8].

Організація адміністративної юстиції в Лівані регулюється Декретом-законом № 10434 від 14 червня 1975 р. Разом з адміністративними судами Державна рада формує систему адміністративної юстиції. Натхненний французьким Кодексом адміністративної юстиції, проект закону про адміністративне судочинство (CDLREF(2024)003) (надалі – «законопроект») спрямовано на зменшення впливу виконавчої влади та надання більшого простору суддівському самоврядуванню, створення Вищої ради адміністративної юстиції (надалі – ВРАЮ), подвійний ступінь юрисдикції та кодифікацію всієї адміністративної процедури. ВРАЮ буде відповідати, серед іншого, за призначення, переведення, навчання та дисципліну адміністративних суддів.

Листом від 23 червня 2023 року міністр юстиції Ліванської Республіки звернувся з проханням висновок Венеціанської комісії щодо проекту закону (CDLREF(2024)003). Щодо самого законопроекту Венеціанська комісія робить наступні рекомендації та зазначає, що слід:

- збільшити кількість членів Вищої кваліфікаційної комісії суддів Лівану, обраних судьями; забезпечити краще представництво суддів із судів нижчого рівня та додати непрофесійних членів;

- скоротити повноваження Голови Держради Лівану;

- уточнити юрисдикцію адміністративних судів, щоб уникнути дублювання юрисдикції зі звичайними судами;

- забезпечити проведення щорічних конкурсів кандидатів у адміністративні судді та безперервне навчання адміністративних суддів; визначити критерії та методологію оцінювання;

- замінити «хорошу біографію» на «високі моральні якості та чесність» та запровадити механізм перевірки доброчесності кандидатів у адміністративні судді;

- визначити тривалість та вимогу згоди на короткострокові «віртуальні» відрядження; заборонити обіймати як судові, так і адміністративні посади в уряді або парламенті під час відрядження; передбачити, що адміністративні судді, які перейшли на посаду в адміністрації, мають право повернутися до своїх суддівських функцій;

- роз'яснити зміст таких понять, як «честь, гідність чи мораль» і «зобов'язання бути стриманими», а також значення «втручання»;

- виключити або принаймні змінити «зволікання під час розгляду справ та недотримання встановлених цим законом строків винесення судових рішень» як підставу дисциплінарної відповідальності;

- проводити судові та дисциплінарні засідання відкрито та передбачити в законі винятки щодо їхнього проведення у закритому режимі;

- дозволити скаржнику оскаржувати рішення Дисциплінарної комісії до Вищої дисциплінарної юрисдикції; запровадити можливість оскарження рішень останніх до постійно діючого суду; забезпечити судовий розгляд щодо основних аспектів правового статусу судді;

- запровадити систему розподілу справ за міжнародними стандартами [8] тощо.

Наведені рекомендації Венеціанської комісії є, які є офіційними порадами, наданими Європейською комісією за демократію через право (Венеціанською комісією) щодо відповідності законодавства чи практики певної країни демократичним стандартам, правам людини та принципам верховенства права, мають значення і для вдосконалення системи правосуддя в Україні. Особливо слід відмітити такі поради як «запровадження системи розподілу справ за міжнародними стандар-

тами», «удосконалення норм, якими визначено правовий статус судді».

Венеціанська комісія акцентувала увагу Лівану на тому, що «будь-яка законодавча реформа судової системи має бути спрямована на запровадження таких механізмів, які сприятимуть зміні напрямку від постійного старанного застосування конфесіоналізму на практиці до системи призначень, яка базується на заслугах кандидатів, не порушуючи при цьому соціальну згуртованість і міжобщинний мир. Реформа, яка просто закріплює статус-кво, означатиме втрату можливість звернутися до конституційних положень» [12].

Удосконалюючи судову систему України та оновлюючи норми, якими визначено правовий статус суддів, були внесені зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» [4], яким скорочено етапи процедур добору та конкурсних процедур, змінено процедури формування, завершення процедур добору та конкурсних процедур, незавершених ВККС. Крім того, прийняття Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України» [5] сприятиме усуненню інституційного дуалізму щодо подальшого функціонування найвищої інстанції судової гілки влади в Україні – Верховного Суду. Така подія дала змогу частково заповнити вільні суддівські вакансії.

Реформування судів в Україні та Лівані має певні етапи та законодавчі підстави. Особливості реформування полягають у намаганні перетворити суд у «основний механізм захисту прав людини» [16]. Вирішення проблем, з якими стикаються країни під час забезпечення прав на справедливий суд, має відбуватися в межах практики ЄСПЛ за рекомендаціями Венеціанської комісії.

Висновки. Дієвість суддів та всієї судової системи держави – то є необхідною умовою захисту прав кожної особи, виконання вимог

ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [17], правової визначеності та віри громадськості у верховенство права. А криза судової системи навпаки створює надмірне навантаження на суддів і затягує строки розгляду справ. При цьому однією з цілей судової реформи декларується забезпечення права громадян на справедливий суд у розумні терміни.

З'ясовано основні проблеми судової системи ліванської держави: 1) глибока економічна та політична криза; 2) серйозні бюджетні скорочення; 3) нестабільна урядова інфраструктура, в якій значна частина державної служби не працює; 4) відсутність довіри громадськості до державних установ; 5) повсюдність конфесійності; 6) залежність суддів від політичних еліт.

Проблеми судової влади України включають комплекс правових, організаційних та політичних викликів, які перешкоджають ефективному функціонуванню судової системи. Основні проблеми такі:

1. Низька довіра суспільства до суддів через корупційні скандали.

2. Недостатньо гарантована незалежність судової влади, що проявляється у впливові виконавчої та законодавчої гілок влади на суди. Фіксують випадки політичного тиску на суддів під час ухвалення рішень.

3. Недостатня ефективність судового розгляду, причинами чого можуть бути перевантаженість суддів; велика кількість нерозглянутих справ в апеляційних судах; тривалий розгляд справ, що спричиняє судову тяганину.

4. Незавершеність реформи судової системи та системи забезпечення правосуддя. Розкривається ця проблема у невиконанні деяких положень судової реформи щодо оновлення суддівського корпусу.

5. Кадрові проблеми в суддівському корпусі та апаратах судів. Проявляється ця проблема в тому, що в деяких судах відсутня достатня кількість кваліфікованих суддів через складні процедури їхнього призначення. В апаратах судів встановлено брак мотивації у молодих юристів працювати в органах судової влади через низькі зарплати та високий рівень ризику. З метою вирішення

кадрових проблем у судах ВККСУ затвердила рішення: 1) сформувані перелік судів із найбільшим навантаженням або неможливістю здійснення правосуддя (100 місцевих загальних, 5 адміністративних, 5 господарських) та опублікувати його на сайті ВККСУ; 2) затвердити форму заяви про дострокове закінчення та одночасне відрядження суддів. Запропонувати суддям, відрядженим за п. 56 розд. XII Закону «Про судоустрій і статус суддів», подати такі заяви до 10 березня 2025 року на inbox@vkksu.gov.ua; 3) здійснювати автоматизований розподіл відповідних документів між членами Комісії, враховуючи можливу їхню відсутність [18].

6. Проблеми виконання судових рішень виникають через відсутність реальних меха-

нізмів примусового виконання деяких судових рішень.

7. Діджиталізація судової системи. Попри наявний прогрес за останні чотири роки у впровадженні електронного судочинства було виявлено недостатню інформатизацію судових процесів, що ускладнює доступ громадян до правосуддя.

Для подолання цих та інших проблем необхідним є завершення комплексної судової реформи, посилення контролю за доброчесністю суддів, зменшення політичного впливу на судову систему та покращення механізмів захисту прав громадян, що має відбуватися в контексті виконання Дорожньої карти європейської інтеграції України.

Література

1. Облік посад суддів / Вища кваліфікаційна комісія суддів України. URL: <https://vkksu.gov.ua/oblik>. (дата звернення: 02.02.2025).
2. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС: метод. вказівки для слухачів усіх форм навчання за спец. «Публічне управління та адміністрування» / уклад.: С. М. Клімова, О. Г. Рогова. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2018. 84 с.
3. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Терміновий спільний висновок Венеційської комісії та Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя (ВРП) та діяльності дисциплінарних інспекторів ВРП» (Законопроект № 5068). Страсбург, 5 травня 2021. URL: www.venice.coe.int. (дата звернення: 02.02.2025).
4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри: Закон України від 9.12.2023 р. № 3511-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text>. (дата звернення: 02.02.2025).
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року № 2-р/2020 щодо забезпечення безперервності здійснення правосуддя найвищим судом у системі судоустрою України: Закон України від 21.11.2023 р. № 3481-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-20#Text>. (дата звернення: 02.02.2025).
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/1402-19> (дата звернення: 26.08.2024).
7. Проект Закону про внесення змін до пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про ліквідацію Окружного адміністративного суду міста Києва та утворення Київського міського окружного адміністративного суду» щодо забезпечення розгляду адміністративних справ № 10244 від 10.11.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43095>. (дата звернення: 02.02.2025).
8. Lebanon 1926 (rev. 2004) / Translated by Fouad Fahmy Shafik (constitution) and Abed Awad (Law № 462). URL: https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en.
9. Рабінович П. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 3–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/varpu_2012_3_3.
10. Звіт Європейської комісії щодо України в межах Пакета розширення ЄС – 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.
11. Посібник зі ст. 6 «Право на справедливий суд» (цивільна частина) / Рада Європи; Європейський суд із прав людини. 2013. 77 с. URL: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/Guide_Art_6_UKR.pdf (дата звернення: 14.02.2025 р.).

12. Lebanon. Opinion on the draft law on the Administrative Judiciary, adopted by the Venice Commission at its 138th Plenary Session (Venice, 15–16 March 2024). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)006-e).

13. Карпенко М. В., Котова Л. В. Право на справедливий суд та ефективний засіб юридичного захисту в практиці ЄСПЛ. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2024. № 1 (47). С. 103–119. DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-103-119>.

14. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.43>.

15. Кононенко В. П. Практика Європейського суду з прав людини як «живе право» та конституційне право на життя. *Правова держава*. 2019. № 35. С. 89–95. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2019.35.181338>.

16. Олійник А. Р. Забезпечення європейських стандартів права людини на судовий захист в Україні в доктрині державного управління. *Демократичне врядування*. 2013. Вип. 11. URL: <https://sciencetst.lpnu.ua/dg/all-volumes-and-issues/issue-11-2013/ensuring-european-standards-human-right-judicial-protection>.

17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 4 листопада 1950 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (дата звернення: 26.08.2024).

18. Результати засідання Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 26 лютого 2025 року у пленарному складі. URL: <https://vkksu.gov.ua/news/rezultaty-zasidannya-vyshchoyi-kvalifikaciyanoi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-26-lyutogo-2025-roku-0>. (дата звернення: 27.02.2025).

References

1. Oblik posad suddiv / Vyshcha kvalifikatsiina komisiia suddiv Ukrainy [High Qualification Commission of Judges of Ukraine. Accounting of judicial positions]. (n.d.). Retrieved from: <https://vkksu.gov.ua/oblik> [in Ukrainian].

2. Klimova, S., & Rogova, O.G. (Eds.). (2018). *Adaptatsiia zakonodavstva Ukrainy do zakonodavstva YeS: metod. vkazivky dlia slukhachiv usikh form navchannia za spets. «Publichne upravlinnia ta administruvannia» [Adaptation of Ukrainian legislation to EU legislation: Methodological guidelines for students of all forms of education in the specialty "Public administration and management"]*. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». 84 p. [in Ukrainian].

3. Yevropeiska komisiia «Za demokratiiu cherez pravo» (Venetsiiska komisiia). Terminovyi spilnyi vysnovok Venetsiiskoi komisii ta Heneralnoho dyrektoratu z prav liudyny ta verkhovenstva prava Rady Yevropy shchodo zakonoproiektu «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo poriadku obrannia (pryznachennia) na posady chleniv Vyshchoi rady pravosuddia (VRP) ta diialnosti dystsyplinarykh inspektoriv VRP» (Zakonoproiekt № 5068). Strasburh, 5 travnia 2021 [Urgent joint opinion of the Venice Commission and the Directorate General of Human Rights and Rule of Law of the Council of Europe on the Draft Law "On Amendments to Certain Laws of Ukraine on the Procedure for Election (Appointment) to the Positions of Members of the High Council of Justice (HCJ) and the Activities of Disciplinary Inspectors of the HCJ" (Draft Law No. 5068). (Venice, 5 May 2021)]. Retrieved from: www.venice.coe.int [in Ukrainian].

4. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo udoskonalennia protsedur suddivskoi kar'ery: Zakon Ukrainy vid 9.12.2023 r. № 3511-IX [On amendments to the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» and some legislative acts of Ukraine regarding the improvement of judicial career procedures: Law of Ukraine No. 3511-IX]. (2023, December 9). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text> [in Ukrainian].

5. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro sudoustrii i status suddiv» u zv'iazku z Rishenniam Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 18 liutoho 2020 roku № 2-r/2020 shchodo zabezpechennia bezperernosti zdiisnennia pravosuddia naivysshchym sudom u systemi sudoustroiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.11.2023 r. № 3481-IX [On amendments to the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» in connection with the Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated February 18, 2020, No. 2-r/2020, regarding ensuring the continuity of the administration of justice by the highest court in the judicial system of Ukraine: Law of Ukraine No. 3481-IX (2023, November 21)]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3481-20#Text> [in Ukrainian].

6. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1402-VIII [On the judiciary and the status of judges: Law of Ukraine No. 1402-VIII (2016, June 2)]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/1402-19> [in Ukrainian].

7. Projekt Zakonu pro vnesennia zmin do punktu 2 rozdilii II «Prykintsevi ta perekhidni polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro likvidatsiiu Okruzhnoho administratyvnoho sudu mista Kyieva ta utvorennia Kyivskoho miskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu» shchodo zabezpechennia rozghliadu administratyvnykh sprav № 10244 vid 10.11.2023 r. [Draft Law on amendments to paragraph 2 of Section II "Final and Transitional Provisions" of the Law of Ukraine "On the liquidation of the Kyiv District Administrative Court and the establishment of the Kyiv City District Administrative Court" regarding ensuring the consideration of administrative cases 10244 (2023, November 10)]. *itd.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43095> [in Ukrainian].
8. Lebanon 1926 (rev. 2004) / Translated by Fouad Fahmy Shafik (constitution) and Abed Awad (Law № 462). *constituteproject.org*. Retrieved from: https://www.constituteproject.org/constitution/Lebanon_2004?lang=en [in English].
9. Rabinovych, P. (2012). Prava liudyny i hromadianyna: mozhlyvosti vdoskonalennia konstytutsiinykh harantii [Human and Citizen Rights: the Possibilities of Adjusting Constitutional Guarantees]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of legal sciences of Ukraine*, 3, 3–15. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2012_3_3 [in Ukrainian].
10. Zvit Yevropeiskoi komisii shchodo Ukrainy v mezhakh Paketa rozshyrennia YeS – 2023 [European Commission. (2023). Report on Ukraine within the EU Enlargement Package]. *neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu*. Retrieved from: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/bb61ea6d-dda6-4117-9347-a7191ecef3f_en?filename=SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf. [in Ukrainian].
11. Posibnyk zi st. 6 «Pravo na spravedyvyy sud» (tsyvil'na chastyna) / Rada Yevropy; Yevropeys'kyy sud iz prav lyudyny (2013). [Guide to Art. 6 “Right to a fair trial” (civil part) / Council of Europe; European Court of Human Rights]. 77 p. *echr.com.ua*. Retrieved from: https://www.echr.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/Guide_Art_6_UKR.pdf [in Ukrainian].
12. Lebanon (2024). Opinion on the draft law on the Administrative Judiciary, adopted by the Venice Commission at its 138th Plenary Session (Venice, 15–16 March 2024). *venice.coe.int*. Retrieved from: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2024\)006-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2024)006-e) [in English].
13. Karpenko, M.V., & Kotova, L.V. (2024). Pravo na spravedyvyy sud ta efektyvnyy zasib yurydychnoho zakhystu v praktytsi YESPL [The right to a fair trial and an effective remedy in the practice of the European Court of Human Rights]. *Aktual'ni problemy prava: teoriya i praktyka – Current problems of law: theory and practice*, 1 (47), 103–119. <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-47-1-103-119> [in Ukrainian].
14. Balatska, O. (2020). Dostup do pravosuddya yak zahal'na zasada kryminal'noho provadzhennya [Access to justice as a general principle of criminal proceedings]. *Pidpryyemnytstvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, Economy, and Law*, (8). <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.43>. [in Ukrainian].
15. Kononenko, V. P. (2019). Praktyka Yevropeiskoho sudu z prav liudyny yak «zhyve pravo» ta konstytutsiine pravo na zhyttia [Practice of the European Court of Human Rights as a «living right» and a constitutional right to life]. *Pravova derzhava – Constitutional State*, 35, 89–95. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2019.35.181338> [in Ukrainian].
16. Oliynyk, A. (2013). Zabezpechennia yevropeiskykh standartiv prava liudyny na sudovy zakhyst v Ukraini v doktryni derzhavnoho upravlinnia [Ensuring of European standards of the human right to judicial protection in Ukraine in the public administration doctrine]. *Demokratychnе vriaduvannia – Democratic Governance*, 11. *sciencetst.lpnu.ua*. Retrieved from: <https://sciencetst.lpnu.ua/dg/all-volumes-and-issues/issue-11-2013/ensuring-european-standards-human-right-judicial-protection> [in Ukrainian].
17. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsiiia z prav liudyny) vid 4 lystopada 1950 roku [Council of Europe. (1950, November 4). Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with protocols) (European Convention on Human Rights)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
18. Rezultaty zasidannia Vysshchoi kvalifikatsiinoi komisii suddiv Ukrainy 26 liutoho 2025 roku u plenarnomu skladi [Results of the meeting of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine in plenary composition / High Qualification Commission of Judges of Ukraine. (2025, February 26)]. *vkksu.gov.ua*. Retrieved from: <https://vkksu.gov.ua/news/rezultaty-zasidannya-vyshchoyi-kvalifikatsiynoyi-komisiyi-suddiv-ukrayiny-26-lyutogo-2025-roku-0>. [in Ukrainian].

УДК 324(477.53)"2012/2019"(045)

DOI 10.32782/cuj-2025-1-3

Ворона Петро Васильович

доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри соціальної педагогіки
Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»;
учасник російсько-української війни
ORCID: 0000-0002-6755-9023
Scopus-Author ID: 57207847503

Кононенко Михайло Михайлович

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами
Державного закладу «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»;
голова Полтавської районної ради
ORCID: 0009-0002-1032-7376

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ ПОЛТАВЩИНИ НА ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ТА ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРАХ 2012–2019 РР.

У статті досліджено особливості волевиявлення виборців Полтавщини на президентських і парламентських виборах 2012–2019 рр. Зазначено, що в Українській державі виборчий процес разом з політичною системою країни перебуває ще на стадії становлення, хоча загалом він постійно динамічний та віддзеркалює всі вади цієї системи.

На всіх виборах проявляється дихотомія виборчих уподобань виборців – коли вони голосували за «свою» політичну партію, але при цьому підтримували кандидата до парламенту від іншої політичної сили або взагалі самовисування.

Завдяки компаративному аналізу результатів президентських і парламентських виборів 2012–2019 рр. визначені певні регіональні особливості електоральних уподобань виборців Полтавщини.

Позачергові та нетипові для України парламентські вибори у 2014 р. стали прямим наслідком трансформації електоральної свідомості під час Революції Гідності, а президентські вибори 2019 р. уже стали свого роду вироком політичній системі та оцінкою діяльності «старих» політичних еліт.

Компаративний аналіз електоральних уподобань виборців вказує на те, що політична палітра підтримки парламентських партій Полтавщини перебуває постійно в динаміці. Результати волевиявлення в регіоні різняться від середньо українських, спостерігаємо зростання впливу проукраїнських національно-демократичних сил. Результати волевиявлення виборців як на президентських, так і парламентських виборах, як правило, залежать від кількох факторів: суспільно-політична ситуація в країні (кілька разів парламентські вибори впродовж останніх 20 років проводились достроково, відбулись Помаранчева революція та Революція Гідності тощо), якість виборчої роботи та самої місцевої команди (історії та репутації регіональних партійних лідерів), особливо партійної фракції (якщо вона є в регіоні), а також медійно-агітаційна робота на всеукраїнському і регіональному рівнях лідера партії, її активу. Зберігають вплив і рейтинг ті партії, що системно налагодили роботу з активом партії, мають структури в кожній громаді, побудували виборчу сітку (агітатори та члени виборчих комісій) і належне фінансування, постійну медійну присутність в регіоні.

На всіх наступних, відтермінованих у зв'язку з російською агресією, виборах значну роль відіграватиме участь військових, про що свідчать опитування громадської думки.

Ключові слова: вибори, виборчий процес, волевиявлення, виборчі округи, кандидати в народні депутати, явка виборців, іменні партії, ідеологічні партії.

Vorona P. V., Kononenko M. M. Features of the expression of will of Poltava region voters in the presidential and parliamentary elections 2012–2019

The article examines the features of the expression of will of voters in the Poltava region in the presidential and parliamentary elections of 2012–2019. It is noted that in the Ukrainian state the electoral process, together with the political system of the country, is still at the stage of formation, although in general it is constantly dynamic and reflects all the shortcomings of this system.

The elections manifest a dichotomy of voters' electoral preferences – when they voted for «their» political party but at the same time supported a candidate for parliament from another political force or a self-nominated candidate in general.

Thanks to a comparative analysis of the results of the presidential and parliamentary elections of 2012–2019 certain regional features of the electoral preferences of voters in Poltava region have been identified, which is typical for all of Ukraine.

Extraordinary and atypical for Ukraine parliamentary elections in 2014. became a direct consequence of the transformation of electoral consciousness during the Revolution of Dignity and the 2019 presidential election have already become a kind of verdict on the political system and an assessment of the activities of the «old» political elites.

A comparative analysis of voters electoral preferences indicates that the political palette of Poltava region's support for parliamentary parties is constantly in dynamics, differs from the average Ukrainian results, we observe a tendency towards an increase in the influence of pro-Ukrainian national-democratic forces. The results of voters expression of will in both presidential and parliamentary elections usually depend on several factors: the socio-political situation in the country (several times over the past 20 years, parliamentary elections have been held early, the Orange Revolution and the Revolution of Dignity took place, etc.), the quality of election work and the local team itself (the history and reputation of regional party leaders), especially the party faction (if it exists in the region), as well as the media and campaign work at the all-Ukrainian and regional levels of the party leader and its active members. Those parties that maintain their influence and rating in the region are those that have systematically established work with party assets, have structures in each community, have built an electoral network (agitators and members of election commissions) and, have adequate funding and a constant media presence in the region.

In all subsequent elections postponed due to Russian aggression, the participation of the military will play a significant role, according to public opinion polls.

Key words: elections, electoral process, expression of will, electoral districts, candidates for peoples deputies, voter turnout, nominal parties, ideological parties.

Вступ. В Українській державі виборчий процес разом з політичною системою країни перебуває ще на стадії становлення, хоча загалом він постійно динамічний та віддзеркалює всі вади цієї системи [1]. Та все ж на сучасному етапі розвитку державності вибори досить швидко утвердилися як найпоширеніша та найбільш дієва форма безпосередньої демократії. Якраз завдяки демократичному виборчому процесу українському народу протягом десятиріч вдалося сформувати центральні та місцеві представницькі органи публічної влади та у конструктивний спосіб долати низку внутрішніх соціально-економічних, політичних криз, вирішувати важливі питання державного будівництва. Регіональні особливості проведення виборів є важливим напрямом досліджень у різних суспільних науках, включаючи державне управління, а також мають певну політичну вагу для існування самого демократичного суспільства. Полтавщину часто називають «духовною

столицею» України, для цього є історичні передумови та її вклад у формування національної культури, але часто і результати волевиявлення області є свого роду лакмусовим папірцем суспільно-політичного розвитку країни [2, с. 8]. Якщо демократичні політичні сили загалом отримують домінування в регіоні, то явно демократизація країни впевнено рухається далі на схід. Це добре розуміла і рф – становлення демократичної політичної системи в Україні теж стало однією з причин російської агресії в 2014 р.

Матеріали та методи. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що тема президентських, парламентських та місцевих виборів, їхніх регіональних особливостей, особливо в час очікування їхнього проведення після російської агресії, перебуває у полі ґрунтовних наукових досліджень вітчизняних науковців на перетині державного управління, політології, соціології та юридичних наук. Дослідження виборчої проблематики регіона-

лізму з позиції науки державного управління дає нам можливість зрозуміти, наскільки є досконалим і ефективним механізм формування представницьких органів влади, яким чином виборці можуть здійснювати вплив в умовах інформаційного суспільства, які виникають загрози представницькій демократії через певний регіоналізм волевиявлення.

За проблематикою статті вже є вагомий дослідження українських учених. Серед них варто виокремити дослідження І. Бекешкіної, Т. Березовця, А. Білоуса, К. Бондаренка, О. Гараня, А. Єрмолаєва, М. Кармазині, Г. Куц, В. Лісничого, В. Небоженка, Р. Павленка, О. Радченка, О. Солонтая, О. Соскіна, М. Томенка, В. Тарана, В. Фесенка, Ю. Шведа та інших політологів. У своїх дослідженнях вони часто схиляються до думки, що в Україні фактично відсутні повноцінні політичні партії, й у волевиявленні кожного з регіонів є свої риси (більші – менші симпатії, антипатії) [3]. Вважається, що це зумовлено політичним трансформаційним розвитком. Адже у перехідних суспільствах інститути громадянського суспільства ще досить слабкі, виборча політична культура лише формується, механізми захисту виборів від олігархічного впливу майже відсутні. Тому часто під суспільними інтересами розуміються групові інтереси лише тих, хто створив і фінансує партію (кандидата) для відстоювання власних інтересів, у тому числі легалізації впливу на місцеву та центральну владу.

Метою статті є дослідження явища політичного регіоналізму на прикладі волевиявлення виборців Полтавської області на президентських та парламентських виборах 2012–2019 рр., встановлення певних закономірностей (тенденцій) у формуванні виборчої системи України та електоральної культури.

Під час дослідження використовувався комплекс методів: індукція, узагальнення, системний аналіз, визначення змісту вихідних дефініцій досліджуваного категорійно-понятійного апарату, синтез. Наше дослідження ґрунтується на гіпотезі про особливості динаміки партійного представництва в парламенті від Полтавської області як центрального, знакового регіону для вивчення еволюції елек-

торальних симпатій та особливостей партійного будівництва з позицій науки публічного управління.

Результати. Процес формування демократичного суспільства проходить досить складно та суперечливо. На теренах України він відбувається не одноманітно, що залежить від багатьох регіональних факторів демократичного становлення. Серед цих факторів виокремлюють: особливості історичного минулого, досвід економічного господарювання краю, риси соціально-економічного розвитку території регіону, вплив місцевих господарських еліт, етнічні та ментальні особливості, вплив зовнішніх факторів (російська агресія) тощо. Вважаємо, що є пряма залежність у розвитку демократичних процесів від механізмів та процедури проведення як місцевих, так і парламентських виборів – наскільки виборче законодавство дає змогу виборцям розібратися у великому розмаїтті політичних партій та кандидатів, сприяє лідерам громадських думок взяти участь у виборах. Чим простіші виборча система і процедури підрахунку результатів волевиявлення, тим легше і доступніше виборцеві продемонструвати свою довіру кандидатам та політичні симпатії [4].

Кілька політичних сезонів поспіль після президентських виборів в Україні проходили дострокові парламентські вибори, на які очевидно впливали результати президентських. На президентських виборах окрім того, що обирається глава держави (її гарант), ще відбувається електоральне прицілювання політичних партій, що висунули кандидатів на наступні парламентські та місцеві вибори.

Президентські вибори 2014 р. пройшли в один тур, перемогу на них отримав Петро Порошенко з результатом 54,7% голосів виборців. В історії України поки що тільки двічі кандидат на пост Президента України перемагав у першому турі – у 1991 і 2014 рр. Значно змінилися виклики, які постали перед виборчим процесом цієї кампанії, а саме: постійна зовнішня загроза, нестабільність у східних областях, неможливість організації виборів Президента у Криму.

У 2014 р. в Україні відбулося дві загальнонаціональні кампанії. Спочатку українці оби-

рали Президента, після – парламент. Уперше за історію незалежної України президентська виборча кампанія відбулася у настільки складних умовах. Позачергові вибори були викликані безпрецедентними політичними обставинами через Революцію Гідності, втечу Президента Віктора Януковича, анексію Криму та військові дії на території частини Донецької та Луганської областей. Юридичною підставою проведення виборів було визначено самоусунення Президента України від виконання конституційних обов'язків. 22 лютого 2014 р. Верховна Рада підтримала Постанову про усунення Віктора Януковича з посади Президента України. Відповідний документ підтримали 328 народних депутатів [5].

Ще 29 травня ЦВК оголосила попередні дані результатів виборів Президента України на основі електронних протоколів. На виборах 25 травня кандидат Петро Порошенко набрав 54,7% – 9 мільйонів 857 тисяч 308 голосів виборців. А це означало, що українці визначилися у першому турі, повторне голосування було непотрібне. Друге місце посіла Юлія Тимошенко, набравши 12,82% голосів. Третє – Олег Ляшко – 8,32%. На Полтавщині за явки виборців 64,67% трійка кандидатів мала такий результат (табл. 1).

Як бачимо, їх результати дещо відрізняються від загальноукраїнських, результати

Юлії Тимошенко, а особливо Олега Ляшка значно вищі, що свідчить про певні електоральні уподобання полтавців, особливо людей пенсійного віку з сільської місцевості, де результати волевиявлення значно різняться від середньостатистичного по області.

Чергові президентські вибори 2019 р. проходили у два тури. 7 квітня ЦВК офіційно оголосила результати першого туру президентських виборів: Володимир Зеленський – 30,24% голосів, Петро Порошенко – 15,95%. Володимир Зеленський переміг у другому турі із значно переважаючими результатами. На Полтавщині вони були наступними (табл. 2).

Полтавщина відала значну електоральну перевагу Володимирі Зеленському. На президентських виборах 2019 р. у другому турі явка виборців Полтавщини становила 64,88% (у першому турі – 65,84%). По Україні явка в першому турі – 62,06%, а в другому – 61,22%. А вже на парламентських виборах 2019 р. – 54,10% (у 2014 р. – 54,53%).

За даними обласної виборчої комісії на місцевих виборах 25 жовтня 2020 р. з 1094245 виборців проголосувало – 412809 особи – 37,73% від загальної кількості. Найактивнішими виявились виборці Полтавщини – у Драбівці та Коломацькому Полтавського району, де явка склала 70,33% та 69,45% відповідно. Найменша явка виборців зафіксована у Київському районі Полтави –

Таблиця 1
Результати виборів Президента України на Полтавщині (трійка лідерів)

№ з/п	Кандидат у Президенти України	Отриманий результат	
		по Україні	в Полтавській обл.
1	Петро Порошенко	54,7%	54,55%
2	Юлія Тимошенко	12,82%	13,95%
3	Олег Ляшко	8,32%	10,64%

Таблиця 2
Результати виборів Президента України 2019 р. по Полтавщині

№ з/п	Кандидат в Президенти України	Отриманий результат			
		перший тур		другий тур	
		по Україні	по області	по Україні	по області
1	Володимир Зеленський	30,24%	35,62%	73,22%	82,16%
2	Петро Порошенко	15,95%	10,61%	24,45%	15,62%
3	Юлія Тимошенко	13,40%	15,86%	–	–

28,58% та у Миргороді – 27,89%. У місті Полтава – 29,38% від загальної кількості. Все ж спостерігається пониження інтересу до виборів. Активніше голосують як завжди люди пенсійного віку, хоча в порівнянні з іншими роками на президентських і парламентських виборах 2019 р. активність молоді зросла. Північ області завжди голосує активніше і з більшою симпатією до демократичних партій [6].

За результатами аналізу громадської мережі ОПОРА, чергові вибори Президента України характеризувались «колосальним зростанням впливу політичної реклами в інтернеті та в соціальних мережах. Дана активність кандидатів співпала із запровадженням нових правил транснаціональної платформи Facebook з питань прозорості політичної реклами. Орієнтовні дані Бібліотеки політичної реклами Facebook показують витрати кандидатів у діапазоні від 9,2 до 48 млн гривень, натомість до остаточних звітів виборчих фондів було включено 13,5 млн гривень на розміщення реклами в інтернеті. Співставлення офіційної звітності кандидатів та даних соціальної мережі Facebook свідчить про ймовірність тіншового фінансування політичної реклами в інтернеті. Важливою частиною передвиборчої конкуренції в інтернеті стали анонімні й невідомі за витратами сторінки в соціальних мережах. Вони використовувались із метою просування або дискредитації кандидатів, при цьому інтенсивність негативних або «брудних» кампаній зросла після першого туру голосування» [7].

Подібні тенденції вже спостерігались на парламентських виборах 2012 р. На Полтавщині відбулося значне електоральне зрушення у бік національно-демократичних сил. Хоча і в цьому році вони були більш персоніфіковані, ніж зорієнтовані на програмні засади й ідеологію партії. При явці виборців по області 57,89% були отримані наступні результати:

Партія Регіонів – 21,91% (по країні – 30%);

ВО «Батьківщина» – 30,14% (по країні – 25,54%);

ПП «Удар» – 18,47% (по країні – 13,96%);

Комуністична партія України – 13,49% (по країні – 13,18%);

ВО «Свобода» – 7,94% (по країні – 10,44%).

Окрім цих партій більше відсотка голосів отримали ПП «Вперед Україно» – 1,82%, ПП «Наша Україна» 1,24%, Радикальна партія – 1,29%, Соціалістична партія України – 0,99% [8].

Якщо провести елементарні арифметичні дії, можна зазначити, що проросійські партії (ПР та КПУ) з показником 35,5% програли демократичним партіям – 47,44% (враховано показники парламентських партій). На цих виборах остаточно закінчилась парламентська епопея Соціалістичної партії України під політичним проводом Олександра Мороза (у 2002 – 6,87%, у 2006 – 5,69%, у 2007 – 2,86%, у 2012 – 0,45%) [8]. На падіння підтримки соціалістів очевидно мало вплив блокування СПУ з Партією Регіонів в парламенті проти діючого Президента України Віктора Ющенка. На цих виборах знову проявилась дихотомія виборчих уподобань виборців – коли вони голосували за «свою» політичну партію, але при цьому підтримували кандидата до парламенту від іншої політичної сили або взагалі самовисування [2], який найчастіше входив до провладної на той час фракції Партії Регіонів. У 2012 р. її електоральний рейтинг знизився: у 2007 р. – 34,37%, у 2012 р. – вже 30%. Вибори до парламенту 2012 р. на Полтавщині засвідчили, що область відійшла від лівизни політичних уподобань й остаточно симпатизує спектру партій національно-демократичного спрямування.

Дострокові вибори 2014 р. ще раз підтверджують демократичну еволюцію виборців Полтавщини. 24 липня 2014 р. у Верховній Раді припинила існування урядова коаліція. І це не дивно, адже після Революції Гідності в країні була вже сформована нова конфігурація політичних сил, що мали реальний вплив у суспільстві, а старі парламентські партії вже не відображали його інтересів. За Конституцією, якщо впродовж 30 днів не сформується нова коаліція, президент отримує право розпустити Верховну Раду. 25 серпня Президент України Петро Порошенко оголосив рішення про розпуск парламенту, а 27 серпня підписав відповідний указ [5].

Також президент, прем'єр-міністр Арсеній Яценюк, спікер Верховної Ради Олександр Турчинов, керівники депутатських фракцій і груп домовилися про необхідність скорочення строку проведення виборчої кампанії на позачергових виборах Верховної Ради з 60 до 45 днів. Вибори відбулися 26 жовтня 2014 р., і Полтавщина отримала новий електоральний зріз уподобань виборців, який дещо відрізнявся від загальноукраїнських. Явка виборців в Полтавській області становила 54,53%. До українського парламенту полтавчани підтримали:

ПП «Народний фронт» – 23,33% (по країні – 22,14%);

Блок Петра Порошенка – 23,24% (по країні – 21,82%);

ПП «Опозиційний блок» – 5,33% (по країні – 9,43%);

ПП «Самопоміч» – 7,49% (по країні – 10,97%);

ПП ВО «Свобода» – 4,58% (по країні – 4,71%);

ПП ВО «Батьківщина» – 6,22% (по країні – 5,68%);

Радикальна партія – 10,85% (по країні – 7,44%);

Комуністична партія України – 3,98% (по країні – 3,88%);

ПП Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП» – 2,74% (по країні – 2,65%);

ПП Сергія Тигіпка «Сильна Україна» – 2,73% (по країні – 3,11%) [5].

За підсумками парламентських виборів України 2014 р. 77,66% виборців проголосу-

вали за «проукраїнські» партії, а 16,42% – за «проросійські партії». Лише в Донецькій і Луганській областях (на територіях, які знаходяться під контролем України) більшість виборців проголосували за «проросійські» партії, в Харківській області відносна більшість виборців підтримали «проукраїнські» партії, а в решті областей України абсолютна більшість виборців підтримала «проукраїнські» партії [5].

Парламентські вибори 2019 р. проходили в умовах нової популістичної політичної реальності під знаком успіху на парламентських виборах Президента України Володимира Зеленського та його політичної партії, назва якої суголосна з його відомим політичним шаржом-фільмом «Слуга народу», який проглянуло мільйони глядачів України на телеканалі, що належав відомому олігарху Ігорю Коломойському. Президент України не допустився помилки своїх попередників (Віктора Ющенка та Петра Порошенка), а відразу після своєї інавгурації оголосив дострокові парламентські вибори, що відбулися 21 липня 2019 р. Тому більшість мажоритарних кандидатів до українського парламенту активно спекулювали на рейтингу новообраного Президента і мали успіх, що згодом вилився у «піррову перемогу». Депутатська монобільшість «Слуг народу» виявилась не стійкою, ідеологічно розмаїтою та непрофесійною.

Отже, на позачергових виборах 2019 р. при явці виборців 54,1% Полтавщина мала такий електоральний зріз:

Рис. 1. Явка виборців Полтавщини на виборах до Верховної Ради України (за матеріалами [9])

Таблиця 3

Динаміка електоральних симпатій партій на парламентських виборах 2012–2019 рр. на Полтавщині

№ з/п	Політичні партії, учасники виборчого процесу	Результати парламентських виборів		
		2012	2014	2019
1	ПП «Слуга народу»	–	–	52,53%
2	ПП ВО «Батьківщина»	30,14%	6,22%	10,31%
3	ПП Європейська солідарність Блок Петра Порошенка	–	–	5,36%
4	ПП ВО «Свобода»	7,94%	4,58%	1,58%
5	Радикальна партія Олега Ляшка	1,29%	10,85%	5%
6	Партія Регіонів Опозиційний блок ПП «ОПЗЖ»	21,91%	–	–
7	КПУ	–	5,33%	1,61%
8	ПП «Народний фронт»	–	–	10,12%
9	ПП «Удар» Володимира Кличка	13,49%	3,98%	–
10	ПП «Сила і честь»	–	23,33%	–
11	ПП «Самопоміч»	18,47%	–	–
		–	–	4,33%
		–	7,49%	–

ПП «Слуга народу» – 52,53% (по країні – 43,16%), 2 місце по Україні;

ПП ВО «Батьківщина» – 10,31% (по країні – 8,18%), 9 місце по Україні;

ПП «ОПЗЖ» – 10,12% (по країні – 13,04%), 10 місце по Україні;

ПП Європейська солідарність – 5,36% (по країні – 8,1%), 16 місце по Україні;

ПП «Голос» – 3,06% (по країні – 5,82%), 14 місце по Україні;

Радикальна партія Олега Ляшка – 5% (по країні – 4,01%), 11 місце по Україні;

ПП «Сила і честь» – 4,33% (по країні – 3,82%), 11 місце по Україні;

ПП «Опозиційний блок» – 1,61% (по країні – 3,03%), 13 місце по Україні;

ПП «Українська стратегія Гройсмана» – 1,42% (по країні – 2,41%), 18 місце по Україні;

ПП ВО «Свобода» – 1,58% (по країні – 2,16%), 11 місце по Україні;

ПП «Громадянська позиція» – 0,72% (по країні – 1,04%), 16 місце по Україні;

Партія Шарія – 1,61% (по країні – 2,23%), 11 місце по Україні [9].

Компаративний аналіз електоральних уподобань виборців вказує на те, що політична палітра підтримки парламентських партій Полтавщини перебуває постійно в динаміці (таблиця 3), ризниться від середньоукраїнських результатів. Спостерігаємо тен-

денцію до зростання впливу проукраїнських національно-демократичних сил. Результати волевиявлення виборців як на президентських, так і на парламентських виборах, як правило, залежать від кількох факторів: суспільно-політична ситуація в країні (кілька разів парламентські вибори впродовж останніх 20 років проводились достроково, відбулись Помаранчева революція та Революція Гідності тощо), якість виборчої роботи та самої місцевої команди (історії та репутації регіональних партійних лідерів), особливо партійної фракції (якщо вона є в регіоні), а також медійно-агітаційна робота на всеукраїнському та регіональному рівнях лідера партії, її активу. Зберігають вплив і рейтинг в регіоні ті партії, що системно налагодили роботу з активом партії, мають структури в кожній громаді, побудували виборчу сітку (агітатори та члени виборчих комісій) і як не цинічно це звучить – належне фінансування, постійну медійну присутність в регіоні. Партії залишаються бути іменними в своїй більшості (Володимир Зеленський, Юлія Тимошенко, Володимир Кличко, Святослав Вакарчук, Олег Ляшко тощо). Процес ідеологізації політичних сил перебуває в зародковому стані.

Висновки. Отже, політична система України завдяки постійному демократичному

процесу – виборам – перебуває у позитивній динаміці.

Позачергові та нетипові для України парламентські вибори 2014 р. стали прямим наслідком трансформації електоральної свідомості під час Революції Гідності. А президентські вибори 2019 р. вже стали свого роду вироком політичній системі та оцінкою діяльності «старих» політичних еліт. На всіх наступних, відтермінованих у зв'язку з російської агресією, виборах значну роль відіграватиме участь військових, про що свідчать опитування громадської думки. Їх результати можуть призвести до радикалізації суспільних процесів у т. ч. до більшої нетерпимості до проявів корупції, інших зловживань владою. Тому ветеранів російсько-української війни необхідно готувати до процесів управління державою, участі у місцевому самоврядуванні, освітньому процесі тощо.

Ми певною мірою суголосні з рекомендаціями громадської ініціативи ОПОРА щодо необхідності посилення прозорості виборчих фінансів шляхом легалізації витрат кандидатів на виборчі штаби, логістику та кадрове забезпечення. Необхідно оптимізувати процес реагування на порушення виборчого законодавства шляхом збору й

аналізу безпосередньої інформації з виборчих округів. Політичним партіям потрібно утримуватись від подальшого використання правових можливостей імітації позапартійного спостереження у виборчих інтересах, для більш ефективної роботи виборчих комісій проводити завчасне навчання потенційних членів із метою стабільної роботи цих комісій на наступних виборах, з власної ініціативи оприлюднювати інформацію про виборчі та політичні фінанси у форматі відкритих даних.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні регіонально-партійних особливостей виборчого процесу на парламентських і президентських виборах, а особливо на виборах до органів місцевого самоврядування. Адже поява регіональних партій, що створені лише під місцеві вибори, може призвести до закликів федералізму, що небезпечно для молоді посттоталітарної держави з унітарним устроєм, як підтвердили події 2014 р. Тому правова основа виборчого процесу має унеможлилювати процеси регіоналізації політичних партій в українському суспільстві, сприяти мінімізації впливу на виборчий процес різних фінансових груп олігархату.

Література

1. Афонін Е., Гонюкова Л., Войтович Р. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики. Київ : Центр сприяння інституційного розвитку державної служби, 2006. 160 с.
2. Ворона П.В. Партії, вибори, місцеве самоврядування: електоральний зріз уподобань виборців Полтавщини. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. 144 с.
3. Vorona P.V., Solovey S.A. Regional features of local elections in 2020: Poltava region. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*. 2020. № 13, 5–12. <https://doi.org/10.17721/2616-9193.2021/13-1/9>
4. Ворона П.В. Феномен регіональних партій із усеукраїнським статусом на місцевих виборах 2020 року. *Вісник НАДУ. Серія «Державне управління»*. 2021. № 2 (101). С. 102–109.
5. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року. *Протокол ЦВК*. URL: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf
6. Вибори Президента України. *Центральна виборча комісія*. URL: https://cvk.gov.ua/vibory_category/vibory-prezidenta-ukraini.html
7. Остаточний звіт спостереження ОПОРИ на чергових виборах Президента України 2019 року. URL: https://www.opora.ua.org/vybory/final_report_prezident_2019-19748#19_vysnovky
8. Парламентські вибори 2012. Результати голосування у багатомандатному виборчому окрузі. *Datatowel.in.ua. Демографія, економіка, електоральна географія України*. URL: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2012>
9. Електоральна карта України: партії-переможці по дільницях. Інфографіка. *Новинарня*. URL: <https://novynarnia.com/2019/07/26/dvk-maps>
10. На парламентських виборах проголосували 54% виборців Полтавщини. *Суспільне. Полтава*. URL: <https://suspilne.media/poltava/609-na-parlamentskih-viborah-progolosuvali-54-viborciv-poltavsini>

References

1. Afonin, E., Honiukova, L., & Voitovych, R. (2006). Hromadska uchast u tvorenni ta zdiisnenni derzhavnoi polityky [Public participation in the creation and implementation of public policy]. Kyiv : Tsentr spryannia instytutu rozvytku derzhavnoi sluzhby [in Ukrainian].
2. Vorona, P.V. (2007). Partiyi, vybory, mistseve samovyryaduvannya: elektoralnyy zriz upodoban vybortsiv Poltavshchyny [Elections, Local Self-Government: Electoral Cross-Section of Voter Preferences of Poltava Region]. Kharkiv : Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr». 144 s. [in Ukrainian].
3. Na parlamentskykh vyborakh proholosuvaly 54% vybortsiv Poltavshchyny [54% of voters in Poltava region voted in the parliamentary elections]. *Suspilne. Poltava*. Retrieved from: <https://suspilne.media/poltava/609-na-parlamentskih-viborah-progolosuvali-54-viborciv-poltavsini> [in Ukrainian].
4. Vorona, P.V. (2021). Fenomen rehionalnykh partiy iz useukrayinskym statutom na mistsevykh vyborakh 2020 [The phenomenon of regional parties with all-ukrainian status in the 2020 local elections]. *Bulletin of the NAPA. Series «Public Administration»*. Is. 2 (101). P. 102–109. [in Ukrainian].
5. Pozacherhovi vybory narodnykh deputativ Ukrayiny 26 zhovtnya 2014 roku [Early elections of people's deputies of Ukraine on October 26, 2014]. *Protokol TSVK*. Retrieved from: https://www.cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/protokol_bmvo_ndu_26102014.pdf [in Ukrainian].
6. Vybory Prezydenta Ukrainy (2014-2019). *Tsentralna vyborcha komisii*. [Elections of the President of Ukraine. Central Election Commission]. Retrieved from: https://cvk.gov.ua/vibory_category/vibori-prezidenta-ukraini.html [in Ukrainian].
7. Ostatochnyy zvit sposterezhennya OPORY na cherhovyykh vyborakh Prezydenta Ukrayiny 2019 roku [Final report of OPORAs observation of the next presidential elections of Ukraine in 2019]. 24 bereznya 2020. Retrieved from: https://www.oporaua.org/vybory/final_report_prezident_2019-19748#19_vysnovky [in Ukrainian].
8. Parlamentski vybory 2012. Rezultaty holosuvannya u bahatomandatnomu vyborchomu okruzi [Parliamentary elections 2012. Voting results in a multi-member electoral district]. *Datatowel.in.ua. Demohrafiya, ekonomika, elektoralna heohrafiya Ukrayiny*. Retrieved from: <https://datatowel.in.ua/elections/parliamentary2012> [in Ukrainian].
9. Elektoralna karta Ukrayiny: partiyi-peremozhti po dilnytsyakh [Electoral map of Ukraine: winning parties by precinct]. Infohrafika. *Novynarnya*. Retrieved from: <https://novynarnia.com/2019/07/26/dvk-maps> [in Ukrainian].
10. Na parlamentskykh vyborakh proholosuvaly 54% vybortsiv Poltavshchyny [54% of voters in Poltava region voted in the parliamentary elections]. *Suspilne. Poltava*. Retrieved from: <https://suspilne.media/poltava/609-na-parlamentskih-viborah-progolosuvali-54-viborciv-poltavsini> [in Ukrainian].

УДК 336.74:336.63
DOI 10.32782/cuj-2025-1-4

Гончарук Владислав Леонідович

доктор філософії в галузі права,
доцент кафедри національної безпеки та кафедри управління фінансово-економічною безпекою
Інституту безпеки ПрАТ ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»
адвокат
ORCID: 0000-0002-9627-9530

ВПЛИВ КРИПТОВАЛЮТ НА ФІНАНСОВУ СИСТЕМУ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ДЛЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Актуальність проблеми використання криптовалют для злочинних цілей є надзвичайно високою в умовах сучасного розвитку цифрових технологій. Оскільки криптовалюти є анонімними та децентралізованими, їх використання в незаконних операціях може становити серйозну загрозу для фінансової системи та фінансово-економічної безпеки країни. Поширення криптовалют створює нові виклики для регуляторів, що зумовлює потребу в ефективних механізмах контролю та забезпеченні прозорості фінансових операцій. Зокрема, відомо, що криптовалюти активно використовуються в шахрайських схемах, кіберзлочинах та фінансуванні тероризму, що підвищує ризики для національних економік і стабільності фінансових систем.

Метою дослідження є аналіз ризиків, пов'язаних із використанням криптовалют для злочинних цілей, а також оцінка існуючих підходів до регулювання їх обігу задля забезпечення фінансово-економічної безпеки. Зокрема, дослідження фокусується на визначенні обсягів та видів незаконних криптовалютних транзакцій, а також на вивченні ефективності різних механізмів регулювання криптовалют в контексті мінімізації ризиків для фінансово-економічної безпеки.

Методи дослідження включають аналіз статистичних даних, зокрема статистики щодо незаконних криптовалютних операцій, а також огляд наукових публікацій. Аналіз наукових публікацій допомагає оцінити виклики, з якими стикаються регулятори, та перспективи запобігання фінансовим ризикам, пов'язаним із криптовалютами.

Результати дослідження показують, що, хоча криптовалюти дійсно використовуються для незаконних цілей, їх частка в загальному обсязі транзакцій залишається низькою. Проте існують серйозні загрози для фінансово-економічної безпеки, зокрема в контексті кіберзлочинності та відмивання грошей. У результаті дослідження були запропоновані рекомендації щодо посилення регулювання криптовалютного обігу, зокрема через удосконалення механізмів фінансового моніторингу та посилення співпраці між міжнародними регуляторами для забезпечення стабільності фінансових систем.

Це дослідження має значення для розробки політики та стратегії регулювання криптовалют, а також для наукових досліджень, спрямованих на вивчення впливу новітніх технологій на економічну безпеку.

Ключові слова: обіг криптовалют, фінансова безпека, злочинне використання, регулювання обігу, фінансовий моніторинг.

Honcharuk V. L. The impact of cryptocurrencies on the financial system and potential consequences for financial and economic security

The issue's relevance regarding using cryptocurrencies for criminal purposes is exceptionally high in the context of modern digital technological advancements. Given that cryptocurrencies are anonymous and decentralised, their use in illicit transactions poses a significant threat to a country's financial system and economic security. The widespread adoption of cryptocurrencies presents new challenges for regulators, which necessitates effective mechanisms for controlling and ensuring financial operations' transparency. In particular, it is well known that cryptocurrencies are actively used in fraudulent schemes, cybercrime, and terrorism financing, thus increasing risks to national economies and the stability of financial systems.

This study aims to analyse the risks associated with using cryptocurrencies for criminal purposes and evaluate existing approaches to regulating their circulation to ensure financial and economic security. Specifically, the research focuses on determining the volume and types of illicit cryptocurrency transactions and examining the effectiveness of various cryptocurrency regulatory mechanisms in minimising risks to financial and economic security.

The research methods include analysing statistical data, particularly statistics on illicit cryptocurrency operations, and reviewing scientific publications. The analysis of scientific publications helps assess the challenges regulators face and the prospects for preventing financial risks related to cryptocurrencies.

The study's results show that although cryptocurrencies are indeed used for illegal purposes, their share in the total volume of transactions remains low. However, serious threats to financial and economic security exist, particularly in the context of cybercrime and money laundering. As a result, recommendations were made to strengthen cryptocurrency regulation, specifically through improving financial monitoring mechanisms and enhanced cooperation between international regulators to ensure the stability of economic systems.

This research is significant for developing policies and strategies for cryptocurrency regulation and for scientific studies examining the impact of emerging technologies on economic security.

Key words: *cryptocurrency circulation, financial security, criminal use, circulation regulation, financial monitoring.*

Вступ. Сучасний розвиток інноваційних фінансових технологій супроводжується стрімким зростанням популярності криптовалют, які поступово стають невіддільним елементом глобальної фінансової екосистеми. З одного боку, криптовалюти, такі як Bitcoin, Ethereum тощо, відкривають нові можливості для економічного зростання, забезпечуючи швидкі та децентралізовані транзакції, розширюючи доступ до фінансових послуг для населення і сприяючи цифровій трансформації економіки. З іншого боку, їх використання ставить перед державами нові виклики у сфері фінансового регулювання, оподаткування та забезпечення фінансово-економічної безпеки.

Нестабільність курсів криптовалют, ризики їх використання для відмивання грошей, фінансування тероризму та уникнення податків, а також відсутність єдиних міжнародних стандартів регулювання створюють загрозу для стабільності фінансової системи країни. Крім того, інтеграція криптовалют у традиційні фінансові системи потребує переосмислення інструментів фінансової політики й економічного планування, оскільки традиційні методи управління можуть виявитися неефективними в умовах децентралізованих цифрових активів.

Актуальність дослідження впливу криптовалют на фінансову систему обумовлена необхідністю оцінки потенційних ризиків і можливостей, що виникають із їх поширенням.

Особливо важливим є визначення стратегій, які б сприяли мінімізації негативних наслідків для фінансово-економічної безпеки, забезпечуючи при цьому ефективне використання інноваційних фінансових технологій для забезпечення сталого економічного розвитку.

Ця тема є особливо актуальною в контексті глобальної цифровізації економіки та зростання ролі фінансових інновацій, що потребує всебічного наукового аналізу для прийняття ефективних управлінських рішень на національному та міжнародному рівнях.

У сучасній науковій літературі питання впливу криптовалют на фінансову систему розглядається з різних аспектів: регулювання, економічна безпека, інновації та виклики.

У дослідженні М. Когут, Н. Мостовенко та Р. Содома зроблено аналіз ролі криптовалют у фінансовій системі, а також підкреслено їхній потенціал як інструмента для забезпечення фінансової доступності й інновацій. Проте автори зазначають, що нестабільність криптовалют і недостатнє регулювання з боку держави створюють ризики для макроекономічної стабільності [1].

Систематичний огляд наукової літератури, який зробили В. Сенна та А. Соуза довів значний вплив криптовалют на структуру традиційних фінансових ринків, сприяючи децентралізації, але водночас створюючи виклики для регуляторів через високий рівень волатильності та складність у відстеженні транзакцій [2].

У статті Г. Арноне акцентується на інноваційному аспекті криптовалют і блокчейну, який має великий потенціал для створення сталих фінансових систем. Дослідник наголошує на необхідності інтеграції блокчейн-технологій у фінансову сферу, але зазначає про недостатність досліджень щодо їхнього впливу на довгострокову фінансову стабільність [3].

О. Таран дослідив проблему регулювання обігу криптовалют в Україні, підкреслюючи їх позитивний вплив на економічний розвиток. Однак він також наголошує на недоліках правового поля, які створюють ризики для фінансової безпеки держави [4]. Аналогічних висновків дійшов М. Кужель, акцентуючи на необхідності інтеграції ринку криптовалют у фінансову систему України. Однак він зауважив на потребу у проведенні більш глибоких досліджень теоретичних аспектів обігу криптовалют і проблемах адаптації національного законодавства України до міжнародних стандартів [5]. Фінансово-правові аспекти регулювання обігу криптовалют в Україні стали об'єктом наукової розвідки Л. Фокша та А. Оганян, які наголосили на необхідності вдосконалення нормативно-правової бази для захисту інтересів учасників ринку [6].

Можливості використання криптовалют для забезпечення фінансово-економічної безпеки, зокрема під час кризових ситуацій, проаналізовано у дослідженні М. Шуби та Ю. Рулевської. Дослідниці підкреслили, що криптовалюти можуть бути як інструментом фінансової стабільності, так і джерелом ризиків [7]. Проблема пом'якшення волатильності криптовалют і забезпечення більшої фінансової стабільності за рахунок використання стабільних монет була розглянута у дослідженні О. Стешенко та М. Підпригори [8]. У свою чергу, О. Маслак та Я. Яковенко розглянули питання забезпечення фінансово-економічної безпеки в умовах цифрової економіки, вказуючи на зростаючу роль криптовалют у глобальній фінансовій системі [9].

Попри значний обсяг наукових досліджень, що присвячені проблемам обігу криптовалют, залишаються відкритими питання довгострокового впливу їх використання на фінан-

сово-економічну стабільність, інтеграції у національну фінансову систему, а також розробки ефективних механізмів регулювання обігу з урахуванням глобального контексту. Недостатньо досліджені аспекти включають взаємозв'язок криптовалют із фінансово-економічною безпекою, особливо в умовах нестабільності та невизначеності.

Метою даного дослідження є аналіз впливу криптовалют на фінансову систему та ідентифікація можливих наслідків для фінансово-економічної безпеки, з акцентом на виявлення ризиків і перспектив, які пов'язані із використанням криптовалют у сучасних умовах глобалізації та цифрової економіки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання.

1. Провести аналіз статистичних даних щодо використання криптовалют у злочинних цілях задля визначення ризиків та загроз для фінансової системи.

2. Провести аналіз існуючих підходів до регулювання обігу криптовалют з метою визначення існуючих викликів для фінансово-економічної безпеки.

3. Надати рекомендації щодо зменшення ризиків використання криптовалют для стабільності фінансової системи.

Матеріали та методи. Для виконання дослідження використано комплексний підхід, що включає аналіз наукових публікацій, а також статистичних даних.

Проведено огляд наукових джерел для ідентифікації ключових проблем, що стосуються обігу криптовалют, їх впливу на фінансову систему та викликів у сфері фінансово-економічної безпеки. При аналізі наукових статей і матеріалів конференцій було використано систематичний підхід.

Проаналізовано статистичні дані, пов'язані з обсягами незаконних криптовалютних транзакцій, доходами від програм-вимагачів, а також іншими формами шахрайства, пов'язаного з криптовалютами. Для візуалізації результатів застосовано графічний метод, що дозволяє виявити тенденції і закономірності.

За допомогою синтезу результати аналізу статистичних і наукових джерел були інтегровано-

вані для формування висновків щодо можливих наслідків впливу криптовалют на фінансово-економічну безпеку.

Використані методи забезпечують системний підхід до дослідження, враховуючи як теоретичні аспекти, так і емпіричні дані. Це дозволяє сформулювати практичні рекомендації для забезпечення фінансової стабільності в умовах поширення криптовалют.

Результати. У сучасному світі криптовалюти стали не лише інструментом фінансових інновацій, а й джерелом виникнення нових ризиків у глобальній фінансовій системі. Їхня популярність поступово зростає, що сприяє розвитку децентралізованих фінансових рішень, але водночас створює можливості для злочинної діяльності. За даними Chainalysis, загальний обсяг незаконних транзакцій у криптовалютному просторі сягнув \$20,1 млрд дол. США у 2023 році, причому найбільшу небезпеку становлять платформи для відмивання грошей та використання криптоактивів у кіберзлочинності [10].

Ці виклики вимагають ґрунтовного аналізу для розуміння масштабів загроз, їх впливу на фінансово-економічну стабільність і розробки ефективних механізмів державного регулювання. Зважаючи на зростання обсягів транзакцій, пов'язаних із наркотрафіком і

програмами-вимагачами, аналіз ризиків використання криптовалют є важливим кроком у забезпеченні фінансово-економічної безпеки. Це дослідження спрямоване на виявлення ключових аспектів цих ризиків та їхнього впливу на глобальну та національну фінансову систему.

Хоча частка незаконних транзакцій у загальному обсязі криптоактивності знизилася до 0,34% у 2023 році, загальний обсяг таких операцій залишається значним – \$20,1 млрд дол. США (рис. 1). Найбільше уваги викликають платформи відмивання грошей, які отримують до 80% незаконних коштів, часто через обфускацію за допомогою міксерів, приватних монет і міжланцюгових мостів [10].

Річні доходи від програм-вимагачів у 2023 році перевищили \$450 млн дол. США, причому реальні дані можуть бути ще більшими через нерозкриті випадки. Основними каналами отримання прибутків є атаки на організації з подальшими вимогами викупу в криптовалюті [10].

За останні сім років магазини, що підозрюються у зв'язках із незаконним виробництвом наркотиків, отримали понад \$250 млн дол. США у криптовалюті. Приблизно \$100 млн дол. США із них надійшли на об'єкти у Китаї. Зростання цих транзак-

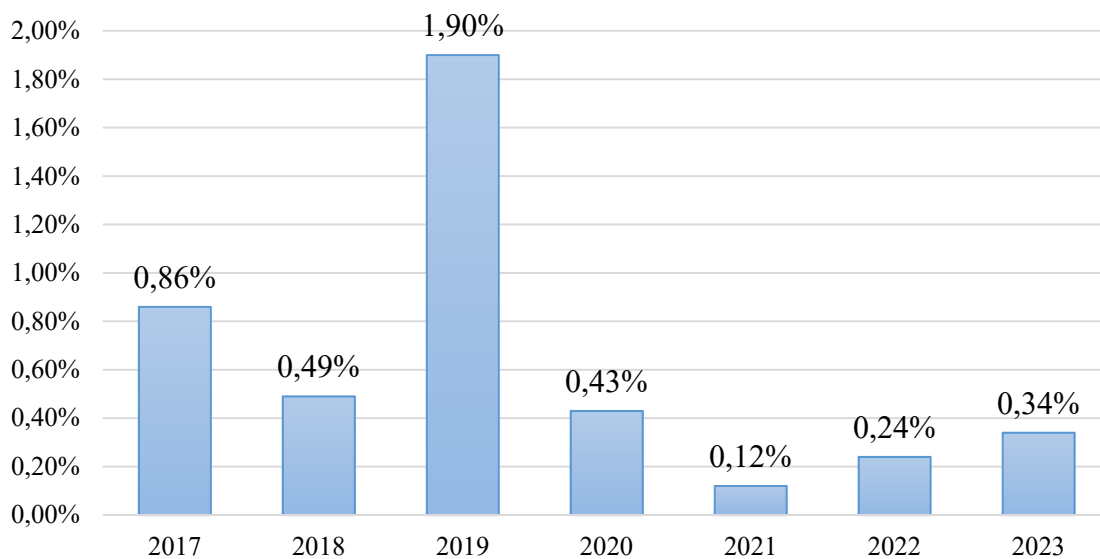

Рис. 1. Частка незаконних транзакцій у всіх криптовалютних транзакціях у всьому світі

Джерело: Statista¹.

¹ <https://www.statista.com/statistics/1410685/illicit-crypto-transactions-worldwide/>

цій може бути пов’язане як із підвищенням обсягів торгівлі, так і з кращим відстеженням гаманців [10].

У 2023 році загальний обсяг коштів, отриманих злочинними адресами, знизився на 29%, до \$24,2 млрд, порівняно з \$39,6 млрд у 2022 році. Це частково пояснюється посиленням регулювання і вдосконаленням інструментів для відстеження незаконних транзакцій [10].

Сума грошей, яка отримана даркнет-ринками та шахрайськими магазинами по всьому світу в період з 2020 по 2023 роки також демонструє тенденцію до зниження, що проілюстровано на рисунку 2.

Аналіз статистичних даних показує, що хоча криптовалюти створюють можливості для їх використання у злочинній діяльності, обсяг таких транзакцій у відсотковому співвідношенні до загального обсягу є незначним. Незважаючи на відносно малий масштаб таких транзакцій, ризики, пов’язані з використанням криптовалют для відмивання грошей, фінансування тероризму та кіберзлочинності, залишаються важливими викликами для фінансово-економічної безпеки країни. І хоча ці ризики не мають критичного характеру, вони потребують постійного

моніторингу, розробки ефективного регуляторного середовища та удосконалення міжнародного співробітництва, щоб забезпечити баланс між інноваціями та безпекою у фінансовій системі.

Проведений аналіз наукових публікацій на тему впливу криптовалют на фінансову систему та, як наслідок, на фінансово-економічну безпеку вказує на різноманітні аспекти, які відображають як позитивні, так і негативні наслідки використання цифрових активів. Однією з основних тем, яку піднімають науковці, є ризики, які пов’язані з використанням криптовалют для фінансового тероризму та відмивання грошей. М. Уткіна наголосила на необхідності посилення фінансового моніторингу для запобігання фінансовому тероризму, що спричиняється анонімністю криптовалютних транзакцій. Вона зазначила, що саме ці аспекти викликають найбільші занепокоєння серед регуляторів, оскільки без належного контролю криптовалюти можуть стати ефективним інструментом для нелегальних фінансових операцій [11].

У дослідженні О. Пилипенка та Г. Кришталь проведена оцінка впливу криптовалют на національну економіку, зокрема на українську. Автори вказують на те, що впрова-

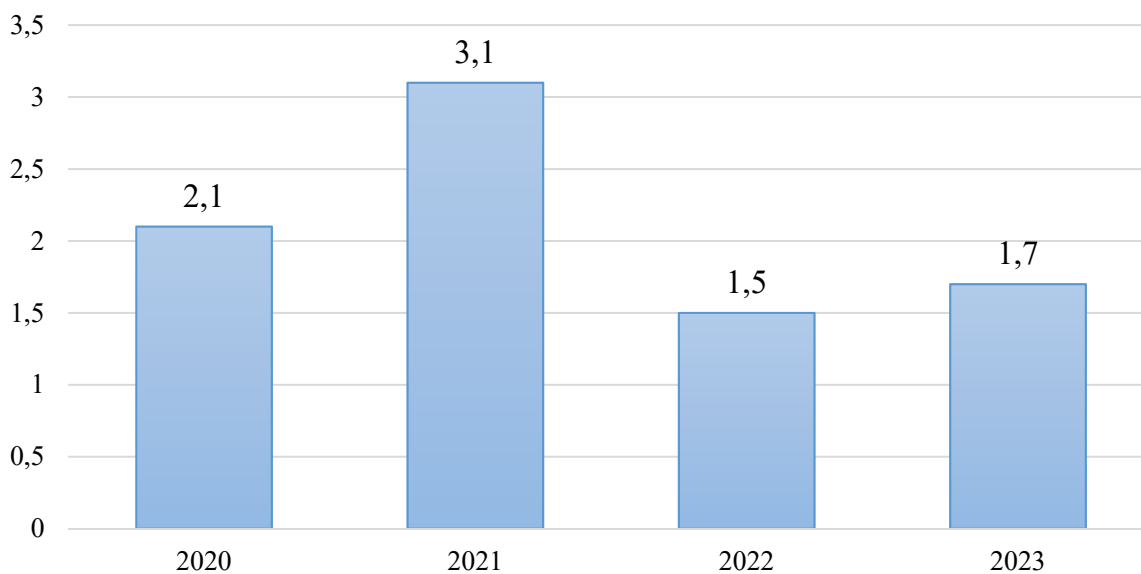

Рис. 2. Загальна річна сума грошей, отримана даркнет-ринками та шахрайськими магазинами по всьому світу, млрд дол. США

Джерело: Statista¹.

¹ <https://www.statista.com/statistics/1413693/ransomware-revenue-annual/>

дження криптовалют у фінансову систему може створити як нові можливості для економічного розвитку, так і ризики, пов'язані з їх використанням в нелегальних сферах. Вони підкреслюють важливість адаптації регуляцій для мінімізації негативних економічних наслідків, таких як зниження фіскальних надходжень через анонімні транзакції [12].

Також у цьому контексті варто згадати дослідження С. Коляденко, яке розглядає вплив використання криптовалют на економічну безпеку та потенційні загрози національним інтересам. Авторка зазначає, що хоча криптовалюти можуть створювати загрози для стабільності фінансових систем, їх контрольоване використання має потенціал для сприяння економічному розвитку при правильній інтеграції у фінансову систему країни [13].

Загалом, наукові публікації на тему обігу криптовалют вказують на важливість розвитку ефективних механізмів регулювання та моніторингу, які б допомогли мінімізувати ризики, пов'язані з фінансовими злочинами, при збереженні потенціалу криптовалют для економічного зростання.

Для поліпшення фінансово-економічної безпеки в умовах поширення використання криптовалют, доцільно впровадити комплексні заходи з регулювання, які забезпечать баланс між економічним зростанням від упровадження інноваційних технологій та захистом від потенційних загроз.

1. Посилення фінансового моніторингу та контролю над криптовалютними операціями. Враховуючи можливість використання криптовалют для відмивання грошей і фінансування тероризму, важливо розробити ефективні системи моніторингу та аналізу транзакцій шляхом запровадження прозорих механізмів для перевірки джерел криптовалютних активів та їх кінцевих бенефіціарів [11]. Зокрема, впровадження стандартів, подібних до системи «Знай свого клієнта» (KYC), може значно знизити ризики для фінансової безпеки.

2. Розробка чітких законодавчих і нормативних актів. Для створення сприятливого середовища для криптовалютних інвестицій

важливо розробити законодавство, яке визначатиме права і обов'язки учасників ринку. Чітке визначення правового статусу криптовалют в Україні дозволить зменшити спекуляції і захистить інвесторів від шахрайства, а також сприятиме інтеграції криптовалют в офіційну економіку [12].

3. Забезпечення взаємодії з міжнародними регуляторами. Оскільки криптовалюти мають глобальний характер, ефективне регулювання повинно передбачати співпрацю з міжнародними організаціями й іншими країнами для розробки єдиних стандартів безпеки. Це дозволить зменшити транскордонні загрози та підвищить рівень прозорості міжнародних криптовалютних операцій.

4. Розвиток інструментів для захисту прав споживачів. Оскільки криптовалюти часто використовуються в інвестиційних схемах, які не завжди є прозорими або безпечними, необхідно розробити інструменти для захисту прав споживачів. Це може включати створення механізмів для захисту інвесторів від втрат через шахрайські операції, пов'язані з використанням криптовалют.

5. Інвестування в освіту та підвищення фінансової грамотності. Важливим аспектом є підвищення рівня фінансової грамотності серед громадян щодо криптовалют, їх можливих ризиків і переваг. Проведення освітніх кампаній і тренінгів може допомогти користувачам краще орієнтуватися в ризиках, пов'язаних з інвестуванням в криптовалюти, що сприятиме унеможливленню шахрайських схем.

Запровадження цих заходів дозволить зберегти потенціал криптовалют для розвитку економіки, мінімізуючи при цьому ризики для фінансово-економічної безпеки країни.

Висновки. В результаті аналізу статистичних даних щодо використання криптовалют у злочинних цілях було виявлено, що вони використовуються для фінансування кіберзлочинів, таких як викуп за дані та відмивання грошей, частка таких транзакцій в загальному обсязі залишається незначною. Обсяг злочинних криптовалютних транзакцій складає лише кілька відсотків від загального обсягу, що свідчить про те, що більшість транзакцій

у криптовалютах не пов'язані з незаконною діяльністю. Проте ці дані підкреслюють наявність ризиків для фінансової системи, особливо в контексті кібербезпеки та боротьби із відмиванням коштів.

На основі огляду наукових публікацій можна зробити висновок, що регулювання обігу криптовалют є важливим, але складним завданням. Більшість країн, включаючи Україну, активно працюють над розробкою чітких правових рамок, спрямованих на забезпечення прозорості криптовалютних операцій та боротьбу з фінансовим тероризмом. Фінансовий моніторинг має стати важливим інструментом у запобіганні використанню криптовалют у злочинних цілях. Водночас існують значні виклики щодо реалізації ефективних механізмів контролю, оскільки криптовалюти часто використовуються в межах децентралізованих платформ, що ускладнює контроль над їх обігом.

Для зменшення ризиків, пов'язаних із використанням криптовалют, необхідно впровадити низку заходів, таких як посилення фінансового моніторингу, розробку

чітких законодавчих актів, впровадження механізмів для захисту прав споживачів, а також розвиток міжнародної співпраці для боротьби із транскордонними загрозами. Ключовим є створення прозорих умов для криптовалютних операцій та їх інтеграція у фінансову систему через чіткі правові норми. Запровадження стандартів «Знай свого клієнта» (KYC) та ефективне співробітництво з міжнародними регуляторами також є важливими кроками для мінімізації ризиків.

Подальші дослідження в цій галузі повинні зосередитися на вивченні новітніх підходів до регулювання криптовалют на глобальному рівні, зокрема в контексті адаптації законодавства до швидко змінюваних технологій. Оскільки криптовалюти та блокчейн технології продовжують еволюціонувати, важливо також досліджувати вплив новітніх розробок, таких як стейблкоїни та децентралізовані фінанси (DeFi), на стабільність фінансової системи. А також досліджувати соціальні, економічні та правові аспекти, пов'язані з використанням криптовалют у різних секторах економіки.

Література

1. Kohut M., Mostovenko N., Sodoma R. The essence and place of cryptocurrency in the financial system. *Modern Economics*. 2023. No. 37. P. 66–71. URL: [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-09) (дата звернення: 10.12.2024).
2. Senna V. D., Souza A. M. Cryptocurrency and financial system: systematic literature review. *Revista de Administração de Empresas*. 2023. Vol. 63, No. 4. Article e2022-0019. URL: <https://doi.org/10.1590/s0034-759020230403x> (дата звернення: 10.12.2024).
3. Arnone G. Blockchain and cryptocurrency innovation for a sustainable financial system. *International Journal of Industrial Management*. 2022. Vol. 15, No. 1. P. 1–16. URL: <https://doi.org/10.15282/ijim.15.1.2022.8994> (дата звернення: 10.12.2024).
4. Таран О. Регулювання криптовалют в Україні: вплив на економіку та перспективи розвитку. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2024. № 3 (75). С. 150–155. URL: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-150-155> (дата звернення: 10.12.2024).
5. Кужелев М. О. Інтегрування ринку криптовалют у фінансову систему України: теоретичні аспекти. *Економічний вісник університету*. 2023. № 56. С. 137–142. URL: <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-137-142> (дата звернення: 10.12.2024).
6. Фокша Л., Оганян А. Фінансово-правові аспекти регулювання криптовалюти в Україні. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 9 (9). С. 305–312. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9\(9\)-305-312](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-305-312) (дата звернення: 10.12.2024).
7. Шуба М. В., Рулевська Ю. О. Потенційні можливості використання криптовалют для захисту фінансової безпеки. *Управління механізмом гарантування фінансово-економічної безпеки соціально-економічних систем різних рівнів функціонування* : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Миколаїв, 15–17 листопада 2023 р.). Миколаїв, 2023. С. 144–146. URL: https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf/zbirnyk-tez-17-11-23.pdf#page=144 (дата звернення: 10.12.2024).

8. Стешенко О., Підопригора М. Криптовалюти та стабільні монети: перспективи, виклики та можливості для фінансової системи України. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-29> (дата звернення: 10.12.2024).
9. Маслак О., Яковенко Я. Забезпечення фінансово-економічної безпеки в умовах цифрової економіки. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Серія : Економічні науки. 2023. № 3. С. 64–67. URL: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.3.64> (дата звернення: 10.12.2024).
10. The Chainalysis report on crypto frauds in 2024. *The Crypto Economist SAGL*. URL: <https://en.cryptonomist.ch/2024/01/19/the-chainalysis-report-on-crypto-frauds-in-2024/> (дата звернення: 10.12.2024).
11. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як інструмент запобігання фінансовому тероризму: нові виклики та перспективи. *Академічні візії*. 2023. № 20. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/431> (дата звернення: 10.12.2024).
12. Пилипенко О. В., Кришталь Г. О. Вплив криптовалют на українську економіку. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Економічні науки. 2023. № 3 (70). С. 103–109. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-15> (дата звернення: 10.12.2024).
13. Коляденко С. В. Економічна безпека в контексті реалізації національних інтересів в умовах інформаційної економіки. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Економічні науки. 2023. № 4 (71). С. 33–38. URL: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/71-4> (дата звернення: 10.12.2024).

References

1. Kohut, M., Mostovenko, N., & Sodoma, R. (2023). The Essence and Place of Cryptocurrency in the Financial System. *Modern Economics*, 37(1), 66–71. Retrieved from [https://doi.org/10.31521/modecon.V37\(2023\)-09](https://doi.org/10.31521/modecon.V37(2023)-09) [in English].
2. Senna, V. D., & Souza, A. M. (2023). Cryptocurrency and financial system: systematic literature review. *Revista de Administração de Empresas*, 63(4), Article e2022-0019. Retrieved from <https://doi.org/10.1590/s0034-759020230403x> [in English].
3. Arnone, G. (2022). Blockchain and cryptocurrency innovation for a sustainable financial system. *International Journal of Industrial Management*, 15(1), 1–16. Retrieved from <https://doi.org/10.15282/ijim.15.1.2022.8994> [in English].
4. Taran, O. (2024). Rehulivannia kryptovaliut v Ukraini: vplyv na ekonomiku ta perspektyvy rozvytku [Regulation of cryptocurrencies in Ukraine: Impact on the economy and development prospects]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK" – Scientific Notes of the University "KROK"*, (3(75), 150–155. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2024-75-150-155> [in Ukrainian].
5. Kuzheliev, M. (2023). Intehruvannia rynku kryptovaliut u finansovu systemu Ukrainy: teoretychni aspekty [Integration of the cryptocurrency market in the financial system of Ukraine: theoretical aspects]. *Ekonomichnyi visnyk universytetu – University Economic Bulletin*, (56), 137–142. <https://doi.org/10.31470/2306-546X-2023-56-137-142> [in Ukrainian].
6. Foksha, L., & Ohanyan, A. (2024). Finansovo-pravovi aspekty rehulivannia kryptovaliuty v Ukraini [Financial and legal aspects of cryptocurrency regulation in Ukraine]. *Uspikhy i dosiahnennia u nauksi – Successes and achievements in science*, (9(9), 305–312. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9\(9\)-305-312](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-9(9)-305-312) [in Ukrainian].
7. Shuba, M.V., & Rulevska, Yu.O. (2023). Potentsiini mozhyvosti vykorystannia kryptovaliut dlia zakhystu finansovoi bezpeky [Potential uses of cryptocurrencies to protect financial security]. In *Upravlinnia mekhanizmom harantuvannia finansovo-ekonomichnoi bezpeky sotsialno-ekonomichnykh system riznykh rivniv funktsionuvannia – Management of the mechanism for guaranteeing the financial and economic security of socio-economic systems at different levels of functioning* (pp. 144–146). Mykolaiv : Mykolaiv National Agrarian University. Retrieved from https://www.mnau.edu.ua/files/nauk_prof_konf/zbirnyk-tez-17-11-23.pdf#page=144 [in Ukrainian].
8. Steshenko, O., & Pidopryhora, M. (2024). Kryptovaliuty ta stabilni monety: perspektyvy, vyklyky ta mozhyvosti dlia finansovoi systemy Ukrainy [Cryptocurrencies and stable coins: prospects, challenges and opportunities or the financial system of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (68). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-29> [in Ukrainian].
9. Maslak, O., & Yakovenko, Ya. (2023). Zabezpechennia finansovo-ekonomichnoi bezpeky v umovakh tsyfrovoy ekonomiky [Ensuring financial and economic security in the digital economy]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Seriya : Ekonomichni nauky*, (3), 64–67. <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2023.3.64> [in Ukrainian].

10. The Crypto Economist. (2024, January 19). *The Chainalysis report on crypto frauds in 2024*. Retrieved from <https://en.cryptonomist.ch/2024/01/19/the-chainalysis-report-on-crypto-frauds-in-2024/> [in English].
11. Utkina, M. (2023). Finansovyi monitoring yak instrument zapobihannia finansovomu teroryzmu: novi vyklyky ta perspektyvy [Financial monitoring as a tool to prevent financial terrorism: new challenges and prospects]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, (20). Retrieved from <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/431> [in Ukrainian].
12. Pylypenko, O., & Kryshtal, H. (2023). Vplyv kryptovaliut na ukrainsku ekonomiku [The impact of cryptocurrencies on the Ukrainian economy]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky – Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*, (3(70), 103–109. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/70-15> [in Ukrainian].
13. Koliadenko, S. (2023). Ekonomichna bezpeka v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv v umovakh informatsiinoi ekonomiky [Economic security in the context of implementation of national interests in the conditions of the information economy]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Ekonomichni nauky – Scientific Works of Interregional Academy of Personnel Management. Economic Sciences*, (4(71), 33–38. <https://doi.org/10.32689/2523-4536/71-4> [in Ukrainian].

УДК 343.9:504.05(477)(045)

DOI 10.32782/cuj-2025-1-5

Данилевська Юлія Олександрівнакандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач докторантури

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0002-1893-8473

Сибірцева Людмила Сергіївна

аспірантка кафедри кримінального права та криміналістики

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0009-0006-7322-5763

«ЕКОЛОГІЧНА КАТАСТРОФА» ЯК ОЗНАКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 441 КК УКРАЇНИ

У статті досліджуються доктринальні підходи до розуміння поняття «екологічна катастрофа» як ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК України. Наведено погляди вітчизняних дослідників щодо цього питання. Узагальнення їх визначень екологічної катастрофи дозволяють зробити висновок, що дослідники використовують оціночні поняття, які також потребують додаткового тлумачення: велика площа території; суттєве обмеження; істотні негативні зміни; велика за масштабами аварія; тяжкі наслідки; стійкі або незворотні негативні зміни; надзвичайно небезпечне проживання; глобальний негативний вплив; серйозна, масштабна та довготривала шкода.

Установлено, що визначення «екологічна катастрофа» відсутнє в будь-якому нормативно-правовому акті. Зазначається, що лише Кодекс цивільного захисту України надає визначення поняттю «катастрофа», яке використовується для тлумачення змісту таких понять як «надзвичайна ситуація» та «небезпечна подія».

Звернуто увагу, що автори проєкту КК України у статті про екоцид відмовилися від словосполучення «екологічна катастрофа», замінивши його на терміни довгострокова та масштабна шкода з тлумаченням такої шкоди у глосарії проєкту.

Запропоновано замінити у ст. 441 КК України словосполучення «екологічна катастрофа» на поняття «надзвичайна екологічна ситуація» в контексті Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». Під надзвичайною екологічною ситуацією слід розуміти надзвичайну ситуацію, при якій на окремій місцевості сталися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави. Негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах.

Ключові слова: екологічна катастрофа, екоцид, кримінальне правопорушення, бланкетна диспозиція, навколишнє природне середовище.

Danylevska Yu. O., Sybirtseva L. S. "Environmental disaster" as a sign of the objective side of criminal offense provided for by art. 441 of the Criminal Code of Ukraine

The article examines doctrinal approaches to understanding the concept of "an ecological disaster" as a sign of a criminal offense provided for by Art. 441 of the Criminal Code of Ukraine. The view points of domestic researchers on this issue are given. Summarizing their definitions of an ecological disaster allows us to conclude that researchers use evaluative concepts that also require additional interpretation: a large area of the territory; significant limitation; significant negative changes; a large-scale accident; severe consequences; persistent or irreversible negative changes; extremely dangerous place of residence; a global negative impact; serious, extensive and lasting damage.

It was established that the definition of "an ecological disaster" is absent in any normative legal act. It is noted that only the Code of Civil Protection of Ukraine defines the concept of "a disaster", which is used to interpret the meaning of such concepts as "an emergency situation" and "a dangerous event".

It is noted that the authors of the project of the Criminal Code of Ukraine in the article on ecocide abandoned the phrase "an ecological catastrophe", replacing it by the terms long-term and large-scale damage with the interpretation of such damage in the glossary of the project.

It is proposed to replace the phrase "an ecological disaster" in Art. 441 of the Criminal Code of Ukraine, by "an emergency environmental situation" in the context of the Law of Ukraine "On the Zone of Emergency Environmental Situation". An emergency ecological situation should be understood as an emergency situation in which negative changes in the natural environmental surrounding have occurred in a separate area, requiring the use of emergency measures by the state. Negative changes in the natural environmental surrounding are the loss, depletion or destruction of certain natural complexes and resources as a result of excessive pollution of the natural environment, a destructive influence of natural forces and other factors that limit or exclude the possibility of human life and economic activity in these conditions.

Key words: *ecological disaster, ecocide, criminal offence, blanket disposition, natural environmental surrounding.*

Вступ. Кримінальний кодекс України в статті 441 закріплює одне із найнебезпечніших правопорушень – екоцид, який розглядається як кримінальне правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Відповідно до зазначеної кримінально-правової норми, під екоцидом слід розуміти «масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу». Аналіз диспозиції цієї статті свідчить, що екологічна катастрофа розглядається як обов'язкова ознака об'єктивної сторони екоциду – наслідок кримінального правопорушення. Зауважимо, що в Кримінальному кодексі України, крім ст. 441, поняття екологічна катастрофа використовується ще 4 рази: у ст. 42 «Діяння, пов'язане з ризиком», у ст. 43-1 «Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, у ст. 253 «Проектування чи експлуатація споруд без систем захисту довкілля» та у ст. 361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, елек-

тронних комунікаційних мереж». Крім цього, у ст. 416 використаний термін катастрофа для позначення наслідку порушення правил польотів або підготовки до них, а також порушення правил експлуатації літальних апаратів. У вказаній нормі катастрофа розглядається як один із видів тяжких наслідків.

Разом із цим, у кримінальному законодавстві не надається визначення поняття «екологічна катастрофа» чи «катастрофа» та не розкривається його зміст за допомогою будь-яких ознак. Тож маємо приклад кримінально-правової норми з бланкетною диспозицією.

Матеріали та методи. Кримінальну відповідальність за екоцид розглядали Р.В. Вереша, А. Зубайр, В.М. Киричко, О.В. Ковтун, Л.Я. Коритко, А.М. Кучера, О.П. Кучинська, М.П. Куцевич, Є.В. Лащук, В.К. Рибачек, А.М. Ришелюк, О.О. Сурілова, М.І. Хавронюк, О.В. Шамсутдінов, О.М. Шуміло та інші. У своїх роботах дослідники сформулювали окремі важливі положення щодо кримінальної відповідальності за екоцид, проте не приділили достатньої уваги поняттю екологічної катастрофи. Звернення до наукових доробків в інших галузях права, зокрема, екологічному, також свідчить про не розробленість зазна-

ченого поняття. Методологічною основою дослідження є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, серед яких: логічний метод, системно-структурний метод, порівняльно-правовий метод.

Метою статті є дослідження поняття «екологічна катастрофа» та формулювання пропозицій щодо визначення цього поняття як наслідку екоциду.

Результати. У межах цього дослідження, будемо виходити з того, що бланкетна диспозиція в статті Особливої частини Кримінального кодексу України – це структурний елемент заборонної кримінально-правової норми, який безпосередньо лише абстрактно називає або описує окремі ознаки складу злочину, а для їх конкретизації відсилає (прямо чи опосередковано) до приписів інших галузей права, що можуть бути формалізовані у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах та правових звичаях, і які виступають додатковою нормативною підставою кримінально-правової кваліфікації [19, с. 45]. У Рішенні Конституційного Суду України від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) надається таке визначення бланкетної диспозиції: «Бланкетна диспозиція кримінально-правової норми лише називає або описує злочин, а для повного визначення його ознак відсилає до інших галузей права. Основна особливість бланкетної диспозиції полягає в тому, що така норма має загальний і конкретизований зміст. Загальний зміст бланкетної диспозиції передається словесно-документною формою відповідної статті Особливої частини КК України і включає положення інших нормативно-правових актів у тому вигляді, в якому вони сформульовані безпосередньо в тексті статті. Саме із загальним змістом бланкетної диспозиції пов'язане визначення кримінальним законом діяння як злочину певного виду та встановлення за нього кримінальної відповідальності. Конкретизований зміст бланкетної диспозиції передбачає певну деталізацію відповідних положень інших нормативно-правових актів, що наповнює кримінально-правову норму більш конкретним змістом» [15].

Як зазначалося вище, термін «екологічна катастрофа» є вживаним у кримінальному законодавстві України, однак визначення цього поняття відсутнє в будь-якому нормативно-правовому акті. Лише Кодекс цивільного захисту України надає визначення поняттю «катастрофа». З урахуванням того, що цей законодавчий акт регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, пожеж та інших небезпечних подій... (ст. 1) [5], вважаємо, що визначення катастрофи, яке в ньому надається може бути взято до уваги для тлумачення екологічної катастрофи в контексті ст. 441 КК України.

Так, Кодекс цивільного захисту України визначає «надзвичайну ситуацію» як обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності (п. 24 ч. 1 ст. 2 Кодексу).

Під небезпечною подією розуміється подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків (п. 25 ч. 1 ст. 2).

У п. 19 ч. 1 ст. 2 цього Кодексу закріплено поняття «катастрофа», яке визначається як велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків [5]. У свою чергу, п. 4 зазначеної статті визначає, що аварія – це небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу

життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище [5]. У розглядуваному документі визначення «іншої події, що призводить до тяжких наслідків» відсутнє.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що термін «катастрофа» у Кодексі цивільного захисту України використаний для тлумачення таких понять як «надзвичайна ситуація» та «небезпечна подія».

Звернемося до тлумачення поняття «екологічна катастрофа», яке пропонується на доктринальному рівні. У першу чергу зазначимо, що Словник української мови дає визначення «катастрофа» як раптового лиха, події з тяжкими трагічними наслідками; знищення, загибель, руйнація [4]. У Великій українській енциклопедії визначено, що екологічна катастрофа – це негативна зміна екологічної рівноваги до стану зникнення умов існування живого організму, популяції, виду, біосфери. Здебільшого швидка, руйнівна, незворотна подія, пов'язана з нанесенням шкоди екосистемам і біологічному різноманіттю, що супроводжується загибеллю біоти (включно з людьми) [1]. В енциклопедії сучасної України під екологічною катастрофою розуміють надзвичайну кризову екологічну ситуацію локального, регіонального або глобального масштабу, що становить значну неочікувану загрозу для суспільства. При цьому, екологічні катастрофи призводять до повного порушення екологічної рівноваги в екосистемах, масової загибелі організмів, мають несприятливі екологічні, економічні і соціальні наслідки для регіонів [2].

Автори науково-практичних коментарів до ст. 441 КК України пропонують такі визначення екологічної катастрофи: особливо тяжкі наслідки, які повинні визначатися в кожному конкретному випадку з урахуванням певних критеріїв: 1) велика площа території, на якій відбулися несприятливі зміни в навколишньому середовищі; 2) суттєве обмеження

або виключення життєдіяльності людини або життя рослин чи тварин на певній території; 3) тривалість несприятливих змін у навколишньому середовищі або їх невідворотність; 4) істотні негативні зміни в екологічній системі, наприклад, зникнення окремих видів тварин або рослин, зміна кругообігу речовин або інших біологічних процесів, які мають значення для екосистеми в цілому (В.М. Киричко) [8, с. 994]; велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків для природного середовища (наприклад, надзвичайно великі за площами поширення лісові пожежі, катастрофічне затоплення місцевості, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів унаслідок надмірного забруднення довкілля, що обмежує або виключає можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах) (Є.В. Лащук) [11, с. 1028]; стійкі або незворотні негативні зміни у навколишньому середовищі, внаслідок яких стає неможливим або надзвичайно небезпечним проживання населення і ведення господарської діяльності на певній території (А.М. Ришелюк) [10, с. 123].

М.П. Куцевич, досліджуючи у 2007 році міжнародні та національні аспекти кримінальної відповідальності за екоцид на дисертаційному рівні, дійшов висновку, що оскільки в чинному (на 2007 рік – Ю. Д., Л. С.) регулюючому законодавстві України поняття «екологічна катастрофа» змінено на поняття «надзвичайна екологічна ситуація», є доцільним заміна поняття «екологічна катастрофа» на поняття «надзвичайна екологічна ситуація» і в ст. 441 КК України [9, с. 79].

С.М. Мохончук вважає, що екологічна катастрофа як наслідок екоциду завжди пов'язана з глобальним негативним впливом на навколишнє середовище як сферу існування людини в будь-якому районі Землі чи на планеті в цілому [16, с. 300].

Розглядаючи перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду, О.М. Шуміло пропонує під екологічною катастрофою розуміти відповідну ситуацію, коли настають чи можуть настати незворотні зміни довкілля, які викли-

кали повну втрату природних об'єктів або їх частин, і створення в результаті цих змін неможливих умов проживання для людей і погіршення їх здоров'я [18, с. 110].

У межах дисертаційного дослідження «Міжнародно-правовий захист від природних та техногенних катастроф» Ахмад Зубайр наводить аналогічне запропонованому вище В.М. Киричком [8, с. 994] визначення екологічної катастрофи [3, с. 160].

О.В. Шамсутдінов, розглядаючи обов'язкові ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК України, робить висновок, що у вітчизняному законодавстві відсутнє визначення «екологічної катастрофи», і вважає, що вчинення екоциду у третій формі спричинює ситуацію, коли виникає висока ймовірність реалізації серйозної, масштабної та довготривалої шкоди довкіллю [17, с. 198].

Л.Я. Коритко та А.М. Кучера визначають екологічну катастрофу як надзвичайно швидко і тому небезпечно деструкційну/незворотню зміну умов навколишнього середовища глобального чи локального масштабу, яка пов'язана з нанесенням величезної шкоди навколишньому середовищу, загибеллю рослин, тварин і людей [6, с. 42].

Наведені визначення екологічної катастрофи дозволяють зробити висновок, що дослідники використовують оціночні поняття, які також потребують додаткового тлумачення: велика площа території; суттєве обмеження; істотні негативні зміни; велика за масштабами аварія; тяжкі наслідки; стійкі або незворотні негативні зміни; надзвичайно небезпечно проживання; глобальний негативний вплив; серйозна, масштабна та довготривала шкода.

Звернення до проекту Кримінального кодексу України свідчить, що відповідальність за екоцид передбачена у ст. 11.5.6. Екоцид. М.І. Хавронюк сформулював диспозицію норми, описаної у цій статті, таким чином: «Особа, яка з метою спричинити довгострокову та масштабну шкоду використала будь-які засоби для зміни динаміки, складу чи структури довкілля, включаючи біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або для зміни космічного простору....».

У глосарії проекту КК України пропонуються такі визначення: довгострокової шкоди довкіллю – шкода довкіллю у виді масової загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу або радіаційного чи хімічного забруднення, за якої повернення пошкоджених природних ресурсів до їхнього попереднього стану відбувається понад рік; масштабної шкоди довкіллю – шкода довкіллю, яка має місце на площі понад сто квадратних кілометрів або понад десять кубічних кілометрів, поєднана з тяжкою майновою шкодою [7]. Закріплення у проекті КК України визначення понять, які використовуються при описі кримінальних правопорушень, видається доцільним кроком.

Як бачимо, автори проекту КК України у статті про екоцид відмовилися від словосполучення «екологічна катастрофа», замінивши його на терміни довгострокова та масштабна шкода з тлумаченням такої шкоди. Зауважимо, що терміни «довгострокова шкода» та «масштабна шкода» не використовуються у чинному КК України, утім вживані у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, у тому числі у переліку діянь, які утворюють воєнні злочини, зокрема: умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [14].

З огляду на викладене, вважаємо, що заслугове на підтримку пропозиція М.П. Куцевича щодо заміни у ст. 441 КК України словосполучення «екологічна катастрофа» на поняття «надзвичайна екологічна ситуація», для тлумачення останньої необхідно звернутися до Законів України від 25 червня 1991 року № 1264 «Про охорону навколишнього природного середовища» [13] та від 13 липня 2000 року №1908 «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» [12].

Так, відповідно до вказаних Законів, надзвичайна екологічна ситуація – надзвичайна ситуація, при якій на окремій місцевості ста-

лися негативні зміни в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування надзвичайних заходів з боку держави [12; 13]. У свою чергу, негативні зміни в навколишньому природному середовищі – це втрата, виснаження чи знищення окремих природних комплексів та ресурсів внаслідок надмірного забруднення навколишнього природного середовища, руйнівного впливу стихійних сил природи та інших факторів, що обмежують або виключають можливість життєдіяльності людини та провадження господарської діяльності в цих умовах [12; 13].

Висновки. Дослідивши поняття «екологічна катастрофа» як ознаку кримінального правопорушення, передбаченого ст. 441 КК України, з урахуванням позицій науковців та положень регулюючого законодавства, пропонуємо замінити у ст. 441 КК України розглядуване поняття на термін «надзвичайна екологічна ситуація». Така термінологічна заміна сприятиме однаковому тлумаченню диспозиції ст. 441 КК України з урахуванням положень регулюючого законодавства та правильній кваліфікації діянь за цієї статтею.

Література

1. Велика українська енциклопедія. *Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво»*. URL: <http://surl.li/abizcr> (дата звернення: 17.01.2025).
2. Зербіно Д. Д. Енциклопедія Сучасної України. Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. URL: <https://esu.com.ua/article-11031> (дата звернення: 17.01.2025).
3. Зубайр А. Міжнародно-правовий захист від природних та техногенних катастроф : дис. ... докт. філос. : 293 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 220 с.
4. Катастрофа. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980)*. URL: <https://sum.in.ua/s/katastrofa> (дата звернення: 17.01.2025).
5. Кодекс цивільного захисту України: Кодекс від 02 жовт. 2012 № 5403-VI. URL: <https://goo.su/ewfgry> (дата звернення: 17.01.2025).
6. Коритко Л.Я., Кучера А.М. Порушення екологічних прав людини в Україні в період воєнного стану (на прикладі Каховської катастрофи). *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 81. Ч. 1. 2024. С. 40-46.
7. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст проекту (станом на 01.08.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> (дата звернення: 17.01.2025).
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Т. 2 : Особлива частина. Харків : Право, 2013. 1040 с.
9. Куцевич М.П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2007. 274 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального-кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.
12. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 р. № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (дата звернення: 17.01.2025).
13. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> (дата звернення: 17.01.2025).
14. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду: Міжнародний документ від 17 лип. 1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 17.01.2025).
15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотню дію кримінального закону в часі) від 19 квітня 2000 року № 6-рп/2000. Справа № 1-3/2000. *Офіційний вісник України*. 2000. № 39. С. 77.
16. Турлова Ю.А. Протидія екологічній злочинності в Україні: кримінологічні та кримінально-правові засади. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 466 с.

17. Шамсутдінов О.В. Екоцид: кримінально-правовий аналіз обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення. С. 187–204. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/386/10645/22195-1?inline=1> (дата звернення: 17.01.2025).

18. Шуміло О.М. Перспективи встановлення юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо екоциду. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 5. С. 106–112.

19. Яремко Г.З. Бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія / наук. ред. В.О. Навроцький. Луганськ: ЛДУВС, 2011. 432 с.

References

1. Velyka ukrainska entsyklopediia [Great Ukrainian encyclopedia]. *Derzhavna naukova ustanova "Entsyklopedychne vydavnytstvo"*. Retrieved from: <http://surl.li/abizer> [in Ukrainian].

2. Zerbino, D. D. (2010). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine] / redkol.: I. M. Dziuba, A. I. Zhukovskyi, M. H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-11031> [in Ukrainian].

3. Zubair, A. (2023). *Mizhnarodno-pravovyi zakhyst vid pryrodnykh ta tekhnohennykh katastrof* [International legal protection against natural and manmade disasters]. *Doctoral thesis for an academic degree of the Doctor of Philosophy*. Odesa [in Ukrainian].

4. Katastrofa [Catastrophe]. *Slovnnyk ukrainskoi movy. Akademichniy tumachnyi slovnnyk (1970–1980)*. Retrieved from: <https://sum.in.ua/s/katastrofa> [in Ukrainian].

5. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy vid 02.10. 2012 No 5403-VI [Code of Civil Protection of Ukraine dated October 2, 2012]. Retrieved from: <https://goo.su/ewfgry> [in Ukrainian].

6. Korytko, L.Ia., & Kuchera, A.M. (2024). Porushennia ekolohichnykh prav liudyny v Ukraini v period voiennoho stanu (na prykladi Kakhovskoi katastrofy) [Violations of human environmental rights in Ukraine during the period of martial law (example of the Kakhov disaster)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya PRAVO*. Vyp. 81. Ch. 1. S. 40–46 [in Ukrainian].

7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (proiekt). Kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 01.08.2024 roku) [Criminal Code of Ukraine (draft). Control text of the project (as of August 1, 2024)]. Retrieved from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf> [in Ukrainian].

8. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar (2013) [The Criminal Code of Ukraine. Scientific and practical commentary] : u 2 t. / Yu.V. Baulin, V.I. Borysov, V.I. Tiutiuhin ta in. ; za zah. red. V.Ia. Tatsiia, V.P. Pshonky, V.I. Borysova, V.I. Tiutiuhina. 5-te vyd., dopov. T. 2 : Osoblyva chastyna. Kharkiv : Pravo. 1040 s. [in Ukrainian].

9. Kutsevych, M.P. (2007). Kryminalna vidpovidalnist za ekotsyd: mizhnarodnyi ta natsionalnyi aspekty [Criminal responsibility for ecocide: international and national aspects]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2018) [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine] za red. M.I. Melnyka, M.I. Khavroniuka. 10-te vyd., pererobl. ta dopov. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].

11. Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (2016) [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. D.S. Azarov, V.K. Hryshchuk, A.V. Savchenko [ta in.]; za zah. red. O.M. Dzhuzhi, A.V. Savchenka, V.V. Chernieia. K.: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrainy «Pro zonu nadzvychainoi ekolohichnoi sytuatsii» vid 13.07.2000 No 1908-III [Law of Ukraine «On Emergency Ecological Situation Zone» dated July 13, 2000]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy «Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha» vid 25.06.1991 No 1264-XII [Law of Ukraine «On Environmental Protection» dated June 25, 1991]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text> [in Ukrainian].

14. Rymtskyi Statut Mizhnarodnoho Kryminalnoho Sudu: Mizhnarodnyi dokument vid 17.07.1998. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text [in Ukrainian].

15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 46 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tumachennia polozhen statti 58 Konstytutsii Ukrainy, statei 6, 81 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (sprava pro zvorotnu diu kryminalnoho zakonu v chasi) vid 19 kvitnia 2000 roku № 6-rp/2000. Sprava № 1-3/2000 [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 46 People's Deputies of Ukraine regarding the official interpretation of the provisions of Article 58 of the Constitution of Ukraine, Articles 6 and 81 of the Criminal Code of Ukraine (case of retroactive effect of the criminal law in time)] (2000). *Ofitsiyniy visnyk Ukrainy*. № 39. S. 77. [in Ukrainian].

16. Turlova, Yu. A. (2018). *Protydiia ekolohichnii zlochynnosti v Ukraini: kryminolohichni ta kryminalno-pravovi zasady* [Combating environmental crime in Ukraine: criminological and criminal law principles]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
17. Shamsutdinov, O.V. *Ekotsyd: kryminalno-pravovy analiz oboviazkovykh oznak skladu kryminalnoho pravoporushennia* [Ecocide: a criminal-legal analysis of mandatory elements of a criminal offense]. S. 187–204. Retrieved from: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/386/10645/22195-1?inline=1> [in Ukrainian].
18. Shumilo, O.M. (2021). *Perspektyvy vstanovlennia yurysdyksii mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo ekotsydu* [Prospects of determining the International criminal court jurisdiction regarding ecocide]. *Aktualni problemy vitchyznianoï yurysprudentsii*. Vyp. 5. S. 106–112 [in Ukrainian].
19. Yaremko, H.Z. (2011). *Blanketni dyspozytsii v stattiakh Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Blanket dispositions in the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine] : monohrafiia / nauk. red. V.O. Navrotskyi. Luhansk: LDUVS [in Ukrainian].

УДК 351.82

DOI 10.32782/cuj-2025-1-6

Кадала Віталій Віталійович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки факультету № 4
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-6868-9487

Гузенко Олена Павлівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
та економічної безпеки факультету № 4
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0003-4002-2629

МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: НАУКОВІ ПОЗИЦІЇ ТА ОСУЧАСНЕННЯ ЗМІСТУ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Стаття є черговою спробою дослідити особливості механізм публічного управління, встановити його взаємозв'язок з державним управлінням. У дослідженні набуло подальшого розвитку наукове уявлення про рольовий аспект публічного управління та механізму публічного управління, надано авторську позицію трактування їх змістовності з урахуванням надзвичайних умов розвитку країни. Обґрунтовано доцільність розуміння понятійної категорії «публічного управління» як сукупність способів і прийомів проведення управлінських циклів, у межах внутрішньої діяльності державних установ, які здатні забезпечити процес досягнення національних інтересів та цілей за рахунок організації діяльності суб'єктів публічної сфери, представників широкої громадськості та окремих громадських організацій, з метою досягнення результатів у сфері задоволення потреб життєдіяльності всіх громадян суспільства, котре знаходиться у надзвичайних умовах розвитку. Звернуто увагу на необхідність осучаснення змістовності механізмів публічного управління в умовах сьогодення. Запропоновано авторська позиція розуміння «механізму публічного управління» як комплексної системи, що має за базу правові норми державного управління, здатна забезпечити впровадження принципів та реалізацію функцій публічного управління, з урахуванням управлінських циклів, які мають свою структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт публічного управління з відповідним інформаційним забезпеченням усіх суб'єктів публічного управління, з метою досягнення цільового призначення на основі збереження та дотримання національних інтересів на рівні країни, району, селищних територіальних громад. Обґрунтовано доцільність адаптації запропоновано сутнісного змісту МПУ як понятійної категорії.

Ключові слова: публічний, механізм, управління, публічне управління, механізм публічного управління.

Kadala V. V., Guzenko O. P. Mechanisms of public administration: scientific positions and modernization of the content in the current context

The article is another attempt to explore the peculiarities of the public administration mechanism and to establish its relationship with public administration. The study further develops the scientific understanding of the role aspect of public administration and the mechanism of public administration, and provides the author's position on the interpretation of their content with due regard for the extraordinary conditions of the country's development.

The authors substantiates the expediency of understanding the conceptual category of “public administration” as a set of methods and techniques for conducting management cycles within the internal activities of public institutions which are able to ensure the process of achieving national interests and goals by organizing the activities of public entities, representatives of the general public and individual public organizations, with a view to achieving results in meeting the needs of all citizens of society in emergency conditions. Attention is drawn to the need to modernize the content of public administration mechanisms in today's conditions. The author's position of understanding the “public administration mechanism” as a complex system based on the legal norms of public administration, capable of ensuring the implementation of the principles and functions of public administration, taking into account management cycles, which have their own structure, methods, levers, tools of influence on the object of public administration with appropriate information support for all public administration entities, with the aim of achieving the target purpose on the basis of preservation and observance of national interests is proposed. The authors substantiates the expediency of adapting the proposed essential content of the MPA as a conceptual category.

Key words: public, mechanism, management, public administration, mechanism of public administration.

Вступ. Механізм публічного управління (далі – МПУ) відіграє доволі помітну роль у розвитку країни, являється видом державно-владної діяльності з метою досягнення, реалізації, охорони та захисту публічних інтересів, забезпечення та реалізації регулятивних та інших функцій держави. Особливого значення МПУ набувають в умовах воєнних викликів, які чинять негативний вплив на управлінські цикли різного цільового призначення. Наразі постає питання переосмислення та розуміння МП, які функціонують в умовах війни, проте забезпечують максимальне впровадження принципів та функцій визначених на законодавчому рівні з метою створення умов життєдіяльності суспільства. Окрім того, досягти відповідного рівня дієвості та ефективності функціонування МПУ можливо за умови осучаснення сутнісного змісту його як понятійної категорії, що надасть можливість більш предметно підійти до встановлення кінцевої мети управлінських циклів, які покладено в його основу. На даний час єдиної наукової позиції щодо тлумачення МПУ як понятійної категорії у колі наукової спільноти не існує, що підкреслює сучасність та актуальність обраного напрямку дослідження.

Матеріали та методи. Проблемні питання функціонування МПУ не є новими, проте не втрачають своєї актуальності в колі наукової спільноти. Доволі часто поставлена проблема обирається предметом вивчення монографічних та дисертаційних досліджень, обговорюється на різних наукових платформах та висвітлюється вітчизняними вченими у фахових виданнях. Дослідженню питань функці-

онування МПУ присвятили вітчизняні науковці, а саме: Г. М. Воляник, О. А. Сороківська, О. В. Казмірчук, Н. М. Шведа [1], К. В. Бондаренко [2], А. М. Михненко, Н. М. Грущинська, Ю. В. Нестеряк, Я. Ф. Жовнірчик [3], Л. Я. Бенюк, Г. В. Возняк, О. І. Гулич, П. В. Жук [4], О. М. Чальцева [5] та інші. Науковці доволі змістовно розкрили питання публічного управління, його зв'язок з національною безпекою та торкнулися питань проблематичних аспектів МПУ з позиції територіальних громад. Поряд з цим, ряд проблем, пов'язаних з розумінням сутнісного змісту МПУ, з огляду на надзвичайні умови розвитку країни, досі не знайшли належного відображення та залишаються недостатньо вивченими.

Методологічну основу дослідження складають загальнонаукові методи пізнання, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, а також описовий, діалектичний та порівняльний. Теоретичне підґрунтя склали наукові здобутки вітчизняних вчених, завдяки яких було з'ясовано наукові позиції щодо тлумачення сутнісного змісту МПУ.

Метою статті є визначення існуючих наукових позицій щодо трактування понятійних категорій «публічне управління» та «механізм публічного управління» з осучасненням їх змістовності, з огляду на надзвичайні умови розвитку країни.

Результати. Функціонування МПУ відбувається на рівні виконавчої влади, районів та селищних територіальних громад. Ключовою особливістю МПУ виступає раціональна взаємодія всіх компонентів. До їх складу вклю-

чають сукупність цілей, принципів, функцій, форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава (суб'єкт регулювання) впливає на об'єкти регулювання. МПУ за своїм призначенням мають забезпечити ефективність прийняття управлінських рішень, а також сприяти їх адаптуванню в чітко визначенні терміни. Очевидним є те, що передумовою ефективності управлінських рішень є системне осмислення взаємозумовленості публічної політики, публічного управління та публічного адміністрування.

Виходячи із зазначеного та враховуючи предмет вивчення доречним є розглянути більш предметно понятійну категорію «публічне управління» (далі – ПУ). Так, Л. Новак-Каляєва [6, с. 144] досить розгорнуто розкриває сутнісний зміст даної понятійної категорії та пропонує розуміти її як «... діяльність органів державного управління, органів місцевого самоврядування, представників приватного сектору та інститутів громадянського суспільства в межах визначених законом повноважень і функціональних обов'язків щодо формування та реалізації управлінських рішень суспільного значення, політики розвитку держави та її адміністративно територіальних одиниць».

В свою чергу, С. О. Кравченко [7, с. 4] дотримується позиції, що «...ПУ представляє собою практичний, організуючий і регулюючий вплив органів публічної влади на суспільну і приватну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, збереження або перетворення, що спирається на силу публічної влади». Науковець констатує той факт, що «...ПУ...має суспільне призначення – прогнозувати та забезпечувати вирішення суспільних проблем, а, по-можливості, запобігати їх виникненню, ефективно служити громадянам, забезпечувати вироблення і реалізацію стратегії суспільного розвитку» [7, с. 5].

Натомість, Г. Ситник та М. Орел [8, с. 117] обґрунтовують той факт, що розкриття сутнісного змісту понятійної категорії «публічне управління» має відбуватися з урахуванням поняття «соціальна взаємодія», котра має розкриватися «...шляхом системного аналізу сукупності взаємопов'язаних та взаємозумов-

лених управлінських явищ, які є наслідком діяльності суб'єктів управління, спрямованих на реалізацію їх намірів».

Нагадаємо, у глосарію ООН [9] ПУ розглядається як «...галузь практики та теорії, яка є ключовою для публічного адміністрування та зосереджена на внутрішній діяльності державних установ, зокрема на вирішенні таких управлінських питань, як контроль, керівництво, планування, організаційне забезпечення, забезпечення інформаційними технологіями, управління персоналом, та оцінка ефективності». Разом з тим, констатується той факт, що задачі «...менеджерів у публічному секторі зводиться до того, щоб: «заохочувати працівників, а також представників широкої громадськості та окремих організацій, працювати разом для досягнення результатів, на які вони, можливо, мають незначний безпосередній вплив, зважаючи на децентралізацію влади» [9].

До цього фахівці Оксфордського університету [10, с. 12] вважають, що термін «публічне управління» може «...вживатися у щонайменше трьох основних значеннях: діяльність державних службовців і політиків, структури і процедури органів державної влади, системне вивчення чи то діяльності, чи то структур та процедур».

З метою більш поглибленого дослідження звернемося до визначення предмету теорії ПУ. Зокрема, Т. М. Лозинська, О. В. Іваніна та Т. О. Щетініна [11, с. 8] звертають увагу на те, що предметом теорії ПУ є «...сукупність суспільних відносин, процесів та явищ, що виникають внаслідок усвідомленого впливу суб'єктів держави на суспільство». Водночас, як справедливо зазначають А. О. Дегтяр, О. А. Дегтяр, Х. І. Калашнікова, М. К. Гнатенко [12, с. 6], «...це загальне визначення включає і «...процес досягнення національних інтересів та цілей за рахунок організації діяльності суб'єктів публічної сфери, зокрема органів законодавчої, виконавчої і судової влади, а також органів місцевого самоврядування». За влучним виразом фахівців енциклопедичного словника з державного управління [13] предметом теорії ПУ виступають «...закономірності, форми та принципи функ-

ціонування управлінської діяльності органів влади, які, з одного боку, є загальносвітовими й універсальними, а з другого – національними, самобутніми для тієї чи тієї країни...».

Враховуючи зазначене вважаємо, що ПУ представляє собою сукупність способів і прийомів проведення управлінських циклів, у межах внутрішньої діяльності державних установ, які здатні забезпечити процес досягнення національних інтересів та цілей за рахунок організації діяльності суб'єктів публічної сфери, представників широкої громадськості та окремих громадських організацій, з метою досягнення результатів у сфері задоволення потреб життєдіяльності всіх громадян суспільства, котре знаходиться у надзвичайних умовах розвитку. Ми вважаємо, запропоноване тлумачення понятійної категорії «публічне управління» має ряд переваг:

по-перше, розкривається можливість залучення сукупності способів і прийомів проведення управлінських циклів, у межах внутрішньої діяльності державних установ, що свідчить про наявність використання різних методичних підходів у системі прийняття управлінських публічних рішень на рівні країни, районів, селищних громад;

по-друге, враховано взаємозв'язок ПУ з національними інтересами та цілями, що особливо важливо для країни, районів, селищних територіальних громад, які функціонують в надзвичайних умовах;

по-третє, висвітлено участь суб'єктів публічної сфери, представників широкої громадськості та окремих громадських організацій, що відповідає правовим нормам ПУ;

по-четверте, окреслено кінцеву мету ПУ органами виконавчої влади, районних рад та селищних територіальних громад, а саме досягнення результатів у сфері задоволення потреб життєдіяльності всіх громадян суспільства.

Враховуючи зазначене звернемося безпосередньо до тлумачення МПУ як понятійної категорії. Ми погоджуємося з думкою А. В. Неділько [14] стосовно того, що «...на сьогодні поняття «МПУ» залишається недостатньо дослідженим унаслідок незакріпленого на законодавчому рівні самого ПУ, а

також частого дорівнювання як ПУ до державного, так і МНУ до механізму державного управління».

Зокрема, у своїй праці, Т. М. Радчук [15, с. 126] розглядає поняття МПУ як «...сукупність політичних, економічних, організаційних, мотиваційних та правових засобів впливу суб'єкту управління (органів публічної влади та місцевого самоврядування) на об'єкти управління».

До цього О. І. Білик та У. Т. Лукашевська [16, с. 179] пропонують визначати МПУ як «...оптимальне поєднання засад, притаманних товарному виробництву (конкуренція, попит і пропозиція, вільне ціноутворення), цілеспрямованої політики державного регулювання економічних процесів». Науковці вважають, що «...ПУ має ґрунтуватися на цінностях цивілізаційного та формаційного розвитку, громадянського суспільства, забезпечувати максимальне залучення громадян до управління суспільством, країною і державою для досягнення легітимно розроблених і визнаних цілей прогресу, забезпечувати пошук компромісів або усунення соціальних, економічних і політичних суперечностей у суспільстві» [16, с. 179].

Як показують дослідження трактування понятійної категорії МПУ в наукових розробках вітчизняних вчених розкривається з декількох позицій [14]:

по-перше, МПУ представлено як оптимальне поєднання засад, притаманних товарному виробництву (конкуренція, попит і пропозиція, вільне ціноутворення), цілеспрямованої політики державного регулювання економічних процесів;

по-друге, МПУ характеризується як демократична організація управлінського впливу на суспільні процеси, що забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, органів регіонального та місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших сферах суспільного життя;

по-третє, МПУ розкривається як система, що забезпечує практичну реалізацію публіч-

ного управління та досягнення визначених цілей, яка має свою структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим та інформаційним забезпеченням.

по-четверте, МПУ сформований на основі механізму державного управління та включає всі його компоненти, проте, крім них, він розширився, і тому при ототоженні частина сутності механізму публічного управління втрачається і неможливо його розкрити повністю.

Цілком погоджуємося з позицією А. В. Неділько [14] стосовно того, що МПУ є «...невід'ємними складовими системи ПУ, адже саме від них залежить вплив на чинники, від яких залежить діяльність суб'єктів системи та їх ефективність». Крім того, варто звернути увагу на існуванні специфічних рис МПУ, а саме наявність механізму контролю суспільства над усіма органами державної влади і органами місцевого самоврядування, якого не має механізм державного управління.

З цього приводу цікавою є думка О. І. Білик та У. Т. Лукашевської [16, с. 180], які констатують той факт, що «...залученню громадськості до вирішення важливих суспільних проблем в Україні перешкоджає багато факторів, без подолання яких не можна розраховувати не тільки на ідеальну, а й на більш-менш оптимальну модель розвитку учасницького типу». До складу негативних чинників впливу на функціонування сучасної моделі МПУ науковці включають такі як [16, с. 180]:

- обмежений доступ громадян до інформації, необхідної для прийняття публічних управлінських рішень,

- брак довіри громадян у суспільстві, соціальну апатію викликану надзвичайними умовами розвитку країни, страх перед відповідальністю за прийнятті публічні управлінські рішення;

- відсутність необхідних навичок та культури участі, обмеженість ресурсів (часу, коштів), особливості політичної культури.

На основі проведеного аналізу потрібно дійти висновку, що на сьогоднішній день необхідно переосмислити як рольовий аспект МПУ, так і поглибити його сутнісний зміст, враховуючи обставини, в яких потрібно функ-

ціонувати. Саме тому, на нашу думку, МПУ доцільно трактувати як комплексну систему, що має за базу правові норми державного управління, здатна забезпечити впровадження принципів та реалізацію функцій публічного управління, з урахуванням управлінських циклів, які мають свою структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт публічного управління з відповідним інформаційним забезпеченням усіх суб'єктів публічного управління, з метою досягнення цільового призначення на основі збереження та дотримання національних інтересів на рівні країни, району, селищних територіальних громад.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що запропоноване тлумачення сутнісного змісту МПУ має ряд переваг, а саме:

- звернуто увагу на існування тісного взаємозв'язку з правовими нормами державного управління;

- висвітлено основну базу МПУ, а саме забезпечення впровадження принципів та реалізацію функцій публічного управління;

- розкрито призначення управлінських циклів у контексті інструментів впливу на об'єкт публічного управління;

- підкреслено необхідність інформаційного забезпечення усіх суб'єктів публічного управління;

- конкретизовано мету функціонування МПУ з позиції не лише виконання цільового призначення, й з обов'язковим збереженням та дотриманням національних інтересів на рівні країни, району, селищних територіальних громад.

Висновки. На підставі вищезазначених аргументів зазначених аргументів, доцільно зробити висновок, що надзвичайні умови розвитку країни призвели до необхідності переосмислення сутності публічного управління та його механізму. Вплив публічного управління та дієвість його механізмів на життєдіяльність громадського суспільства, котре потерпає від пагубного впливу воєнних викликів, підкреслило необхідність та доцільність переосмислення їх рольового призначення. Розуміння публічного управління та механізмів публічного управління як ключових сегментів у системі задоволення потреб громадян сус-

пільства вказало на необхідність осучаснення сутнісного змісту їх з позиції понятійних категорій, із окресленням тісного взаємозв'язку з національними інтересами країни, котра потерпає від російської воєнної агресії. Адаптація запропонованого тлумачення сутнісного змісту понятійних категорій «публічне управління» та «механізм публічного управління» сприятиме підвищенню ефективності

прийняття публічних управлінських рішень та надасть можливість здійснення процесу задоволення потреб громадян суспільства на більш високому якісному рівні.

У подальшому перспективними є дослідження принципів та функцій механізмів публічного управління, з метою приведення їх змісту та видової характеристики до сучасних реалів.

Література

1. Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування: колективна монографія / Г.М. Воляник, О.А. Сороківська, О.В. Казмірчук, Н.М. Шведа та ін.; за заг. ред. д.е.н., проф. Кирич Н. Б. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. 268 с.
2. Бондаренко К.В. Публічне адміністрування національно-безпековою сферою в Україні: теоретико-правові та організаційні засади: монографія. Київ: Фенікс, 2019. 406 с.
3. Публічне управління та національна безпека: монографія / А.М. Михненко, Н.М. Грущинська, Ю.В. Нестеряк, Я.Ф. Жовнірчик, та ін.; за ред. д-ра іст. наук, проф. А.М. Михненка і д-ра екон. наук, доц. Н.М. Грущинської. Київ: НАУ, 2019. 340 с.
4. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / Л.Я. Бенюк, Г.В. Возняк, О.І. Гулич, П.В. Жук та ін.. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
5. Чальцева О.М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика: монографія. Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017. 336 с.
6. Публічне управління: термінологічне слов. / уклад.: В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петрос та ін.; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петрос. Київ : НАДУ, 2018. 224 с
7. Кравченко С.О. Основи публічного управління: консп. лекц. Київ: Таврійський національний університет ім. В.І.Вернадського. 2018 54 с.
8. Ситник Г., Орел М. Публічне та адміністративне управління у контексті публічної політики та національної безпеки. *Політичні науки та публічне управління*. 2022. Випуск 3 (63). С. 113–121.
9. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministration>.
10. Pollitt C. Bouckaert G. Public Management Reform: A Comparative Analysis. Oxford: University Press, 2004. 240 p.
11. Лозинська Т. М., Іваніна О. В., Щетініна Т. О. Публічне управління : навч. посіб. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2023. 186 с.
12. Публічне управління та адміністрування: навч. посіб./А.О. Дегтяр, О.А.Дегтяр, Х.І. Калашнікова, М.К.Гнатенко. Харків: НАУ «ХАІ», 2021. 128с
13. Енциклопедичний словник з державного управління. /уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с
14. Неділько А. І. Теоретичні підходи до визначення поняття «механізм публічного управління». *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2018. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_8.
15. Радчук Т.М. Класифікація механізмів публічного управління інноваційним розвитком економіки. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. Вип. 19. С. 124–127.
16. Білик О.І., Лукашевська У.Т. Сутність, значення та розвиток публічного механізму. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. №12. С. 177–180

References

1. Volyanik, G.M., Sorokivska, O.A., Kazmirchuk, O.V., & Shveda, N.M. (2020). Aktualni problemi publichnogo upravlinnya ta administruvannya: kolektivna monografiya [Current issues of public management and administration]. Ternopil: FOP Palyanicya V. A. [in Ukrainian].
2. Bondarenko, K.V. (2019) Publichne administruvannya nacionalno-bezpekovoyu sferoyu v Ukrayini: teoretiko-pravovi ta organizacijni zasadi: monografiya [Public Administration of the National Security Sphere in Ukraine: Theoretical, Legal and Organizational Foundations]. Kiyiv: Feniks [in Ukrainian].

3. Mihnenko, A.M., Grushinska, N.M., Nesteryak, Yu.V., & Zhovnirchik, Ya.F. (2019). Publichne upravlinnya ta nacionalna bezpeka [Public administration and national security]: monografiya. za red. d-ra ist. nauk, prof. A.M. Mihnenka i d-ra ekon. nauk, doc. N.M. Grushinskoyi. Kiyiv: NAU [in Ukrainian].
4. Benovska, L.Ya., Voznyak, G.V., Gulich, O.I., & Zhuk, P.V. (2020). Teritorialni gromadi v umovah decentralizaciyi: riziki ta mehanizmi rozvitku: monografiya [Territorial communities in the context of decentralization: risks and mechanisms of development] Lviv: DU «Institut regionalnih doslidzhen imeni M.I. Dolishnogo NAN Ukrayini [in Ukrainian].
5. Chalceva, O.M. (2017). Publichna politika: teoretichnij vimir i suchasna praktika: monografiya [Public Policy: Theoretical Dimension and Modern Practice]. Vinnicya: FOP Baranovska T. P. [in Ukrainian].
6. Kujbida, V.S., Bilinska, M.M., & Petroye, O.M. (2018). Publichne upravlinnya [Public Administration]: terminol. slov. za zag. red. V. S. Kujbidi, M. M. Bilinskoyi, O. M. Petroye. Kiyiv : NADU. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, S.O. (2018). Osnovi publichnogo upravlinnya [Fundamentals of public administration]: konsp. lekc. Kiyiv: Tavrijskij nacionalnij universitet im.V.I.Vernadskogo. [in Ukrainian].
8. Sitnik, G., & Orel, M. (2022). Publichne ta administrativne upravlinnya u konteksti publichnoyi politiki ta nacionalnoyi bezpeki [Public and administrative management in the context of public policy and national security]. *Politichni nauki ta publichne upravlinnya*, 3 (63), 113–121 [in Ukrainian].
9. Glosarij Programi rozvitku OON [Glossary of the United Nations Development Program]. Retrieved from: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministration>. [in Ukrainian].
10. Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2004) *Public Management Reform: A Comparative Analysis*. Oxford: University Press. [in English].
11. Lozinska, T.M., Ivanina, O.V., & Shetinina, T.O. (2023). Publichne upravlinnya: navch. posib. [Public administration]. Poltava : TOV «ASMI». [in Ukrainian].
12. Dyegtyar, A.O., Dyegtyar, O.A., Kalashnikova, H.I., & Gnatenko, M.K. (2021). Publichne upravlinnya ta administruvannya: navch. posib. [Public management and administration]. Harkiv: NAU «HAI». [in Ukrainian]
13. Surmin, Yu.P., Bakumenko, V.D., & Mihnenko, A.M. (2010). Enciklopedichnij slovník z derzhavnogo upravlinnya [Encyclopedic dictionary of public administration] ta in.; za red. Yu. V. Kovbasyuka, V. P. Troshinskogo, Yu. P. Surmina. K. : NADU. [in Ukrainian].
14. Nedilko, A.I. (2018). Teoretichni pidhodi do viznachennya ponyattya «mehanizm publichnogo upravlinnya» [Theoretical approaches to defining the concept of “public administration mechanism]. *Teoriya ta praktika derzhavnogo upravlinnya i miscevogo samovryaduvannya*. № 2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2018_2_8 [in Ukrainian].
15. Radchuk, T.M. (2020). Klasifikaciya mehanizmiv publichnogo upravlinnya innovacijnim rozvitkom ekonomiki [Classification of mechanisms of public administration of innovative economic development]. *Publichne upravlinnya i administruvannya v Ukrayini*, 19, 124–127 [in Ukrainian].
16. Bilik, O.I., & Lukashevskaya, U.T. (2017). Sutnist, zachennya ta rozvitok publichnogo mehanizmu [The essence, importance and development of the public mechanism]. *Ekonomika i suspilstvo*, 12, 177–180 [in Ukrainian].

УДК 343.35:343.3/.7(477)(045)

DOI 10.32782/cuj-2025-1-7

Пономарьова Тетяна Ігорівна

доктор юридичних наук, старший дослідник,
завідувач науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5209-0234

МЕТА ЯК ОBOB'ЯЗKOBA OЗHAKA CУБ'ЄKТИBHOЇ CTOPOHИ KРИМІНАЛЬНОГО ПPABOПOPУШEHHЯ, ПЕРЕДБАЧEНОГО CТ. 359 КК УКPAЇНИ

У статті проаналізовано підходи вчених до визначення можливості встановлення мети як обов'язкової ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України. Вказано, що наразі чинна редакція ст. 359 Кримінального кодексу України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації не відтворює рівня суспільної небезпечності, достатнього для криміналізації такого діяння. Аналіз судової практики надає підставу для констатації, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 359 КК України потребує доопрацювання, а саме – визначення обов'язковою ознакою мети вчинення такого діяння. Вказане зумовлено потребою в удосконаленні порядку притягнення осіб, які вчинили незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації до адміністративної та кримінальної відповідальності. Констатовано, що саме вказівка на використання без мети негласного отримання інформації, а також незнання того, що технічний засіб належить до таких, що скеровані на негласне отримання інформації стає підставою для визнання можливим притягати особу до адміністративної відповідальності.

Підсумовано, що встановлення у диспозиції ч. 1 ст. 359 КК України спеціальної мети вчинення незаконних дій зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації надасть можливість, по-перше, правильно визначити безпосередній об'єкт такого діяння – право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю та родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. По-друге, за таких умов ст. 195-5 КУпАП також може бути переглянута та викладена в новій редакції, в якій було б передбачено відповідальність за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації без мети втручання у приватне життя. Це надасть можливість усунути колізію із встановленням адміністративної відповідальності за зберігання, яке вчиняється після кримінально караного придбання.

Ключові слова: суб'єктивна сторона, мета, спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, кримінальне правопорушення, оперативно-розшукова діяльність, негласні слідчі (розшукові) дії, приватне спілкування, суспільна безпека, кримінальна відповідальність.

Ponomarova T. I. Purpose as a mandatory indication of the subjective part of a criminal offense provided for in Article 359 of The Criminal Code of Ukraine

The article analyzes the approaches of scientists to determining the possibility of establishing a purpose as a mandatory feature of a criminal offense, provided for in Article 359 of the Criminal Code of Ukraine. It is indicated that the current version of Article 359 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for illegal acquisition, sale or use of special technical means of obtaining information, does not reproduce the level of social danger sufficient to criminalize such an act. The analysis of judicial practice provides grounds for stating that the subjective side of the composition of the criminal offense, provided for in Part 1 of Article 359 of the Criminal Code of Ukraine, requires further development, namely, the definition of the purpose of committing such an act as a mandatory feature. This is due to the need to improve the procedure for bringing persons who have committed illegal actions with special technical means of covertly obtaining information to administrative and criminal liability. It is stated that it is the indication of use without the purpose of secret obtaining of information, as well as ignorance of the fact that such a technical means belongs to those that are

aimed at secret obtaining of information, which becomes the basis for recognizing the possibility of bringing a person to administrative responsibility.

It is concluded that the establishment in the disposition of Part 1 of Article 359 of the Criminal Code of Ukraine of the special purpose of committing illegal actions with special technical means of secret obtaining of information will make it possible, firstly, to correctly determine the direct object of such an act – the right of a citizen to the inviolability of private life, personal and family secrets and the generic object – public relations that ensure the constitutional rights and freedoms of man and citizen. Secondly, under such conditions, Art. 195-5 of the Code of Administrative Offenses can also be revised and reworded to provide for liability for illegal actions with special technical means of covertly obtaining information without the purpose of interfering with private life. This will make it possible to eliminate the conflict with the establishment of administrative liability for storage, which is committed after criminally punishable acquisition.

Key words: subjective side, purpose, special technical means of covertly obtaining information, criminal offense, operational-search activities, covert investigative (search) actions, private communication, public danger, criminal liability.

Вступ. Удосконалення кримінальної відповідальності та покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом та використанням спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації має бути одним із пріоритетних завдань правотворчої діяльності. Це можна пояснити тим, що такі засоби використовуються в оперативно-розшуковій діяльності, а також під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних із втручанням у приватне спілкування. Відповідно, їх використання особами, які не мають на це передбаченого законом дозволу посягає на закріплене у Конституції право громадян на приватне життя. Проте наразі чинна редакція ст. 359 Кримінального кодексу України (далі – КК України), в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації не відтворює рівня суспільної небезпечності. Як видається, причиною, яка зумовлює таку ситуацію є відсутність у диспозиції ч. 1 ст. 359 КК України такої ознаки як мета кримінального правопорушення.

Матеріали та методи. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України була предметом досліджень таких учених як В.Я. Бондаренко, Б.Д. Леонов, Т.В. Лутак, В.І. Павликівський, О.Ф. Пасека, В.С. Серьогін, А.О. Хлопов та ін. Проте низка проблем залишилась нерозв'язаною, що зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Методологічну основу дослідження складає системно-структурний метод, який було

застосовано під час аналізу спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації як предмету кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України; метод моделювання в комплексі із соціологічними методами (вивчення обвинувальних вироків, викладених у Єдиному реєстрі судових рішень) надали можливість узагальнити інформацію про обставини кримінальних правопорушень, передбачених ст. 359 КК України.

Метою статті є визначення можливості встановлення мети як обов'язкової ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України.

Результати. Відтак, А.М. Бібік зауважує, що суб'єктивна сторона злочину – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображує ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків. Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктивна сторона – це ознаки, що характеризують злочин із внутрішнього боку. Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню: 1) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів; 2) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила; 3) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання. Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони

існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження, як побачимо далі, має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину. На підставі зазначених процесів психіки зміст суб'єктивної сторони складу злочину визначається за допомогою юридичних ознак, що її складають: вина, мотив, мета, емоційний стан. Вони є різними формами психічної активності, але водночас нерозривно пов'язані між собою і взаємозалежні. Це явища з самосійним змістом, у структурі суб'єктивної сторони вони не поглинають одне одного, мають різне, тільки їм притаманне, правове значення [1].

Р.В. Вереша вказує, що форма вини визначається закріпленим у законі співвідношенням психічних елементів (свідомості та волі) вини, тобто різними за інтенсивністю та визначеністю інтелектуальними і вольовими процесами, що відбуваються в психіці суб'єкта злочину. Вона вказує на спосіб інтелектуальної та вольової взаємодії суб'єкта з обставинами, що становлять юридичну характеристику конкретного виду злочину. Необхідно зазначити, що, незважаючи на те, чи бажає особа настання певних суспільно небезпечних наслідків, чи прагне просто вчинити дії, які утворюють об'єктивну сторону конкретного злочинного діяння, вона хоче (свідомо припускає) досягти певного результату. Інакше кажучи, особа при умислі у будь-якому випадку діє цілеспрямовано. Причому цілеспрямованість тут означає не лише досягнення певного результату, а й реалізацію бажання особи на вчинення злочинних діянь. Отже, умисна форма вини – це психічне ставлення суб'єкта до вчинюваного ним злочину, за якого інтелектуальний момент виражається у свідомому ставленні до суспільно небезпечного діяння, а вольовий – у цілеспрямованості злочинної діяльності [2, с. 206, 212].

Відповідно до ст. 23 КК України, основою та обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, якою є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [3]. Визначення форми вини є основним етапом

під час кваліфікації кримінальних правопорушень, оскільки ставлення особи до вчинюваного протиправного діяння, розуміння та бажання настання суспільно небезпечних наслідків відтворюють зміст кримінальної події. З кримінальної процесуальної точки зору ознаки суб'єктивної сторони, відповідно до ст. 91 КПК України [4] складають більший відсоток переліку обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (п. 2 ст. 91 та частково – п.п. 3,4 та 5 ст. 91 КПК України).

У ч. 1 ст. 359 КК України встановлено кримінальну відповідальність за незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання [3]. Виходячи із наведеної диспозиції, можна констатувати, що законодавцем безпосередньо не вказано на форму вини такого кримінального правопорушення, водночас зважаючи на визначені форми реалізації об'єктивної сторони очевидним висновком є те, що така вина має бути умисною, оскільки особа розуміє протиправність посягання на охоронювані відносини та бажає його вчинити.

Винятком є лише ч. 2 ст. 359 КК України, в якій передбачено кримінальну відповідальність за вчинення таких дій, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб [3]. З огляду на визначений законодавством матеріальний елемент – істотну шкоду охоронюваним правам та інтересам, який відсутній у ч. 2 кримінально-правової норми, можна вважати, що у такому випадку наявна змішана форма вини – умисел відносно незаконного придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації та необережність щодо наслідків у виді завдання істотної шкоди.

Водночас аналіз судової практики надає підставу для констатації, що суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 359 КК України потребує доопрацювання, а саме – визначення обов'язковою ознакою мету вчинення

такого діяння. Вказане зумовлено потребою в удосконаленні порядку притягнення осіб, які вчинили незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації до адміністративної та кримінальної відповідальності.

Так, у Кодексі України про адміністративні правопорушення у ст. 195-5 передбачено адміністративну відповідальність за незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. КК України у ст. 359 передбачено відповідальність за придбання, збут та використання таких засобів. Отже, очевидним висновком є відсутність логічного співвіднесення форм реалізації об'єктивної сторони адміністративного та кримінального правопорушення, оскільки, як видається зберігання, за яке встановлено адміністративну відповідальність не є можливим без придбання, яке є кримінально караним діянням. Вказане також підтверджується судовою практикою у справах про адміністративні правопорушення.

Так, відповідно до обставин справи про адміністративне правопорушення, викладених у постанові Купянського міськрайонного суду Харківської області від 18.01.2019 року (справа № 628/88/19), ОСОБА_1 26.12.2018 року об 11.30 год., знаходився у кафе «Смак», що розташоване за адресою: Харківська область, м. Куп'янськ, м-н Ювілейний, буд. 20, та демонстрував іншим відвідувачам кафе предмет, який за візуальними ознаками схожий на кулькову ручку чорного кольору з вставками золотистого кольору у верхній її частині, а також із отворами у кількості трьох штук. В ході огляду ОСОБА_1 пояснив, що вказана ручка оснащена камерою та диктофоном. Зазначений прилад було виявлено та складено протокол огляду та вилучення речей, оскільки за зовнішніми ознаками вказаний предмет схожий на спеціальний засіб негласного отримання інформації. В судовому засіданні ОСОБА_1 винним себе визнав повністю, пояснив, що через мережу Інтернет придбав предмет у вигляді ручки із функціями прихованого аудіо відеозапису та зберігав для власного використання, не знав, що це

є забороненим товаром. Таким чином, своїми діями ОСОБА_1 скоїв адміністративне правопорушення, відповідальність за яке передбачена ст. 195-5 КупАП, тобто незаконне зберігання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації [5].

Виходячи із наведеного вироку, залишається не у повній мірі зрозумілим, чому не дивлячись на те, що правопорушник вказав на те, що придбав спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації, судом було прийнято рішення про притягнення його до адміністративної відповідальності.

Відповідно до обставин справи про адміністративне правопорушення, викладених у постанові Хотинського районного суду Чернівецької області від 11 лютого 2019 року (справа № 724/221/19), 23.12.2018 року на одній із торговельних інтернет-платформ ОСОБА_1 здійснив замовлення пристрою «Міні А8» з функцією віддаленого аудіозапису та позиціонування. Вказаний пристрій, з використанням можливостей внутрішньодержавної кур'єрської служби «Нова Пошта», надісланий ОСОБА_1. 27.12.2018 року на вказаному відділенні кур'єрської служби «Нова Пошта» ОСОБА_1 забрав надісланий йому «Міні А8» та у період з 27.12.2018 року по 16.01.2019 року зберігав його у себе вдома. 16.01.2019 року о 11.00 год. на території автовокзалу м. Хотин (Чернівецька область, м. Хотин, вул. Шевченка, 61а), співробітниками Управління СБУ в Чернівецькій області задокументовано факт незаконного зберігання гр. ОСОБА_1 спеціального технічного засобу негласного отримання інформації. Зокрема, шляхом особистого огляду ОСОБА_1 на який він надав свою добровільну згоду, у присутності ОСОБА_4 та ОСОБА_5, виявлено пристрій ззовні схожий на GPS-трекер «Міні А8» (ідентифікатор 35564405352757) із картою мобільного оператора ПрАТ «ВФ Україна». З приводу виявленого, гр. ОСОБА_1 зазначив, що даний технічний пристрій, схожий на GPS-трекер, замовив на одній із торговельних інтернет-платформ. Вказаним технічним засобом ОСОБА_1 зацікавився після перегляду відеороликів на сайті Youtube та хотів перевірити функціональність при-

строю особисто в домашніх умовах. Проте, що вказаний пристрій «Mini A8» можна застосувати для негласного отримання та фіксації інформації ОСОБА_1 не знав, здійснювати дії спрямовані на негласне отримання інформації наміру не мав та не має. На особу було накладено адміністративне стягнення у виді штрафу у розмірі 850 (вісімсот п'ятдесят) гривень з конфіскацією спеціального технічного засобу – GPS-трекер «Mini A8» [6].

Таким чином, як і у першому випадку, правопорушник у суді вказував на те, що придбання спеціального технічного засобу негласного отримання інформації не було зумовлено метою використання його за призначенням. Аналіз постанов суду та судових вироків надає підставу для констатації, що саме вказівка на використання без мети негласного отримання інформації, а також незнання того, що такий технічний засіб належить до таких, що скеровані на негласне отримання інформації стає підставою для визнання можливим притягати особу до адміністративної відповідальності.

Так, наприклад, у вирокі Козятинського міськрайонного суду Вінницької області 21.12.2020 (справа № 133/3019/20) особу визнано винною у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 359 КК України за таких обставин: *ОСОБА_4 у січні 2020 року, перебуваючи на території ринку «Центральний» у невстановленої досудовим розслідуванням особи, незаконно придбав технічний пристрій, який відноситься до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації і придатний до використання. Після придбання вказаного спеціального технічного засобу ОСОБА_4 встановив у пристрій наявну у нього сім-карту оператора мобільного зв'язку «lifecell» та карту пам'яті «Samsung micro sd 2Gb». Після чого, шляхом надсилання смс повідомлення з текстом «777» з особистого номера мобільного телефону пересвідчився у його працездатності. В подальшому ОСОБА_4, на початку серпня 2020 року, перебуваючи на посаді інструктора службового собаководства Дорожнього розплідника службових*

собак ВП «Козятинський загін воєнізованої охорони» РФ «Південно-Західна залізниця» АТ «Українська залізниця», маючи вільний доступ до службового кабінету інструктора службового собаководства Дорожнього розплідника службових собак ВП «Козятинський загін воєнізованої охорони» РФ «Південно-Західна залізниця» АТ «Українська залізниця» ОСОБА_5, котрий знаходиться у приміщенні за адресою: Вінницька область, м. Козятин, вул.8-Гвардійська, 62, усвідомлюючи протиправність своїх дій, на виконання злочинного умислу, спрямованого на негласне одержання інформації про ОСОБА_5 та осіб, які відвідують її службовий кабінет, за допомогою магнітних дисків, що вмонтовані в корпус зазначеного спеціального технічного засобу, встановив його на зовнішній частині дна сейфу, розміщеного у службовому кабінеті останньої. Вказаний спосіб розміщення спеціального технічного засобу унеможливував його візуальне виявлення співробітниками і відвідувачами зазначеного підрозділу. У період до 11.08.2020, коли вказаний спеціальний технічний засіб був вилучений працівниками УСБУ у Вінницькій області в ході огляду службового кабінету ОСОБА_5, ОСОБА_4, усвідомлюючи протиправність своїх дій, незаконно його використовував, отримуючи на власний мобільний телефон аудіо інформацію про дії та розмови осіб, які перебували у вказаному кабінеті [7].

Отже, фактично, криміналізація незаконних дій із спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації була зумовлена суспільною небезпекою наслідків такого протиправного діяння, а саме отримання особою несанкціонованого доступу до приватної інформації. Беззаперечним фактом є те, що лише факт придбання або нецільового використання (кримінальне законодавство не визначає способів використання таких засобів) не визнає суспільну небезпечність такого кримінального правопорушення.

Аналогічну позицію мають і вчені. Так, наприклад, В.Я. Бондаренко вказує на недоцільність встановлення кримінальної відповідальності за придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів, що

можуть використовуватись для негласного отримання інформації, з ігноруванням мети вчинення таких дій. Доведено, що суспільна небезпека таких діянь виникає лише у разі неправомірного використання таких засобів для отримання інформації негласно, або з метою її подальшого неправомірного використання, або якщо внаслідок таких дій порушується право інших осіб на приватність. Водночас констатовано відсутність реальної суспільної небезпеки під час застосування спеціальних технічних засобів, котрі можуть використовуватись для негласного отримання інформації з метою забезпечення власної безпеки, охорони майна тощо [8].

О.Ф. Пасека зазначає, що законодавець необґрунтовано відмовився від конкретизації у цій статті спеціальної мети. Зміст ст. 359 КК України дає підстави для висновку, що незаконне придбання, збут або використання СТЗНОІ може бути вчинено з будь-якою метою. Однак у цьому разі не складно уявити ситуацію, за якої особа придбала той чи інший технічний засіб фіксації інформації з метою, наприклад, документування злочинних дій іншої особи, чи для власного використання в побуті. В таких випадках віднайти в діях особи необхідний і достатній рівень суспільної небезпеки є доволі складним завданням. Звісно, для таких ситуацій завжди можна застосувати положення ч. 2 ст. 11 КК України, однак судова практика промовисто свідчить про те, що судові та правоохоронні органи мало переймаються тим, для чого особа придбала, збула чи використовувала такий засіб. Очевидно, що суспільна небезпека дій, передбачених ст. 359 КК України, полягає не стільки у вчиненні цих дій, скільки у їхньому подальшому використанні – негласному отриманні інформації. Хоча й у цьому випадку не завжди можна стверджувати про достатній рівень суспільної небезпеки, адже у разі негласного отримання інформації з метою фіксації протиправних дій інших осіб таке діяння видається радше суспільно корисним, аніж суспільно небезпечним [9].

Відповідно, придбання та використання за цільовим призначенням спеціальних технічних засобів негласного отримання інфор-

мації вже априорі підтверджує те, що особа, яка вчинила такі діяння усвідомлює цільове призначення таких засобів. Тоді як за відсутності спеціальної мети особа може надавати неправдиві свідчення щодо своєї необізнаності та придбання спеціальних технічних засобів для використання, яке не пов'язане із втручанням у приватне життя (для охорони житла, встановлення контролю за власними дітьми тощо).

Отже, встановлення у диспозиції ч. 1 ст. 359 КК України спеціальної мети вчинення незаконних дій зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації надасть можливість, по-перше, правильно визначити безпосередній об'єкт такого діяння – право громадянина на недоторканність приватного життя, особисту та сімейну таємницю та родовий об'єкт – суспільні відносини, що забезпечують конституційні права та свободи людини і громадянина. По-друге, за таких умов ст. 195-5 КУпАП також може бути переглянута та викладена в новій редакції, в якій було б передбачено відповідальність за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації без мети втручання у приватне життя. Це надасть можливість усунути колізію із встановленням адміністративної відповідальності за зберігання, яке вчиняється після кримінально караного придбання. Таким чином, видається доцільним встановити кримінальну відповідальність саме за *незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації з метою втручання у приватне спілкування*.

Висновки. Проведене дослідження надало підставу для констатації, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 359 КК України потребує перегляду та актуалізації, особливо в умовах воєнного стану. По-перше, доцільним є перегляд суспільної небезпечності такого протиправного діяння; по-друге, вирішення доцільності подальшого розміщення його у XV розділі кримінального законодавства; по-третє – удосконалення суб'єктивної сторони – вирішення доцільності визначення спеціальної мети; по-четверте – перегляд доцільності виключення спеціальних тех-

нічних засобів негласного отримання інформації із переліку предметів контрабанди; по-п'яте – визначення можливості встановити кримінальну відповідальність за придбання та збут таких засобів як посягання на господарську діяльність.

Література

1. Бібік А.М. Поняття і значення суб'єктивної сторони злочину. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/743/398.pdf?sequence=1>
2. Вереша Р.В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ. Національна академія внутрішніх справ. 2017. 583 с.
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
5. Постанова Купянського міськрайонного суду Харківської області від 18.01.2019 року (справа № 628/88/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79300838>
6. Постанова Хотинського районного суду Чернівецької області від 11 лютого 2019 року (справа № 724/221/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79736382>
7. Вирок Козятинського міськрайонного суду Вінницької області 21.12.2020 (справа № 133/3019/20). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93686044>
8. Бондаренко В.Я. Кримінальна відповідальність за незаконне поводження зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2016. 205 с.
9. Пасека О.Ф. Окремі проблемні аспекти кримінальної відповідальності за незаконне придбання, збут або вико-ристання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації за КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридична»*. 2016. Вип. 2. С. 301–310.

References

1. Bibik, A.M. (2014). Poniattia i znachennia subiektyvnoi storony zlochyynu [The concept and meaning of the subjective side of a crime]. Retrieved from: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/743/398.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
2. Veresha, R.V. (2017). Problemy subiektyvnoi storony skladu zlochyynu [Problems of the subjective side of the crime: dissertation in law]. Doctor's thesis. Kyiv. Natsionalna akademiia vnutrishnikh sprav. 583 s. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III [Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks vid 13.04.2012 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of April 13, 2012 No. 4651-VI] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
4. Postanova Kupianskoho miskraionnoho sudu Kharkivskoi oblasti vid 18.01.2019 roku [Resolution of the Kupyanskyi City District Court of Kharkiv Region dated 18.01.2019] (sprava № 628/88/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79300838> [in Ukrainian].
5. Postanova Khotynskoho raionnoho sudu Chernivetskoi oblasti vid 11 liutoho 2019 roku [Resolution of the Khotyn District Court of Chernivtsi Region dated February 11, 2019] (sprava № 724/221/19). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79736382> [in Ukrainian].
6. Vyrok Koziatynskoho miskraionnoho sudu Vinnytskoi oblasti 21.12.2020 [Verdict of the Kozyatyn City District Court of Vinnytsia Region dated December 21, 2020] (sprava № 133/3019/20). Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93686044> [in Ukrainian].
7. Bondarenko, V.Ia. (2016). Kryminalna vidpovidalnist za nezakonne povodzhennia zi spetsialnymy tekhnichnymy zasobamy neh-lasnoho otrymannia informatsii za kryminalnym pravom Ukrainy [Criminal liability for illegal handling of special technical means of secret information obtaining under the criminal law of Ukraine]. *Candidate's thesis*. Lviv. 205 s. [in Ukrainian].
8. Pasieka, O.F. (2016). Okremi problemni aspekty kryminalnoi vidpovidalnosti za nezakonne prydbannia, zbut abo vyko-rystannia spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv nehlasnoho otrymannia informatsii za KK Ukrainy [Certain problematic aspects of criminal liability for illegal acquisition, sale or use of special technical means of covert obtaining of information under the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriiia «Iurydychna»*, 2, 301–310 [in Ukrainian].

УДК 342.95

DOI 10.32782/cuj-2025-1-8

Сахно Артем Петрович

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету № 2
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-1260-1212

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ВИКЛЮЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ СУДУ» В КОНТЕКСТІ РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЗА СТ. 175-1 КУПАП «КУРІННЯ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ У ЗАБОРОНЕНИХ МІСЦЯХ»

У статті уточнено розуміння суб'єкта розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми (на прикладі статті 175-1 КУпАП «Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях»). Визначено актуальність удосконалення адміністративної відповідальності за куріння тютюнових виробів у заборонених місцях. Підкреслено, що куріння сигарет є найпоширенішим способом вживання тютюну серед підлітків, а більшість людей, які вживають тютюн, розпочали куріння саме в підлітковому віці. Це спричиняє швидке формування ніотинової залежності та ускладнює відмову від куріння у старшому віці. Констатовано, що проблема куріння на теперішній час залишається доволі гострою, що в тому числі, може бути обумовлено й тим фактом, що куріння електронних цигарок набуває особливої популярності серед неповнолітніх, задовільний стан здоров'я яких є запорукою успішного розвитку нашої держави в стратегічній перспективі. Наголошено, що законодавство про адміністративну відповідальність має виробити дієві механізми, спрямовані на забезпечення прав неповнолітніх щодо здорового способу життя, у вільному від шкідливого впливу тютюнових виробів суспільному середовищі. Обґрунтовано доцільність визначення на законодавчому рівні виключної судової компетенції, одним із елементів якої мають вважатися суддівські повноваження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Виокремлено ряд важливих ознак, які іманентні виключній компетенції, як правовій категорії, а саме: носієм виключної компетенції, є державний орган, наділений державно-владними повноваженнями; делегування виключної компетенції іншому органу чи посадовій особі не допускається. Запропоновано поняття виключної компетенції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років, як урегульованої нормами адміністративного права сукупності повноважень суду, спрямованих на забезпечення розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Надано пропозиції щодо внесення змін до статті 221 КУпАП, доповнивши її частиною другою наступного змісту: «Розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років належить до виключної компетенції суддів районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів».

Ключові слова: адміністративна юрисдикція, розгляд справ про адміністративні правопорушення, тютюнові вироби, куріння, неповнолітні, суд, суддівські повноваження, виключна компетенція.

Sakhno A. P. Regarding the definition of the concept of “exclusive jurisdiction of the court” in the context of considering cases of administrative offenses under Article 175-1 of the Code of Administrative Offenses “Smoking of tobacco products in prohibited places”

The article clarifies the understanding of the subject of consideration of cases of administrative offenses committed by minors (using the example of Article 175-1 of the Code of Administrative Offenses "Smoking of tobacco products in prohibited places"). The relevance of improving administrative liability for smoking of tobacco products in prohibited places is determined. It is emphasized that cigarette smoking is the most common way of using tobacco among adolescents, and the majority of people who use tobacco started smoking in adolescence. This causes the rapid formation of nicotine addiction and complicates quitting smoking in older age. It is stated

that the problem of smoking remains quite acute at present, which, among other things, may be due to the fact that smoking of electronic cigarettes is gaining particular popularity among minors, whose satisfactory health is the key to the successful development of our state in the strategic perspective. It is emphasized that the legislation on administrative responsibility should develop effective mechanisms aimed at ensuring the rights of minors to a healthy lifestyle, in a public environment free from the harmful effects of tobacco products. The expediency of determining at the legislative level exclusive judicial competence, one of the elements of which should be considered judicial powers to consider cases of administrative offenses committed by minors, is substantiated. A number of important features inherent in exclusive competence as a legal category are highlighted, namely: the bearer of exclusive competence is a state body endowed with state authority; delegation of exclusive competence to another body or official is not allowed. The concept of exclusive jurisdiction of the court to consider cases of administrative offenses committed by minors aged 16 to 18 years is proposed, as a set of court powers regulated by the norms of administrative law, aimed at ensuring the consideration of cases of administrative offenses committed by minors. Proposals are made to amend Article 221 of the Code of Administrative Offenses, supplementing it with part two of the following content: "Consideration of cases of administrative offenses committed by persons aged sixteen to eighteen years shall be within the exclusive jurisdiction of judges of district, city district, city or city district courts".

Key words: administrative jurisdiction, consideration of cases of administrative offenses, tobacco products, smoking, minors, court, judicial powers, exclusive competence.

Вступ. Важливе значення щодо актуалізації окресленої в цьому дослідженні проблеми, є норми Конвенції Генеральної Асамблеї ООН «Про права дитини» та «Про контакт з дітьми», які проголосили пріоритет інтересів та добробуту дітей у всіх сферах життя держави, наголосивши на тому, що дитина, через її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи, включаючи належний правовий захист [1; 2].

На теперішній час проблема куріння в громадських місцях стає все більш актуальною, з огляду на затребуваність цієї шкідливої звички серед неповнолітніх осіб. В Україні наявна наступна структура адміністративних правопорушень, вчинених неповнолітніми: куріння тютюнових виробів в заборонених місцях (ст. 175-1 КУпАП) – 51,4%; дрібне хуліганство (ст. 173 КУпАП) – 14,3%; керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів (ст. 130 КУпАП) – 14,3%; розпивання спиртних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП) – 7,1% [3].

Аналіз наведених статистичних даних дозволяє констатувати, що на теперішній час адміністративні правопорушення за статтею 175-1 КУпАП посідають лідируюче місце серед проступків, вчинюваних неповнолітніми.

За інформацією Центру громадського здоров'я МОЗ України, найпоширенішим

способом вживання тютюну серед підлітків є куріння сигарет. Більшість людей, які вживають тютюн, розпочали куріння саме в підлітковому віці. Це спричиняє швидке формування нікотинової залежності та ускладнює відмову від куріння у старшому віці.

Куріння сигарет є найбільш розповсюдженим у хлопців (56,2%), ніж у дівчат (45,1%). Поширеним є досвід куріння сигарет у респондентів старшої вікової групи 2000–2001 року народження і становить 61,8% у хлопців та 54,7% у дівчат.

Під час дослідження було виявлено, що з 2003 року спостерігається чітка тенденція до зменшення віку куріння серед підлітків. Зокрема, вік першої спроби куріння становить 14 років для кожного 8 підлітка (12,1%). Проте, перша спроба сигарет у віці 9 років і молодше була в кожного 10 опитаного. Хлопці та дівчата починають курити в однаковому віці.

Звичка курити щодня починає формуватися з 14 років та посилюється з роками. Хлопці є більш схильними до формування звички курити щодня, ніж дівчата [4].

Отже, проблема куріння на теперішній час залишається доволі гострою, що в тому числі, може бути обумовлено й низькими штрафними санкціями за вказаний вид адміністративного правопорушення. Проблема ускладнюється й тим фактом, що куріння електронних цигарок набуває особливої популярності серед неповнолітніх, задовільний стан здоров'я яких є

запорукою успішного розвитку нашої держави в стратегічній перспективі.

Таким чином, законодавство про адміністративну відповідальність має виробити дієві механізми, спрямовані на удосконалення адміністративної відповідальності за куріння тютюнових виробів у заборонених місцях, а також забезпечення прав неповнолітніх щодо здорового способу життя, у вільному від шкідливого впливу тютюнових виробів суспільному середовищі.

Матеріали та методи. Окремі процесуальні аспекти щодо судового розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 175-1 КУпАП розкриті в роботах відомих українських учених, таких як: О.В. Алексеєва, Ю. І. Ковальчук, Р. С. Козюренко, Г. В. Корчевний, К. І. Мельник, К. Ю. Мураненко, І. Пастух, А. Пилипенко, В. П. Тарануха. Разом з тим, для правозастосовної практики важливе прикладне значення має подальше наукове осмислення теоретико-правових питань щодо сутності та змісту виняткової компетенції судів з розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 175-1 КУпАП, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років.

Мета статті полягає в удосконаленні механізму притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення, передбачені статтею 175-1 КУпАП «Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях», в частині визначення поняття виключної компетенції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років, а також наданні відповідних пропозицій до статті 221 КУпАП.

Результати. Зменшення шкідливого впливу тютюнових виробів на здоров'я неповнолітніх є важливим напрямом державної політики, успішна реалізація якого нами вбачається в удосконаленні механізму притягнення до адміністративної відповідальності за вказаний вид правопорушення.

За справедливим твердженням К. І. Мельник, на сьогодні адміністративна відповідальність є найпоширенішим видом юридичної відповідальності у правовій системі України,

правоохоронна роль якого у боротьбі з наймагісовішими протиправними діяннями, якими є адміністративні проступки, постійно зростає [5, с. 121].

Проте на сьогодні окремі аспекти правового регулювання порядку притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх потребують удосконалення. Зокрема, неврегульованими на законодавчому рівні залишаються питання щодо уточнення суб'єкта розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 175-1 КУпАП «Куріння тютюнових виробів у заборонених місцях», вчинених неповнолітніми особами, віком від 16 до 18 років.

Так, відповідно до статті 222 КУпАП, визначено склади адміністративних правопорушень, справи по яких уповноважені розглядати органи Національної поліції. Серед іншого, до числа таких правопорушень належать і проступки, відповідальність за які настає за статтею 175-1 КУпАП, за винятком порушень, вчинених у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Крім того, справи про адміністративні порушення, визначені статтею 175-1 КУпАП, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради, повноважні розглядати виконавчі комітети (виконавчі органи) сільських, селищних, міських рад [6].

Нагадаємо, що відповідно до статті 19 Конституції, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [7].

Тобто повноваження суб'єктів адміністративної юрисдикції, визначених у ст.ст. 219 та 222 КУпАП, щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 175-1, не можуть бути звужені, шляхом виключення зі складу зазначеного проступку неповнолітнього суб'єкта.

Разом з тим, відповідно до частини 1 статті 221 КУпАП, справи про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами, віком від 16 до 18 років, розглядаються

суддями районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. При цьому законодавець не наголошує на тому, що вказане повноваження є виключною компетенцією суду.

У зв'язку з цим актуалізується питання щодо пріоритетності норм КУпАП, в частині визначення суб'єкта розгляду справ окресленої категорії, вчинених неповнолітніми особами, віком від 16 до 18 років, оскільки, з одного боку, суб'єктами розгляду справ про адміністративні правопорушення за статтею 175-1 КУпАП є органи Національної поліції (стаття 222 КУпАП) та виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад (стаття 219 КУпАП), а з іншого – судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів (стаття 221 КУпАП). Разом з тим, з огляду на те, що КУпАП не встановлює пріоритету серед суб'єктів адміністративної юрисдикції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, зазначене питання потребує більш глибокого дослідження.

Звернення до наукової літератури дає підстави для висновку про доцільність визначення пріоритетності повноважень судів, серед органів адміністративної юрисдикції, щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, суб'єктами яких є неповнолітні особи віком від 16 до 18 років.

Наприклад, Ю. І. Ковальчук обґрунтовує ідею щодо доцільності створення ювенальної юстиції як частини системи загальних судів. Насамперед, твердить науковець, основну увагу необхідно приділити модернізації адміністративно-процесуального законодавства відносно адміністративної відповідальності неповнолітніх, в якому закріпити пріоритет судового захисту прав і законних інтересів неповнолітніх [8, с. 7].

Деякі дослідники, думку яких ми розділяємо, обґрунтовують доцільність визначення на законодавчому рівні виключної судової компетенції, одним із елементів якої мають вважатися суддівські повноваження щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Наприклад, Р. С. Козюренко вказує, що до виключної судової підвідомчості віднесене застосування певних видів адміністративних стягнень, а

також розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років. При цьому адміністративно-деліктні повноваження судів виходять за межі статті 221 КУпАП, адже саме судам підвідомчі справи про порушення митних правил та справи про адміністративні правопорушення, які пов'язані з корупцією [9, с. 3].

Варто погодитися з думкою І. Пастуха, що наслідком застосування виключної компетенції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років, може стати застосування суддею до неповнолітнього як адміністративних стягнень так і заходів впливу, що до них можуть бути застосовані (зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана чи сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, або під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання) [10, с. 158].

О. В. Алексєєва переконана, що розгляд справ про адміністративні проступки неповнолітніх належить до виключної компетенції суддів районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів [11, с. 169].

А. Пилипенко вказує на те, що до компетенції суду стосовно здійснення розгляду справ про адміністративні правопорушення, на відміну від інших юрисдикційних органів належить виключне право суду на вирішення певної категорії справ, тобто Кодексом України про адміністративні правопорушення встановлюється виключна компетенція суду [12, с. 27].

Аналіз вищевказаних умовиводів дозволяє констатувати про формування серед переважної більшості науковців усталеного підходу про закріплення в статті 221 КУпАП виключної компетенції судів щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми. Разом з тим докладний аналіз термінологічної конструкції «а також справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до

вісімнадцяти років», яка міститься у статті 221 КУпАП дозволяє дійти висновку про відсутність прямої вказівки на «виключність» такої компетенції.

У той же час визначення в нормах КУпАП виключної компетенції судів щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, сприятиме формуванню однозначного підходу щодо визначення суб'єкта розгляду окресленої категорії адміністративних справ.

Саме таким шляхом, наприклад, пішов суб'єкт нормотворення під час визначення кола повноважень адміністративних судів. Зокрема, відповідно до статті 27 Кодексу адміністративного судочинства, визначено коло повноважень адміністративних судів щодо підсудності певних категорій адміністративних справ, шляхом використання терміну «виключна підсудність» [13].

Аналогічний підхід застосовано нормотворцем стосовно порядку та умов пред'явлення позовів у цивільному процесі. Так, відповідно до статті 30 Цивільного процесуального кодексу України, позови, що виникають із приводу нерухомого майна, пред'являються за місцезнаходженням майна або основної його частини. Якщо пов'язані між собою позовні вимоги пред'явлені одночасно щодо декількох об'єктів нерухомого майна, спір розглядається за місцезнаходженням об'єкта, вартість якого є найвищою [14].

Також, окреслюючи виключну компетенцію судів щодо здійснення правосуддя, законодавцем визначено зміст статті 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», а саме: правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [15].

Нагальну потребу визначення виключної судової компетенції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення обстоюють також і деякі фахівці в галузі науки адміністративного права. Зокрема, Г. Корчевний, аргументуючи ідею виключної судової підвідомчості справ про адміністративні правопорушення, зазначає, що саме такий підхід дає можливість чітко розмежувати правосуддя та діяльність органів виконавчої влади і розро-

бити єдині правові процесуальні норми щодо розгляду справи та винесення відповідної постанови [16, с. 114–115].

Таким чином, питання щодо визначення на законодавчому рівні виключної компетенції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами, набуває особливого значення. Відтак, з метою надання пропозицій щодо визначення вказаного поняття на нормативному рівні, варто проаналізувати дефініцію «виключна компетенція», та сформулювати її розуміння, в контексті судового розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років.

Зокрема поняття виключної компетенції через призму діяльності суб'єктів публічного адміністрування сформулював В. П. Тарануха, який зазначає, що виключна компетенція – це повноваження органу виконавчої влади або місцевого самоврядування чи посадової особи, які не можуть бути передані будь-яким способом іншим органам або посадовим особам [17, с. 145].

Зазначений вище умовивід дозволяє виокремити ряд важливих ознак, які іманентні виключній компетенції, як правовій категорії, а саме: носієм виключної компетенції, є державний орган, наділений державно-владними повноваженнями; делегування виключної компетенції іншому органу чи посадовій особі не допускається.

Висновки. Отже, пропонуємо розуміти в якості виключної компетенції суду щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми особами віком від 16 до 18 років, як урегульовану нормами адміністративного права сукупність повноважень суду, спрямованих на забезпечення розгляду справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми.

Також з метою вирішення визначеного у цьому дослідженні наукового завдання пропонуємо внести зміни до статті 221 КУпАП, доповнивши її частиною другою наступного змісту: «Розгляд справ про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від

шістнадцяти до вісімнадцяти років належить районних у місті, міських чи міськрайонних до виключної компетенції суддів районних, судів».

Література

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист»: постанова Верховної Ради України від 22.02.2017 р. № 1906-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 97.
2. Конвенція про контакт з дітьми (ETS N 192) : Конвенція Ради Європи від 15.05.2003 р. № ETSN192. *Офіційний вісник України*. 2007. № 91. Ст. 3356.
3. Мураненко К. Ю. Юридико-психологічні засади профілактики адміністративних правопорушень, вчинюваних неповнолітніми дітьми: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Київ, 2020. 229 с.
4. Вживання тютюнових та нікотинових виробів серед підлітків. *Офіційний сайт Центру громадського здоров'я МОЗ України*. URL: <https://www.phc.org.ua/news/vzhivannya-tyutyunovikh-ta-nikotinovikh-virobiv-sered-pidlitkiv>.
5. Мельник К. І. Щодо актуальності внесення змін до адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Право і суспільство*. 2023. № 5. С. 120–127.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс України від 07.12.1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
8. Ковальчук Ю. І. Неповнолітній як суб'єкт адміністративної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2007. 22 с.
9. Козюренко Р. С. Діяльність судів загальної юрисдикції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 184 с.
10. Пастух І. Поняття та особливості правового статусу судді в системі суб'єктів розгляду справ про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. Спец. вип. № 2 (115). С. 156–162.
11. Алексеева О. В. Адміністративна відповідальність серед інших видів юридичної відповідальності за правопорушення неповнолітніх в Україні: призначення та особливості. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2015. № 2. С. 166–172.
12. Пилипенко А. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів виконавчої влади: питання теорії. *Право України*. 2004. № 2. С. 26–31.
13. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36. № 37. Ст. 446.
14. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
15. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. Ст. 545.
16. Корчевний Г. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність судів загальної юрисдикції. *Судова апеляція*. 2006. № 3 (4). С. 111–116.
17. Тарануха В. П. Здійснення адміністративного судочинства в Україні: проблемні аспекти. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. № 2 (18). С. 144–146.

References

1. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny Pro Rekomendatsiyi parlament's'kykh slukhan' na temu: "Prava dytyny v Ukrayini: zabezpechennya, dotrymannya, zakhyst" : pryiniata 22 lyutoho 2017 roku № 1906-VIII [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine On the Recommendations of the parliamentary hearings on the topic: "Children's rights in Ukraine: ensuring, observing, protecting" from February 22 2017, № 1906-VIII]. (2017). *Uryadovyy kur'yer*, 97 [in Ukrainian].
2. Konventsiya Rady Yevropy Pro kontakt z dit'my (ETS N 192) : pryiniata 15 travnya 2003 roku № ETSN192 [Council of Europe Convention On Contact with Children (ETS №. 192) from May 15 2003, № ETSN192]. (2003). *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*, 91, pp. 3356 [in Ukrainian].
3. Muranenko, K. YU. (2020). Yurydyko-psykholohichni zasady profilaktyky administratyvnykh pravoporushen', vchynyuvanykh nepovnolitnimy dit'my [Legal and psychological principles of prevention of administrative offenses committed by minors]. *Candidate's thesis*. Kyiv: KNU [in Ukrainian].

4. Vzhivannya tyutyunovykh ta nikotynovykh vyrobiv sered pidlitkiv [Use of tobacco and nicotine products among adolescents]. Retrieved from: <https://www.phc.org.ua/news/vzhivannya-tyutyunovykh-ta-nikotinovykh-vyrobiv-sered-pidlitkiv> [in Ukrainian].

5. Mel'nyk, K.I. (2023). Shchodo aktual'nosti vnesennya zmin do administratyvnoyi vidpovidal'nosti nepovnolitnikh [On the relevance of amendments to the administrative responsibility of minors]. *Pravo i suspil'stvo*, 5, 120–127 [in Ukrainian].

6. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennya [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. (1984). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 51, pp. 1122 [in Ukrainian].

7. Konstytutsiya Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, pp. 141 [in Ukrainian].

8. Koval'chuk, YU.I. (2007). Nepovnolitniy yak sub'yekt administratyvnoyi vidpovidal'nosti [Minor as a subject of administrative responsibility]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv [in Ukrainian].

9. Kozyurenko, R.S. (2017). Diyal'nist' sudiv zahal'noyi yurysdyktsiyi shchodo roz'hlyadu sprav pro administratyvni pravoporushennya [Activities of courts of general jurisdiction in considering cases of administrative offenses]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Pastukh, I. (2021). Ponyattya ta osoblyvosti pravovoho statusu suddi v systemi sub'yektiv roz'hlyadu sprav pro administratyvni pravoporushennya [The concept and features of the legal status of a judge in the system of subjects of considering cases of administrative offenses]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. Spets. vyp. № 2 (115), 156–162 [in Ukrainian].

11. Alyeksyeieva, O.V. (2015). Administratyvna vidpovidal'nist' sered inshykh vydiv yurydychnoyi vidpovidal'nosti za pravoporushennya nepovnolitnikh v Ukraini: pryznachennya ta osoblyvosti [Administrative liability among other types of legal liability for minor offenses in Ukraine: purpose and features]. *Visnyk Luhans'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, 2, 166–172 [in Ukrainian].

12. Pylypenko, A. (2004). Administratyvno-yurysdyktsiyana diyal'nist' orhaniv vykonavchoyi vlady: pytannya teorii [Administrative and jurisdictional activity of executive authorities: issues of theory]. *Pravo Ukrainy*, 2, 26–31 [in Ukrainian].

13. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2005, July 6). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 35-36, 37, pp. 446 [in Ukrainian].

14. Tsyvil'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy [Civil Procedure Code of Ukraine]. (2004, March 18). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 40-41, 42, pp. 492 [in Ukrainian].

15. Zakon Ukrainy Pro sudoustriy i status suddiv pryiniaty 02 chervnya 2016 roku № 1402-VIII [Law of Ukraine On the judicial system and the status of judges from June 2 2016, № 1402-VIII]. (2016). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 31, pp. 545 [in Ukrainian].

16. Korchevnyy, H. V. (2006). Administratyvno-yurysdyktsiyana diyal'nist' sudiv zahal'noyi yurysdyktsiyi [Administrative and jurisdictional activities of courts of general jurisdiction]. *Sudova apelyatsiya*, 3 (4), 111–116 [in Ukrainian].

17. Taranukha, V.P. (2010). Zdiysnennya administratyvnoho sudochynstva v Ukraini: problemni aspekty [Implementation of administrative justice in Ukraine: problem aspects]. *Visnyk Akademiyi advokatury Ukrainy*, 2(18), 144–146 [in Ukrainian].

УДК 327.51(477-6)(045)
DOI 10.32782/cuj-2025-1-9

Таран Євгеній Іванович

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри глобальної та національної безпеки
Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-1822-6978

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ У МІЖНАРОДНІ БЕЗПЕКОВІ СТРУКТУРИ

У статті аналізуються виклики та перспективи для України в умовах інтеграції до міжнародних безпекових структур. Зокрема, розглядаються аспекти геополітичної ситуації, вплив зовнішньої політики, а також роль України в глобальних безпекових ініціативах. Особлива увага приділяється процесам адаптації національної оборонної стратегії до стандартів міжнародних організацій, таких як НАТО та Європейський Союз.

Зазначено, що інтеграція країн Центрально-Східної Європи, до НАТО і ЄС відбулася після значних політичних, економічних та військових реформ. Ці країни, які стали членами обох організацій після закінчення холодної війни, мають спільні риси в процесі адаптації до стандартів безпеки і демократії.

Проаналізовано такі країни як Польща, Чехія, Словаччина, Балтійські країни, які будучи частинами Варшавського договору, здійснили значні реформи після падіння СРСР, що дозволило їм приєднатися до НАТО в 1999 році і ЄС в 2004 році. Ці країни значно збільшили свої оборонні витрати, модернізували збройні сили, провели політичні та економічні реформи, і це дозволило їм успішно інтегруватися в західні безпекові структури.

В статті наголошується, що інтеграція України до міжнародних безпекових структур, зокрема НАТО та ЄС, має низку відмінностей порівняно з іншими країнами, що вступали до цих організацій. Найбільша відмінність полягає в геополітичній ситуації та безпекових загрозах, з якими стикається Україна. Оскільки Україна опинилася в умовах війни, що змусило її переглянути свої стратегічні пріоритети. Ця ситуація ускладнює інтеграцію України до НАТО та ЄС, оскільки Росія активно протидіє розширенню Альянсу та ЄС на схід, створюючи додаткові політичні і безпекові ризики для України.

Автор підкреслює важливість розвитку співпраці з міжнародними партнерами для забезпечення стабільності в регіоні та подолання існуючих загроз національній безпеці. Стаття також висвітлює майбутні можливості для України у контексті її участі в глобальних безпекових ініціативах, а також визначає ключові напрями для посилення міжнародної співпраці в оборонній сфері.

Ключові слова: міжнародні безпекові структури, НАТО, Європейський Союз, національна безпека, зовнішня політика, геополітика, адаптація, міжнародна співпраця.

Taras Ye. I. Challenges and prospects for Ukraine in the conditions of integration into international security structures

The article analyzes the challenges and prospects for Ukraine in the context of integration into international security structures. In particular, it examines aspects of the geopolitical situation, the influence of foreign policy, as well as the role of Ukraine in global security initiatives. Special attention is paid to the processes of adapting the national defense strategy to the standards of international organizations, such as NATO and the European Union.

It is noted that the integration of the countries of Central and Eastern Europe into NATO and the EU took place after significant political, economic and military reforms. These countries, which became members of both organizations after the end of the Cold War, have common features in the process of adapting to security and democracy standards.

The article analyzes such countries as Poland, the Czech Republic, Slovakia, the Baltic countries, which, being part of the Warsaw Pact, carried out significant reforms after the fall of the USSR, which allowed them to join NATO in 1999 and the EU in 2004. These countries have significantly increased their defense spending, modernized their

armed forces, and carried out political and economic reforms, which allowed them to successfully integrate into Western security structures.

The article emphasizes that Ukraine's integration into international security structures, in particular NATO and the EU, has a number of differences compared to other countries that joined these organizations. The biggest difference lies in the geopolitical situation and security threats that Ukraine faces. Since Ukraine found itself in a state of war, which forced it to reconsider its strategic priorities. This situation complicates Ukraine's integration into NATO and the EU, as Russia actively opposes the expansion of the Alliance and the EU to the east, creating additional political and security risks for Ukraine.

The author emphasizes the importance of developing cooperation with international partners to ensure stability in the region and overcome existing threats to national security. The article also highlights future opportunities for Ukraine in the context of its participation in global security initiatives, and identifies key areas for strengthening international cooperation in the defense sector.

Key words: international security structures, NATO, the European Union, national security, foreign policy, geopolitics, international cooperation.

Вступ. У сучасних умовах глобалізація міжнародної політики полягає в тому, що підвищується рівень взаємозалежності й взаємної уразливості держав, але й у тому, що внутрішній суверенітет держав по все більшому спектру політичних напрямків фактично слабшає (уряди країн не можуть ізольовано вирішувати свої проблеми).

Сьогодні НАТО має наступні функції: забезпечення безпеки й стабільності, створення інституціональної основи для консультацій країн-членів, відбиття загальних погроз і колективна оборона, антикризове реагування, розвиток партнерства з іншими державами, підтримка мирних міжнародних відносин і демократичних інститутів [1].

На сьогодні можна виділити такі основні загрози людству: глобальний тероризм, регіональні кризи та конфлікти, нестабільність державах, що так і не відбулися, полегшення доступу терористів до сучасних воєнних та цивільних технологій, небезпека при перекритті доступу до життєво важливих ресурсів.

В ХХІ столітті в НАТО відбулися наступні реформи [2]:

1) з урахуванням виникнення нових погроз, НАТО розширило свої функції, завдання і сценарії використання;

2) були ухвалені нові концепції, такі, як боротьба з тероризмом, посилення захисту від ядерної, біологічної й хімічної зброї;

3) підвищення ефективності і реформування військових структур;

4) розширення альянсу;

5) визначення місця й ролі альянсу (політична складова);

6) поява нових форм співробітництва.

Можна зробити висновок, активізація зусиль Альянсу по реформуванню організації була обумовлена, насамперед, проблемами й перспективами розширення, проведенням широкомасштабних воєнних операцій в Афганістані й Іраку, а також зростаючими протиріччями між деякими європейськими союзниками й США в їхньому плануванні й проведенні [3].

Щодо аналізу останніх досліджень і публікацій, то можемо зазначити, що вони присвячені аналізу геоекономічних викликів у процесі інтеграції України в міжнародні безпекові структури, а також акцентують увагу на негативних впливах, які спричинені російською агресією.

Так, дослідження «Геополітичні та геоекономічні зміни, сформовані під впливом російської агресії» [4] вказує на значні системні негативні впливи, що відбуваються у глобальному та національному середовищі, які спричинені російською агресією. В дослідженні акцентується увага на важливості адаптації національного законодавства до вимог міжнародних структур.

У звіті Міжнародного валютного фонду «Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism» [5] зазначається, що вторгнення росії в Україну розділило країни за геополітичними лініями та призвело до санкцій, які порушили торгівлю, похитнули глобальну фінансову архітектуру та посилили напруженість і невизначеність щодо напрямку глобалі-

зації. До них відносяться інтеграційні процеси за всіма напрямками, через які країни взаємодіють економічно, включаючи торгівлю, потоки капіталу, рух робочої сили, міжнародні платежі та багатосторонню співпрацю для забезпечення глобальних суспільних благ.

У статті «How are geopolitical risks affecting the world economy?» [6] обговорюється, що геополітичні ризики, спричинені виборами, поляризацією та конфліктами всередині та між державами, мають неминучі наслідки для інтеграційних процесів. У 2024 р. особливо важливим є управління цими ризиками та зміцнення інститутів, які сприяють стабільності.

Таким чином, сучасні дослідження підкреслюють необхідність адаптації суспільно-політичних процесів в державі до геоекономічних викликів, зокрема через інтеграцію до міжнародних безпекових структур.

Матеріали та методи. Для проведення дослідження «Виклики та перспективи для України в умовах інтеграції у міжнародні безпекові структури» використовувалися різноманітні матеріали та методи, що дозволили всебічно розглянути тему інтеграції України в міжнародні безпекові організації та оцінити її наслідки. Матеріали та методи, використані у роботі:

– огляд нормативно-правових актів, стратегічних документів, що регулюють інтеграцію України до міжнародних безпекових структур, зокрема, НАТО, ООН та Європейського Союзу;

– вивчення офіційних звітів, публікацій і рекомендацій міжнародних організацій, таких як НАТО, ОБСЄ та інші, щодо безпекової ситуації в Україні та її потенціалу у контексті глобальної безпеки;

– аналіз публікацій у наукових журналах, статей у міжнародних ЗМІ, а також матеріалів міжнародних конференцій, які висвітлюють питання безпеки та оборони в Україні та її інтеграції у міжнародні структури;

– збір та систематизація думок експертів та аналітиків, які займаються питаннями геополітики та безпеки в Європі;

– порівняння досвіду інтеграції інших країн до міжнародних безпекових структур,

таких як НАТО чи ЄС, з аналізом специфіки інтеграційного процесу України;

– вивчення моделей і практик співпраці між Україною та міжнародними безпековими організаціями, а також оцінка ефективності цих практик.

Результати. На початку дослідимо роль НАТО у сучасних міжнародних відносинах. На сьогоднішній день НАТО перебуває на шляху очевидної трансформації з регіональної структури по забезпеченню безпеки в глобального гравця сучасних міжнародних відносин. Прогнозування подальшої трансформації НАТО й глобалізації її діяльності на найближчу перспективу полягає в існуванні двох основних сценаріїв [7].

Північноатлантичний альянс активно нарощує співробітництво з державами, що лежать далеко за межами Європи, використовуючи механізми Ради Євроатлантичного партнерства й Партнерства заради миру, Середземноморського діалогу й Стамбульської ініціативи по співробітництву.

Усе це дозволяє говорити про другий сценарій «глобальної НАТО», умовно названому інституціональною глобалізацією [8]. У рамках Організації розвиток даного сценарію спостерігається з 2006 року й пов'язаний з концепцією «альянсу демократій». Головна суть цієї концепції полягає в розширенні кількості членів шляхом приєднання, що залишилися поза рамками НАТО європейських держав регіону, а також поглиблення партнерського зв'язку за рахунок демократичних держав усього світу. Співробітництво НАТО з державами Центральної Азії має майбутні перспективи, особливо розцінюється Казахстан, як дієздатний партнер. З іншого боку є вірогідність об'єднання Росії з Китаєм у військовій сфері для обмеження поширення впливу НАТО на регіон, що може кардинальним образом вплинути на співробітництво Північноатлантичного альянсу із азіатськими державами.

Розглянемо більш докладно співробітництво НАТО та ЄС.

У реаліях сучасної міжнародної системи держави вже не в змозі вирішувати питання безпеки поодиночі через розширення масшта-

бів міжнародної діяльності по врегулюванню криз при одночасному скороченні оборонних бюджетів, що змушує їх співробітничати в складі різних коаліцій. Слід зазначити, що основне військово-політичне співробітництво в обраному для аналізу регіоні відбувається на рівні наступних організацій: ОБСЄ, ЄС, НАТО, Рада Європи, СНД, ОДКБ, а також ООН і ряд структур, орієнтованих на розвиток субрегіонального співробітництва. Це говорить про те, що в регіоні існує переважність багатобічними структурами, конкуренції держав між собою й зниженню ефективності системи євроатлантичної безпеки. Однією з таких структур є партнерство по лінії НАТО-ЄС. Це означає, що безпека альянсу прямо пов'язана з безпекою країн Європи, а безпека в Європі – один із пріоритетів НАТО. Інституціональне співробітництво між ЄС і НАТО регулюється підписаною в грудні 2002 року Декларацією про європейську політику в сфері оборони й безпеки. Підкреслюється, що «розвиток» консультацій і співробітництва між ЄС і НАТО повинно мати місце з повною повагою до автономності прийняття рішень ЄС. Але саме такий підхід зустрічає опір у НАТО, де все-таки сподіваються «підім'яти під себе» європейські структури, що формуються. У декларації також формуються політичні принципи стратегічного партнерства: ефективні взаємні консультації, рівноправність і дотримання принципу незалежності Євросоюзу й НАТО в області прийняття рішень, повага інтересів країн-членів ЄС і НАТО, дотримання положень Статуту Організації Об'єднаних Націй [7].

Історично складалося так, що відношення США до європейської оборонної політики носить двоїстий характер. З одного боку, американці підтримують ЄС у реалізації захисту своїх інтересів, з іншого боку – виникають побоювання, що подібне посилення ЄС може розколоти НАТО політично або відволікти ресурси від основних завдань і підірвати атлантичний компонент у зовнішній політиці США.

Динаміка економічного партнерства США-ЄС взаємозалежна із проблемами партнерства політичного. США, пропонуючи ЄС

експорт зрідженого газу, прагнуть послабити економічні зв'язки й, насамперед, енергетичні – Росії і ЄС. Чим менше транзит енергоресурсів з Росії, тим більше перспектив для впливу США.

В умовах інтеграції України до міжнародних безпекових структур розглянемо її співробітництво з НАТО.

Співробітництво НАТО і України залишається дуже складним питанням. Ще в 2017 році, під час візиту Генерального секретаря НАТО разом з Північноатлантичною радою, було порушено питання: чи є російська агресія лімітуючим фактором для того, щоб Україна стала членом НАТО, як було обіцяно й Україні, і Грузії ще в 2008 році [3]. Тоді Генеральний секретар НАТО відповів, що це не російська агресія, а проблеми з корупцією. Але якщо ми подивимося на ті держави, які стали членами альянсу за останні 15 років, то в них також високий рівень корупції. Питання в тому, що немає політичної волі, рішучості й розуміння геополітичного значення України. Адже зараз ми вже не жертва російської агресії, ми контрибутори європейської безпеки, що захищаємо східний фланг НАТО. Питання в тому, наскільки Україна може донести цей меседж.

На початку 2000-х років у НАТО говорили, що Україна була б бажана для альянсу, але українська суспільна думка була настроєна, м'яко кажучи, негативно. Більша частина громадян країни думала про НАТО приблизно те ж, що й переважна більшість росіян або білорусів. За ці роки українська суспільна думка кардинально змінилася, особливо після повномасштабного вторгнення. За даними соціологічних опитувань, уперше більшість опитуваних за приєднання України до НАТО. Зате ентузіазм західних країн якимось зменшився.

Інтеграція країн до міжнародних безпекових структур, таких як НАТО та Європейський Союз, є складним і багатогранним процесом, що включає політичні, економічні та військові аспекти. Різні країни проходять через унікальні етапи інтеграції, залежно від їхніх геополітичних обставин, національних інтересів і зовнішніх загроз. Аналіз досвіду

інтеграції інших країн до НАТО та ЄС дозволяє зрозуміти, як Україна може адаптувати ці практики для свого власного інтеграційного процесу.

Досвід країн Центрально-Східної Європи, таких як Польща, Чехія, Угорщина, Болгарія, Румунія, а також Балтійських держав (Естонія, Латвія, Литва), показує, що інтеграція до НАТО і ЄС відбулася після значних політичних, економічних та військових реформ. Ці країни, які стали членами обох організацій після закінчення холодної війни, мають спільні риси в процесі адаптації до стандартів безпеки і демократії. Для більшості країн, що вступали до НАТО, необхідним було приведення своїх збройних сил до стандартів Альянсу, що включало модернізацію армії, сумісність озброєння та забезпечення високого рівня оперативної готовності. Для вступу до ЄС країни повинні були реалізувати велику кількість реформ, включаючи правосуддя, боротьбу з корупцією, захист прав людини та демократичні практики. Вступ до ЄС вимагав значних економічних реформ, приведення національних економік до європейських стандартів, включаючи відкритість ринку, конкурентоспроможність і розвиток інфраструктури [9].

Польща, Чехія, Словаччина, Балтійські країни, будучи частинами Варшавського договору, здійснили значні реформи після падіння СРСР, що дозволило їм приєднатися до НАТО в 1999 році і ЄС в 2004 році. Ці країни значно збільшили свої оборонні витрати, модернізували збройні сили, провели політичні та економічні реформи, і це дозволило їм успішно інтегруватися в західні безпекові структури.

Інтеграція України до міжнародних безпекових структур, зокрема НАТО та ЄС, має низку відмінностей порівняно з іншими країнами, що вступали до цих організацій. Найбільша відмінність полягає в геополітичній ситуації та безпекових загрозах, з якими стикається Україна.

Україна опинилася в умовах війни, що змусило її переглянути свої стратегічні пріоритети. Ця ситуація ускладнює інтеграцію України до НАТО та ЄС, оскільки Росія активно протидіє розширенню Альянсу та ЄС

на схід, створюючи додаткові політичні і безпекові ризики для України. Україна зробила значний крок у реформуванні збройних сил і підвищенні їх оперативної готовності, однак через війну, багато реформ були сповільнені або стали необхідними на швидкій основі, що не дозволяє повною мірою інтегрувати армію до стандартів НАТО. Протягом останніх кількох років Україна досягла значного прогресу в політичних і економічних реформах, однак боротьба з корупцією та стабільність демократичних інститутів залишаються важливими викликами для виконання критеріїв ЄС.

У випадку України інтеграція до НАТО передбачає не тільки військову адаптацію, а й необхідність протистояти реальним загрозам з боку Росії. Ці фактори ускладнюють інтеграційний процес, оскільки НАТО не завжди готове брати на себе зобов'язання щодо захисту України без виконання всіх стандартів і умов. Україна має впроваджувати реформи в економічній та інституційній сферах, щоб задовольнити вимоги ЄС. Однак через економічні труднощі та війни ці реформи вимагають значних інвестицій та часу. У той час як більшість країн Центрально-Східної Європи мали на той момент чітке бажання інтегруватися в міжнародні структури, в Україні є певні політичні суперечності щодо цього процесу, що ускладнює реформи.

Досвід інших країн показує, що інтеграція до міжнародних безпекових структур, таких як НАТО та ЄС, вимагає комплексних реформ у військовій, політичній та економічній сферах. Для України інтеграційний процес є складним через геополітичні чинники, зокрема війна з Росією, але в той же час ці виклики відкривають нові можливості для розвитку і посилення національної безпеки. Застосування досвіду інших країн, враховуючи українські специфіки, може стати основою для успішного інтеграційного процесу в міжнародні безпекові структури.

З усього вище зазначеного можна зробити такі висновки: дублювання функцій по лінії НАТО-ЄС, двоїстий підхід у політику США у відношенні Європи пояснюється багато в чому з історичної точки зору. В умовах холодної війни, що розверталася, і станов-

лення біполярного світу для Сполучених Штатів було надто важливо контролювати Європу. Одним із засобів такого контролю США бачили в створенні воєнно-політичного блоку з їхньою участю. Установлене між двома організаціями стратегічне партнерство сприяє більш активній участі європейських держав у забезпеченні безпеки на європейському континенті. Але ми вважаємо, що результати даного співробітництва залишаються недостатніми. Взаємини організацій на практиці не відповідають заявленому декларативно стратегічному партнерству: через функціональну взаємозамінність відбувається деструктивна конкуренція в підходах до таких сфер діяльності, як миротворчість й протидія новим погрозам безпеки. Ми також вважаємо, що повноцінному співробітництву НАТО і ЄС заважають позиції держав-учасників, а не самі міжнародні організації.

На наш погляд, будуть можливі тільки два сценарії розвитку цього співробітництва:

1. Конкуренція й політичні розбіжності в співробітництві між НАТО і ЄС тривають у тому ж дусі, у наслідок чого можливий розпад співробітництва.

2. З метою зміцнення співробітництва, а також об'єднання сил для боротьби з новими погрозами, НАТО і Європейський союз повинні зробити основний наголос на зміцненні найважливіших сил і засобів, підвищенні оперативної сумісності й координації доктрини, планування, озброєнь і військової техніки, тільки тоді держави-учасники будуть у повній безпеці.

Тому сьогодні, опираючись на викладений вище аналіз Стратегічних концепцій, логічно буде говорити про НАТО як про вже діючого у глобальному масштабі актора сучасної системи міжнародних відносин.

Висновки. Процес розширення НАТО на Схід включає в себе розгляд можливості прийняття нових країн-членів у склад організації.

Україна є однією з країн, яка активно демонструє бажання приєднатися до НАТО. Протягом останніх років українська влада робила кроки для підвищення сумісності своїх військових стандартів зі стандартами НАТО, реформування своїх військових сил та удосконалення системи управління. Крім того, Україна активно співпрацює з альянсом у рамках партнерства, участі у миротворчих місіях та навчальних заходах.

Дипломатична діяльність України у контексті співпраці з НАТО полягає в посиленні співробітництва, взаємному обміні інформацією та виконанні рекомендацій альянсу для досягнення критеріїв членства. Україна звертається до інших країн-членів НАТО з проханням підтримки своїх зусиль на шляху до членства в організації. Процес прийняття нових членів у НАТО є складним і вимагає одночасного виконання ряду політичних, військових, економічних та правових критеріїв. Для України членство у НАТО є стратегічно важливим з погляду безпеки та геополітичного положення.

Загалом, дипломатична діяльність України у контексті співпраці з НАТО спрямована на підтримку та розвиток партнерства з альянсом для забезпечення безпеки та стабільності в регіоні.

Література

1. Римська декларація сесії Ради НАТО про світ і співробітництво. URL: <http://www.lawmix.ru/abrolaw/13927/>.
2. Досягнення в процесі трансформації НАТО. *Вісник НАТО. Весна*. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/index.html>.
3. Стратегічна концепція Альянсу від 24 квітня 1999 року. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_27433.htm.
4. Геополітичні та гео економічні зміни, формовані під впливом російської агресії, та оновлення місця України у світовому просторі / Наук. ред. В. Юрчишин. Київ: Центр Разумкова, 2022. 103 с.
5. Aiyar Shekhar, Ilyina Anna, et al. Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. 2023. Staff Discussion Note SDN/2023/001. *International Monetary Fund* Washington, DC. URL: <https://surl.li/kmanjj/>.

6. Ahmet Kaya. How are geopolitical risks affecting the world economy? *Economics Observatory*. 2024. URL: <https://surl.li/qsnetu/>.

7. Організація Північно-Атлантичного договору. Країни-члени. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_52044.htm.

8. Bunde T., Noetzel T. Unavoidable Tensions: The Liberal Path to Global NATO. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2010.491380>.

9. Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. URL: <https://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm>.

References

1. Rymaska deklaratsiia sesii Rady NATO pro svit i spivrobotnytstvo [Rome Declaration of the NATO Council Session on Peace and Cooperation]. Retrieved from: <http://www.lawmix.ru/abrolaw/13927/> [in Ukrainian].

2. Dosiahnennia v protsesi transformatsii NATO [Achievements in NATO's transformation process] (2024). *Visnyk NATO. Vesna. – NATO Bulletin. Spring* Retrieved from: <https://www.nato.int/docu/review/uk/index.html> [in Ukrainian].

3. Stratehichna kontseptsiiia Aliansu vid 24 kvitnia 1999 roku [Alliance Strategic Concept of 24 April 1999]. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_27433.htm [in Ukrainian].

4. Yurchyshyn, V. (Ed.) (2022). *Heopolitychni ta heoekonomichni zminy, formovani pid vplyvom rosiiskoi ahresii, ta onovlennia mistisia Ukrainy u svitovomu prostori* [Geopolitical and geoeconomic changes formed under the influence of Russian aggression, and the renewal of Ukraine's place in the world space]. Kyiv: Razumkov Center [in Ukrainian].

5. Aiyar, Shekhar, Ilyina, Anna, et al. (2023). Geoeconomic Fragmentation and the Future of Multilateralism. Staff Discussion Note SDN/2023/001. *International Monetary Fund* Washington, DC. Retrieved from: <https://surl.li/kmanjj> [in English].

6. Ahmet, K. (2024) How are geopolitical risks affecting the world economy? *Economics Observatory*. Retrieved from: <https://surl.li/qsnetu/> [in English].

7. Orhanizatsiia Pivnichno-Atlantychnoho dohovoru. Krainy-chleny [North Atlantic Treaty Organization. Member States]. Retrieved from: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_52044.htm [in Ukrainian].

8. Bunde T., Noetzel T. (2024) Unavoidable Tensions: The Liberal Path to Global NATO. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13523260.2010.491380> [in English].

9. Prague Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Prague on 21 November 2002. Retrieved from: <https://www.nato.int/docu/pr/2002/p02-127e.htm> [in English].

УДК 342.951:[008+502]](045)

DOI 10.32782/cuj-2025-1-10

Фальковський Андрій Олександрович

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державознавства, права та європейської інтеграції

Інституту публічної служби та управління

Національного університету «Одеська політехніка»

ORCID: 0000-0002-2762-1021

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ
ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ:
ТЕОРЕТИКО-КОМПАРАТИВНИЙ ПІДХІД**

Стаття присвячена розкриттю особливостей адміністративно-правового захисту об'єктів культурної й природної спадщини в теоретико-компаративному аспекті. Автор наголошує на важливості належного адміністративно-правового регулювання цієї сфери як одного з ключових чинників збереження національної ідентичності, історичної пам'яті. У роботі системно розглядаються міжнародні стандарти та рекомендації ЮНЕСКО, а також аналізується практика різних країн світу, що дозволяє окреслити спільні риси ефективних механізмів охорони та визначити оптимальні шляхи вдосконалення законодавства. Зокрема, звернено увагу на те, що в багатьох розвинутих правових системах існує чітка адміністративно-правова процедура виявлення, реєстрації і моніторингу пам'яток, яка поєднується з жорсткими санкціями за порушення охоронного статусу.

Разом із тим, підкреслюється зростаюча роль взаємодії центральних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування та громадськості, які у низці країн активно залучаються до прийняття управлінських рішень і контролю за станом історико-культурних і природних об'єктів. Доведено, що цифрові інструменти – відкриті реєстри, геоінформаційні системи, платформи для електронних звернень – є перспективним засобом підвищення прозорості адміністративних процедур і покращення координації між органами публічної влади. Окремо розглянуто чинники, що ускладнюють забезпечення дієвого захисту: надмірна централізація, нестача фінансування, узгодженість із законодавством про довкілля та брак механізмів адаптації до кліматичних викликів. На прикладах Франції, Великої Британії, Німеччини та США проілюстровано різні форми управління у сфері охорони пам'яток, від ієрархічних структур до більш децентралізованих моделей із сильним громадським сектором.

У дослідженні обґрунтовано тезу про те, що успішність адміністративно-правового захисту безпосередньо залежить від комбінації імперативних норм, технічної і фінансової підтримки, а також належної взаємодії між державними органами, громадою й приватним бізнесом. Автор дійшов висновку, що багатогранність і складність адміністративно-правового регулювання вимагають поєднання найкращих закордонних практик із урахуванням локальних особливостей, а також стимулювання суспільної підтримки, без якої будь-які нормативні приписи залишаються лише декларативними. Зрештою, підкреслюється, що адміністративно-правові механізми, орієнтовані на збереження культурної й природної спадщини, сприяють не тільки збереженню історичних, естетичних та екологічних цінностей, а й формуванню сталих основ майбутнього розвитку суспільства.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, культурна спадщина, природна спадщина, теоретико-компаративний підхід, міжнародні стандарти, національне законодавство, органи публічної влади, місцеве самоврядування.

Falkovskyi A. O. Administrative and legal protection of cultural and natural heritage sites: a theoretical and comparative approach

The article is devoted to revealing the features of the administrative and legal protection of cultural and natural heritage sites in a theoretical and comparative aspect. The author emphasizes the importance of proper administrative and legal regulation of this area as one of the key factors in preserving national identity and historical memory. The work systematically examines international standards and recommendations of UNESCO, and also analyzes the practice of different countries of the world, which allows us to outline the common features of effective protection mechanisms and determine the optimal ways to improve legislation. In particular, attention is drawn to the fact that

in many developed legal systems there is a clear administrative and legal procedure for identifying, registering and monitoring monuments, which is combined with strict sanctions for violating the protection status.

At the same time, the growing role of interaction between central executive bodies and local governments and the public is emphasized, which in a number of countries are actively involved in making management decisions and monitoring the condition of historical, cultural and natural sites. It is proven that digital tools – open registers, geographic information systems, platforms for electronic appeals – are a promising means of increasing the transparency of administrative procedures and improving coordination between public authorities. Factors that complicate the provision of effective protection are separately considered: excessive centralization, lack of funding, inconsistency with environmental legislation and lack of mechanisms for adapting to climate challenges. The examples of France, Great Britain, Germany and the USA illustrate different forms of management in the field of monument protection, from hierarchical structures to more decentralized models with a strong public sector.

The study substantiates the thesis that the success of administrative and legal protection directly depends on the combination of imperative norms, technical and financial support, as well as proper interaction between state authorities, the community and private business. The author concluded that the multifaceted and complex nature of administrative and legal regulation requires a combination of the best foreign practices, taking into account local characteristics, as well as the stimulation of public support, without which any regulatory provisions remain only declarative. Finally, it is emphasized that administrative and legal mechanisms aimed at preserving cultural and natural heritage contribute not only to the preservation of historical, aesthetic and environmental values, but also to the formation of sustainable foundations for the future development of society.

Key words: *administrative and legal protection, cultural heritage, natural heritage, theoretical and comparative approach, international standards, national legislation, public authorities, local self-government.*

Вступ. Збереження та охорона об'єктів культурної й природної спадщини є одним із пріоритетних завдань державної політики в багатьох країнах світу, адже вони не лише становлять історико-культурну цінність, а й мають значний вплив на формування національної ідентичності та розвиток соціально-економічного потенціалу. Водночас у сучасних умовах глобалізації та стрімких суспільно-політичних змін механізми захисту культурних і природних пам'яток потребують постійного вдосконалення.

З огляду на це, провідну роль у забезпеченні ефективного захисту відіграє адміністративно-правове регулювання, яке встановлює обов'язкові норми та процедури для збереження таких об'єктів, передбачає відповідальність за порушення законодавства, а також формує інституційні механізми контролю. Водночас, зважаючи на різноманіття правових систем і традицій у різних країнах, у сфері збереження спадщини виникає необхідність компаративного аналізу. Дослідження адміністративно-правових підходів різних держав надає можливість визначити оптимальні шляхи вдосконалення адміністративних процедур, а також дозволяє виявляти потенційні прогалини й недоліки у власній нормативно-правовій базі.

Актуальність вивчення цієї проблеми зумовлена також тим, що міжнародні організації, зокрема ЮНЕСКО, Рада Європи та інші профільні інституції, активно розвивають концепції «культурного ландшафту», «сталого розвитку» та «спільного надбання людства». Вони вимагають від держав розробляти узгоджені правові стандарти та збалансовані механізми управління об'єктами, що мають значення для усього людства. Проте на практиці такі стандарти часто залишаються декларативними або потребують адаптації до конкретних національних умов, що може призводити до фрагментації законодавства та ускладнювати реалізацію заходів адміністративного захисту. Також частина країн світу не є учасниками відповідних конвенцій ЮНЕСКО.

Таким чином, проблема полягає у розробці ефективних адміністративно-правових інструментів, що базуватимуться на кращих міжнародних практиках і водночас враховуватимуть національні особливості. Такий підхід повинен охоплювати процедури набуття статусу пам'ятки, ліцензування і контролю за діяльністю на території об'єктів спадщини, а також збалансовані механізми відповідальності. Компаративне вивчення національного досвіду дає змогу визначити перспективні

напрями правового регулювання та сформувати комплексні рішення для збереження культурного й природного надбання майбутнім поколінням.

Проблема адміністративно-правового захисту об'єктів культурної та природної спадщини досліджується вченими з різних аспектів, включаючи міжнародно-правові та національні механізми охорони, взаємозв'язок культурної спадщини з економічними процесами, цифровізацію адміністрування та правові виклики, пов'язані з інтеграцією спадщини у державні політики. Зокрема, Белдер Л., Валийєва Г., Гулямов С., Джин-Мінь Б., Західлер К., Хуо Ч., Маджер У., Нейкова М., Папаіоанну К., Перкумієне Д., Пікард Р., Саафа Л., Старренбург С., Фу Ш., Ваді В. розглядають адміністративно-правові заходи захисту культурної спадщини у контексті міжнародних стандартів, порівнюючи досвід різних держав. Дослідники акцентують увагу на важливості ефективного фінансування охоронних заходів, ролі міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, а також викликах, пов'язаних із глобалізацією та економічними змінами. Значна увага приділяється впливу цифрових технологій, включаючи створення відкритих реєстрів та застосування штучного інтелекту для моніторингу пам'яток. Крім того, автори наголошують на необхідності гармонізації правових норм із реаліями сучасного суспільства, особливо у зв'язку з викликами урбанізації, змін клімату та прав людини.

Метою статті є розкриття особливостей адміністративно-правового захисту об'єктів культурної та природної спадщини в теоретико-компаративному аспекті для вироблення рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства на основі кращих адміністративно-правових практик, із урахуванням особливостей нормативного регулювання збереження об'єктів спадщини в різних державах, ефективності адміністративних механізмів та сучасних тенденцій у сфері охорони культурного й природного надбання.

Матеріали та методи. У ході дослідження адміністративно-правового захисту об'єктів культурної та природної спадщини було

застосовано комплексний підхід, що поєднує методи системного, структурно-функціонального та компаративного аналізу. Основу емпіричної бази становлять міжнародні та національні нормативно-правові акти, що регулюють сферу охорони спадщини, зокрема Конвенція ЮНЕСКО 1972 року, законодавчі акти Франції, Великої Британії, Німеччини, США та України. Також використовувалися офіційні звіти міжнародних організацій, таких як ЮНЕСКО, Рада Європи, а також аналітичні матеріали наукових установ та урядових агентств, відповідальних за охорону культурних і природних об'єктів.

Методологічною основою дослідження є системний підхід, що дозволяє розглядати адміністративно-правовий механізм охорони спадщини як комплекс взаємопов'язаних елементів, які включають адміністративно-правові норми, інституційні механізми, цифрові технології. Крім того, було застосовано метод порівняльного аналізу для зіставлення адміністративно-правових моделей охорони спадщини в різних країнах, що дозволило визначити їхні спільні риси, відмінності та можливі напрями вдосконалення правового регулювання в Україні.

Для оцінки ефективності адміністративно-правових механізмів використовувалися також методи правової експертизи та аналізу правозастосовної практики. Аналіз міжнародного досвіду сприяв розробці рекомендацій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері збереження культурної й природної спадщини.

Результати. Адміністративно-правове регулювання у сфері охорони культурної та природної спадщини ґрунтується на загальноновизнаних міжнародних стандартах, а також на національних законодавчих актах, що відображають суспільно-політичні та культурні реалії кожної держави. Компаративний підхід до дослідження правового забезпечення дає змогу побачити, наскільки різними можуть бути правові механізми захисту, а також виявити спільні риси, що є характерними для демократичних країн, орієнтованих на верховенство права та повагу до спадщини як важливої частини національної ідентичності.

У міжнародній площині основу становлять фундаментальні документи ЮНЕСКО, насамперед Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року, що запровадила концепцію «всесвітнього надбання» й виокремила категорії культурних та природних об'єктів, що мають виняткову цінність для людства. ЮНЕСКО відіграє ключову роль у формуванні міжнародних стандартів збереження спадщини. Проте її можливості обмежені через брак механізмів примусу та залежність від держав-членів [1]. Міжнародні організації передбачають не лише принципи виявлення та збереження таких об'єктів, а й надають рекомендації щодо створення національних органів управління та контролю. Ці рекомендації враховують різні соціально-економічні контексти, проте закладають однакові базові принципи обліку, моніторингу та відповідальності. Особливої ваги набуло положення про те, що визнання об'єкта спадщиною всесвітнього значення накладає на державу обов'язок забезпечити його належне збереження, включно з використанням інструментів адміністративного впливу й нагляду за дотриманням охоронного режиму.

Одним із ключових міжнародних документів, що регулюють адміністративно-правовий захист культурної спадщини, є Конвенція ЮНЕСКО 1972 року [2]. Проте ефективність цього документа залежить від ратифікаційних механізмів, які залишаються проблемними для багатьох країн. Дослідження свідчать, що без належного впровадження на національному рівні міжнародні правові стандарти часто залишаються декларативними [3].

На національному рівні адміністративно-правовий захист будується на відповідних законодавчих актах, що визначають порядок виявлення, обліку, реєстрації та збереження об'єктів спадщини. У низці країн діють спеціалізовані міністерства чи відомства, котрі координують всю систему охорони, включно з видачею дозволів на ремонтно-реставраційні роботи, контрольними перевірками стану пам'яток, а також із накладанням адміністративних санкцій за порушення встановлених правил. Важливим аспектом є встановлення межі між повноваженнями центральної

влади та місцевого самоврядування, зокрема в питаннях забудови та використання земель навколо пам'яток. Для більшості країн ЄС характерна тенденція до децентралізації, за якої регіональні й муніципальні органи набувають значних повноважень у прийнятті рішень щодо регулювання забудови в охоронних зонах і збереження автентичних середовищ, тоді як у інших державах, зокрема в Україні, все ще зберігається суттєва роль центральних органів виконавчої влади.

Практика Франції може бути прикладом відпрацьованої системи державного нагляду за історичними пам'ятками, де Міністерство культури (фр. *Ministère de la Culture*) [4] має розгалужену мережу регіональних дирекцій, відповідальних за видачу дозволів та контроль виконання робіт, а також за охорону ландшафтів і природних територій. Глобалізація та міжнародне економічне право можуть сприяти охороні культурної спадщини, проте одночасно вони створюють ризики. Зокрема, інвестиційні проекти у сфері видобування природних ресурсів здатні змінювати культурні ландшафти та знищувати історичні пам'ятки. Також існує думка про те, що арбітражні інстанції, такі як Світова організація торгівлі, досі не приділяють належної уваги захисту спадщини у своїх рішеннях [5].

У Великій Британії діє складна система взаємодії центральних та місцевих структур, зокрема дорадчих органів (*English Heritage, Historic Scotland* тощо), які розробляють рекомендації й політику збереження культурно-природних ресурсів. Водночас, у Сполучених Штатах Америки акцент робиться на федеральному захисті національних парків, заповідників, історичних місць, однак значна частина відповідальності передана штатам, у яких існують власні нормативні акти та програми охорони спадщини.

До характерних особливостей адміністративно-правового регулювання належать процедури визначення об'єкта як пам'ятки. Найчастіше вони передбачають експертну оцінку унікальності та цінності об'єкта, внесення його до відповідного реєстру та встановлення охоронних меж і режимів. У багатьох країнах передбачено обов'язок погодження будь-яких

будівельних чи господарських робіт на території пам'ятки з відповідними державними органами. Порушення таких приписів призводить до настання адміністративної відповідальності, що може включати штрафи, припинення дозвільних документів або зобов'язання відновити пошкоджений об'єкт. До того ж чимало держав вдаються до поєднання адміністративної та кримінальної відповідальності у випадках грубого порушення норм або навмисного знищення об'єктів спадщини.

У контексті природної спадщини адміністративно-правовий захист охоплює заходи щодо збереження біорізноманіття, захисту екосистем, а також впорядкування природокористування. Це може означати обмеження або заборону промислу, регулювання відвідування заповідників та національних парків, обмеження господарської діяльності, яка загрожує збереженню цінних ландшафтів. Особливо важливою стає взаємодія із законодавством про навколишнє середовище, оскільки в багатьох країнах природні резервати, заказники та національні парки діють за специфічними режимами, а їхнє адміністративне регулювання покладається на окремі державні чи публічно-приватні структури. У свою чергу, ефективне виконання приписів залежить від наявності механізмів регулярного моніторингу та чіткого визначення інстанцій, уповноважених виявляти й припиняти порушення.

Захист культурної спадщини тісно пов'язаний із правами людини, зокрема правом на збереження культурної ідентичності. Деякі дослідники вважають, що це право слід визнати основоположним у міжнародному праві, тоді як інші трактують його у контексті економічних та комерційних прав [6].

Теоретико-компаративний підхід дає змогу констатувати спільність деяких загальних принципів, таких як пріоритет збереження об'єктів над короткостроковими економічними інтересами, обов'язковість попереднього погодження робіт на територіях, що мають статус пам'яток, залучення експертів і громадських організацій до прийняття рішень та здійснення нагляду. Водночас, залишаються суттєві відмінності, що впливають із

різної ступеня централізації влади, історичних традицій охорони пам'яток і рівня фінансових ресурсів, які країна готова спрямувати на збереження спадщини. Саме ці відмінності зумовлюють необхідність подальшого вдосконалення відповідних правових механізмів і пошуку оптимального балансу між охороною й розвитком, між державним контролем і децентралізованим управлінням, між спеціальними режимами й загальними нормами про довкілля та будівництво.

Загалом, ефективний адміністративно-правовий захист є результатом гармонійного поєднання імперативних норм, прозорих процедур, ефективних інституцій і належного фінансування. Теоретико-компаративне вивчення, з одного боку, сприяє запозиченню прогресивних правових рішень і методів контролю, а з іншого – допомагає уникнути недоліків, що мали місце в іноземній практиці, шляхом адаптації відповідних інструментів до місцевих правових і суспільних умов. Саме в такому взаємообміні досвідом криється потенціал для формування нових підходів до збереження й популяризації культурного та природного надбання, які б відповідали сучасним викликам та потребам кожної конкретної країни.

У деяких країнах адміністративне право спрямоване не лише на фізичну охорону пам'яток, а й на збереження нематеріальної спадщини – традицій, обрядів і народних промислів. Наприклад, у Китаї, запроваджено спеціальне законодавство для підтримки носіїв нематеріальної спадщини, але воно потребує подальшого вдосконалення [7].

У сучасних підходах до охорони природної спадщини набуває значення екологічна складова, що вимагає вищого ступеня інтеграції між природоохоронним, земельним та культурним законодавством. Недостатнє фінансування є однією з основних перешкод для ефективного правового захисту культурної спадщини. Дослідження показують, що у країнах з розвиненою системою фінансування збереження культурних об'єктів результати суттєво кращі [8].

Слід також враховувати особливу роль місцевих громад, які є безпосередніми

користувачами територій та учасниками процесів збереження спадщини. З точки зору адміністративної процедури, надмірна централізація може сповільнювати ухвалення оперативних рішень, не завжди враховувати локальні умови та потреби. В багатьох країнах спостерігається зростання інтересу до розробки нової парадигми партнерства між державою та громадськими організаціями, місцевими радами й приватним сектором (так звані «public-private partnerships»), що дає змогу залучити додаткові ресурси й знання. У світлі захисту культурної спадщини це може виявлятися, наприклад, у програмах ревіталізації історичних кварталів із частковим залученням приватного капіталу або грантів від міжнародних фондів, тоді як держава здійснює координацію та забезпечує контроль за дотриманням технічних і правових вимог. Вищевикладене надає можливість стверджувати, що адміністративно-правовий захист дедалі частіше розглядається як комплексний процес, що включає не лише обов'язкове виконання приписів, а й створення сприятливих умов для добровільної участі різних суб'єктів у збереженні й розвитку пам'яток.

Розвиток цифрових технологій відкриває додаткові перспективи для посилення адміністративно-правового захисту. Упровадження електронних реєстрів, геоінформаційних систем і платформ для онлайн-звернень громадян спрощує процес комунікації між органами влади й зацікавленими сторонами. За їх допомогою можна оперативно отримувати дані про технічний стан об'єктів, моніторити законність робіт, виявляти нові ризики та координувати дії різних установ. Крім того, цифрові інструменти сприяють прозорості, оскільки дають змогу оприлюднювати документи і результати експертиз у відкритому доступі, що підсилює громадський контроль і запобігає корупції в дозвільно-наглядових процедурах. Такі інноваційні рішення в поєднанні з розвиненою нормативно-правовою базою та належним фінансовим забезпеченням формують підґрунтя для дієвої, сучасної системи охорони культурної та природної спадщини.

Розвиток цифрових технологій сприяє збереженню культурної спадщини через створення віртуальних музеїв, використання штучного інтелекту для моніторингу стану пам'яток і впровадження геоінформаційних систем для захисту об'єктів. Однак ефективне використання цих інструментів залежить від правового регулювання та гармонізації міжнародних стандартів [9].

Теоретико-компаративний аналіз свідчить про наявність спільного прагнення країн до ефективного збереження надбання людства, однак ступінь реалізації цього прагнення залежить як від законодавчих особливостей, так і від рівня розвитку громадянського суспільства та економічних можливостей держави. Саме тому адаптація провідних світових практик до національного контексту набуває особливого значення, що, врешті-решт, може стати визначальним чинником у збереженні культурно-природних цінностей для майбутніх поколінь.

Порівняльний аналіз також свідчить про те, що в державах із тривалою історією правової охорони спадщини поступово формується комплексне поняття «культурного ландшафту», яке розглядає культурні й природні елементи як єдину цілісність. Такий підхід стимулює розроблення інтегрованих планів збереження, що охоплюють як архітектурні та історичні пам'ятки, так і природні компоненти – річкові долини, парки, лісові угіддя. У Франції, наприклад, у низці регіонів діє концепція «Pays d'Art et d'Histoire», спрямована на популяризацію територій із багатою культурною спадщиною шляхом формування уніфікованих стратегій захисту та розвитку. У Німеччині значна увага приділяється ландшафтному плануванню на рівні земель, де встановлюються так звані «культурні маршрути» й «захисні зони», що координують діяльність у сфері будівництва, рекреації та збереження історичних середовищ. Така інтеграція природних і культурних чинників дає змогу не лише ефективніше запобігати руйнуванню пам'яток, а й забезпечує комплексний розвиток туристичного потенціалу та підвищує якість життя місцевих громад. Китайська правова система містить численні механізми

охорони культурної спадщини, однак її ефективність залишається недостатньою через прогалини в законодавстві та слабку імплементацію міжнародних норм [10].

Нерідко адміністративні механізми зберігають тенденцію до надмірної централізації, коли локальні органи влади мають обмежені ресурси й повноваження для оперативної реакції на загрози. Однак ефективність цих заходів значною мірою залежить від наявності чіткої нормативної бази, деталізованих підзаконних актів і зрозумілих процедур, які регламентують дії компетентних органів.

Усе більшої актуальності набуває й проблема збереження нематеріальної культурної спадщини, що тісно пов'язана з природною складовою. Практики традиційного господарювання, ремесла, обряди й фольклор досі часто залишаються поза повноцінним правовим захистом. З точки зору адміністративного права виникає питання про те, як узгодити охорону таких елементів із сучасними підходами до розвитку територій. У деяких державах (наприклад, у Японії чи Південної Кореї) вироблено концепцію «живих національних скарбів», де носії нематеріальної спадщини отримують державну підтримку і перебувають під особливим правовим захистом. Утім, запровадження подібних моделей потребує ретельної адаптації до місцевих соціальних і правових реалій, а також достатнього фінансування.

Не можна оминати увагою й виклики, що виникають у контексті правового регулювання земельних відносин і будівництва. Часто саме конфлікти між планами забудови й охоронними режимами стають найбільш гострими проблемами для органів влади. Потреба в новому житлі, інфраструктурі чи промислових об'єктах на територіях із цінними пам'ятками породжує складні колізії між економічними інтересами та імперативом збереження спадщини. У деяких країнах, зокрема у Великій Британії, розроблено складні погоджувальні процедури та механізми компенсації, завдяки яким будь-який масштабний будівельний проєкт у зонах, що мають статус культурної або природної цінності, піддається детальній експертизі

й соціальному діалогу. Подібні процедури допомагають уникнути невідворотного руйнування пам'яток і зменшують ризик суспільних конфліктів.

Ще однією важливою ланкою адміністративно-правового захисту є система санкцій та способів примусу, яка забезпечує виконання приписів закону. В ідеальному випадку має існувати чітка градація відповідальності від адміністративних штрафів до кримінального переслідування за найбільш тяжкі правопорушення, пов'язані зі знищенням або пошкодженням пам'яток. Для підвищення дієвості таких санкцій у деяких державах застосовують також механізми реституції та відновних робіт, коли порушника зобов'язують відновити пошкоджений об'єкт або профінансувати реставрацію. Подібні інструменти не лише чинять виховний ефект, а й дозволяють зберегти культурно-природні цінності від подальшої деградації.

Теоретико-компаративний аналіз дозволяє зробити висновок, що успішна адміністративно-правова охорона спадщини можлива за умови комплексного підходу, який інтегрує законодавчі норми, інституційні механізми, фінансові інструменти й широку участь суспільства. Застосування компаративної перспективи допомагає виявити оптимальні рішення, апробовані у світовій практиці, й пристосувати їх до специфічних умов конкретної держави. Подальше вдосконалення адміністративно-правового регулювання повинно враховувати цифровізацію, міжнародні стандарти та необхідність інтеграції екологічних аспектів у сферу охорони культурної спадщини [11].

Висновки. Адміністративно-правовий захист об'єктів культурної й природної спадщини є складним і багатовимірним завданням, що вимагає комплексного підходу. Міжнародний досвід свідчить про високий рівень ефективності тих правових систем, які забезпечують прозору процедуру надання охоронного статусу, передбачають жорсткі санкції за порушення законодавства та стимулюють активну участь громадськості й приватного сектора. Застосування теоретико-компаративного підходу дає змогу виявити спільні

риси успішних механізмів, зокрема: нормативну визначеність процедури охорони, чіткі й деталізовані вимоги щодо будівництва й господарської діяльності в охоронних зонах, багаторівневу систему контролю, а також розвинену практику залучення місцевих громад і недержавних організацій.

Важливим чинником стає узгодження «культурного» й «природного» в єдиному понятті «культурного ландшафту», що дозволяє забезпечити цілісне регулювання використання територій і включити екологічну складову до охоронних заходів.

Для країн, які лише розбудовують власні підходи до охорони спадщини, досвід успішних правових систем може стати важливим орієнтиром. Адаптація міжнародних практик потребує не лише вдосконалення законодавчої бази, а й поступового формування культури дбайливого ставлення до історико-культурних і природних об'єктів. У результаті синергії правоохоронного компоненту, громадської підтримки та державної політики охорона спадщини набуває реальної дієвості, забезпечуючи збереження унікальних цінностей для майбутніх поколінь.

Література

1. Mager U. The UNESCO Regime for the Protection of World Heritage. 2010. С. 337–339. DOI: 10.1007/978-3-642-04531-8_12.
2. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини : Конвенція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури від 16.11.1972 : станом на 4 жовтня 1988 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (дата звернення: 30.01.2025).
3. Papaioannou K. The International Law on the Protection of Cultural Heritage. *IJASOS-International E-journal of Advances in Social Sciences*. 2017. № 3. С. 257–262. DOI: 10.18769/IJASOS.309684.
4. Ministère de la Culture (Франція) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.culture.gouv.fr> (дата звернення: 30.01.2025).
5. Vadi V. Crossed Destinies: International Economic Courts and the Protection of Cultural Heritage. *Journal of International Economic Law*. 2015. № 18. С. 51–77. DOI: 10.1093/JIEL/JGV010.
6. Valiyeva G. Legal Assessment of the Human Rights Limitations on the Preservation of Cultural Heritage. *Teisė*. 2023. DOI: 10.15388/teise.2023.126.11.
7. Jin-Min B. On Administrative Legislation to Protect China's Intangible Cultural Heritage. *Journal of Luoyang Institute of Science and Technology*. 2014.
8. Neikova M. Digitalization and Protection of Cultural Heritage by Establishing a Sustainable Legal Framework. *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*. 2024. DOI: 10.55630/dipp.2024.14.18.
9. Gulyamov S., Zolea S., Babaev J., Akromov A., Ubaydullaeva A. Administrative Law in the Era of Digital Technologies: New Opportunities for the Saving of Cultural Heritage and Public Education. *International Journal of Law and Policy*. 2024. DOI: 10.59022/ijlp.219.
10. Huo Z. Legal Protection of Cultural Heritage in China: A Challenge to Keep History Alive. *International Journal of Cultural Policy*. 2016. № 22. С. 497–515. DOI: 10.1080/10286632.2015.1015534.
11. Pickard R. Setting the Scene: The Protection and Management of Cultural World Heritage Properties in a National Context. *The Historic Environment: Policy & Practice*. 2016. № 7. С. 133–150. DOI: 10.1080/17567505.2016.1172780.

References

1. Mager, U. (2010). The UNESCO Regime for the Protection of World Heritage. pp. 337–339. DOI: 10.1007/978-3-642-04531-8_12 [in English].
2. Konventsiia pro okhoronu vsesvitnoi kulturnoi i pryrodnoi spadshchyny [Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage]: Konventsiia Orh. obiedn. natsii z pytan osvity, nauky ta kultury vid 16.11.1972 r.: stanom na 4 zhovt. 1988 r. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text (accessed 30 January 2025) [in Ukrainian].
3. Papaioannou, K. (2017). The International Law on the Protection of Cultural Heritage. *IJASOS – International E-journal of Advances in Social Sciences*, no. 3, pp. 257–262. DOI: 10.18769/IJASOS.309684 [in English].
4. Ministère de la Culture [Ministry of Culture] (France) [Retrieved from: <https://www.culture.gouv.fr> (accessed 30 January 2025) [in French].

5. Vadi, V. (2015). Crossed Destinies: International Economic Courts and the Protection of Cultural Heritage. *Journal of International Economic Law*, no. 18, pp. 51–77. DOI: 10.1093/JIEL/JGV010 [in English].
6. Valiyeva, G. (2023). Legal Assessment of the Human Rights Limitations on the Preservation of Cultural Heritage. *Teisė*. DOI: 10.15388/teisė.2023.126.11 [in English].
7. Jin-Min, B. (2014). On Administrative Legislation to Protect China's Intangible Cultural Heritage. *Journal of Luoyang Institute of Science and Technology* [in English].
8. Neikova, M. (2024). Digitalization and Protection of Cultural Heritage by Establishing a Sustainable Legal Framework. *Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage*. DOI: 10.55630/dipp.2024.14.18 [in English].
9. Gulyamov, S., Zolea, S., Babaev, J., Akromov, A., & Ubaydullaeva, A. (2024). Administrative Law in the Era of Digital Technologies: New Opportunities for the Saving of Cultural Heritage and Public Education. *International Journal of Law and Policy*. DOI: 10.59022/ijlp.219 [in English].
10. Huo, Z. (2016). Legal protection of cultural heritage in China: a challenge to keep history alive. *International Journal of Cultural Policy*, no. 22, pp. 497–515. DOI: 10.1080/10286632.2015.1015534 [in English].
11. Pickard, R. (2016). Setting the scene: the protection and management of cultural World Heritage properties in a national context. *The Historic Environment: Policy & Practice*, no. 7, pp. 133–150. DOI: 10.1080/17567505.2016.1172780 [in English].

УДК 352.07:336.1(477)
DOI 10.32782/cuj-2025-1-11

Фросіняк Руслан Вікторович

доктор філософії за спеціальністю 028 «Публічне управління та адміністрування»,
викладач кафедри державно-правових дисциплін та публічного управління факультету № 4
Донецького державного університету внутрішніх справ
ORCID: 0000-0002-5135-404X

ФІНАНСОВА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: УПРАВЛІНСЬКІ ВИКЛИКИ ТА АДАПТАЦІЯ

Стаття аналізує фінансову спроможність територіальних громад України та їхню адаптацію до умов воєнного стану протягом 2022–2025 років. Розглянуто вплив повномасштабного вторгнення Росії на бюджетні процеси: від різкого скорочення доходів у прифронтових регіонах до пожвавлення економічної активності в тилових. Висвітлено еволюцію «військового ПДФО» від початку повномасштабного вторгнення до його спрямування в державний бюджет та вплив який даний податок мав на розвиток територіальних громад. Досліджено адаптаційні заходи громад, зокрема використання депозитів, військових облігацій внутрішньої державної позики, сприяння релокації бізнесу та конкуренція за розміщення критично важливих підприємств.

У статті висунуто й обґрунтовано гіпотезу, що зростання доходів громад від ПДФО у 2024 році стало можливим завдяки законодавчим змінам, які призвели до широкого розповсюдження бронювання працівників критично важливих підприємств, що в свою чергу змусило бізнес та найманих працівників вийти із тіні. Досліджено механізм компенсації для певних громад, які залежали від «військового ПДФО», щоб зменшити вплив його втрати на їх фінансову спроможність. Рекомендується створити фонд для підтримки прифронтових громад, що втратили доходи, для забезпечення їхньої фінансової стабільності. Прогноз на 2025 рік, базований на Бюджетній декларації на 2025–2027 роки, вказує на виклики нерівності й бюджетних обмежень.

Дослідження акцентує увагу на координації місцевих і центральних органів влади для забезпечення стабільності та прогнозує потребу в удосконаленні бюджетного законодавства для зміцнення спроможності громад у кризовий і посткризовий періоди. Новизна дослідження полягає у виявленні й обґрунтуванні суттєвої ролі управлінських рішень у формуванні нових підходів до забезпечення фінансової спроможності громад в умовах складних викликів воєнного часу.

Ключові слова: фінансова автономія, територіальні громади, воєнний стан, бюджетний процес, управлінські рішення, децентралізація.

Frosiniak R. V. Financial capacity of territorial communities under martial law in Ukraine: management challenges and adaptation

The article examines the financial capacity of Ukrainian territorial communities and their adaptation to martial law conditions from 2022 to 2025. It analyzes the impact of Russia's full-scale invasion on budgetary processes, ranging from sharp revenue declines in frontline regions to the revitalization of economic activity in rear areas. The study highlights the evolution of "military personal income tax" (PIT) from the onset of the full-scale invasion to its redirection to the state budget, as well as the influence this tax exerted on the development of territorial communities. The adaptation measures implemented by communities are explored, including the use of deposits, military domestic government bonds, support for business relocation, and competition for the placement of critical enterprises.

The article posits and substantiates the hypothesis that the increase in community revenues from PIT in 2024 was enabled by legislative changes that facilitated the widespread reservation of workers at critical enterprises, compelling businesses and employees to emerge from the shadow economy. The mechanism of compensation for certain communities dependent on "military PIT" is investigated to mitigate the impact of its loss on their financial

capacity. It is recommended to establish a fund to support frontline communities that have lost revenues, thereby ensuring their financial stability. Projections for 2025, based on the Budget Declaration for 2025–2027, indicate challenges related to regional disparities and budgetary constraints.

The research emphasizes the coordination between local and central authorities to ensure stability and forecasts the need to refine budget legislation to strengthen the capacity of communities during and after the crisis. The novelty of the study lies in identifying and substantiating the significant role of management decisions in shaping new approaches to ensuring the financial capacity of communities amid the complex challenges of wartime.

Key words: financial autonomy, territorial communities, martial law, budget process, management decisions, decentralization.

Вступ. Повномасштабне вторгнення Росії в Україну у лютому 2022 року зруйнувало фінансову основу прифронтових громад і відкрило нові можливості для тилкових. Це змусило їх шукати способи виживання в умовах війни. Перерозподіл «військового ПДФО», масова міграція й економічний спад порушили звичні бюджетні процеси, тоді як депозити, облігації та бронювання працівників стали неочікуваними інструментами підтримки. Чи зможуть громади зберегти спроможність у 2025 році, попри нерівність і бюджетні виклики? Ця стаття розкриває, як управлінські рішення формують фінансову стійкість громад у кризовий період.

Метою статті є аналіз фінансової спроможності та адаптації територіальних громад України до умов воєнного стану протягом 2022–2025 років.

Матеріали та методи. Питання управління фінансовими ресурсами громад в умовах воєнного стану досліджувалися в низці праць вітчизняних науковців. Зокрема, Західна О. та Закорко К. аналізували стійкість бюджетів до воєнних викликів [1], Буй Т. та Прімерова О. розглядали трансформацію бюджетної системи [2], а Возняк Г. зверталася до європейського досвіду децентралізації [3]. Голинський Ю. досліджував управлінські підходи до фінансової спроможності [4], Варцаба В. акцентував на проблемах наповнення місцевих бюджетів [5], Ломачинська І. та Чуркіна І. вивчали переваги самоорганізації громад [6], а Бенюк Л. аналізувала регіональні особливості управління фінансами [7]. Для цього дослідження використано порівняння бюджетних даних, оцінку управлінських стратегій і аналіз кейсів громад із різними підходами до використання ресурсів.

Результати. Завдяки децентралізації в Україні органи місцевого самоврядування

отримали ширші можливості для самостійного управління фінансами, що дозволило громадам отримати ресурси для вирішення проблем місцевого розвитку. За даними Міністерства фінансів України, доходи місцевих бюджетів зросли з 68,6 млрд грн у 2014 році до 267,5 млрд грн у 2019 році, що свідчить про значне посилення фінансової бази громад. Це сприяло підвищенню гнучкості в розподілі ресурсів, зміцненню фінансової незалежності та залученню зовнішньої підтримки, забезпечуючи стабільний розвиток громад незважаючи на вплив зовнішніх факторів.

Повномасштабне вторгнення Росії 24 лютого 2022 року застало територіальні громади України в момент, коли їхні бюджети тільки починали пожинати плоди децентралізації. Вторгнення, що почалося раптово, спричинило хаос у фінансових потоках: у прифронтових регіонах, таких як Харківська чи Запорізька області, доходи від місцевих податків різко скоротилися через зупинку роботи бізнесу та масовий від'їзд населення. Водночас західні громади, наприклад у Львівській чи Івано-Франківській областях, зіткнулися з напливом внутрішньо переміщених осіб і релокованих підприємств, що створило як нові можливості, так і конкуренцію за ресурси. У перші тижні війни громади опинилися перед вибором: або зберігати залишки коштів для базового функціонування, або швидко перекидати їх на невідкладні потреби, зокрема підтримка Сил оборони чи гуманітарна допомога [1].

Складність ситуації вимагала від місцевих громад оперативних рішень у умовах невизначеності. Багато громад на сході країни втратили контроль над частиною доходів через окупацію чи руйнування інфраструктури, що паралізувало їхню здатність планувати

витрати. У цей період громади змушені були покладатися на залишки попередніх років або тимчасову підтримку держави, адже звичні джерела надходжень, як ПДФО від місцевих жителів, стали недоступними через відтік працездатного населення.

У безпечніших регіонах України громади зіткнулися з іншими завданнями, спрямовуючи кошти місцевих бюджетів на забезпечення життєдіяльності в нових реаліях. У перші місяці 2022 року значна частина ресурсів у західних областях, таких як Львівська чи Тернопільська, йшла на облаштування місць для внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та забезпечення їх базових потреб, як-от продукти харчування й транспорт. Водночас ці дії часто здійснювалися за відсутності чіткого довгострокового плану, що створювало ризик виснаження резервів.

Закономірності, що проявилися на початку війни, підкреслюють залежність місцевих бюджетів від зовнішніх умов і гнучкості місцевих лідерів. Громади в зонах бойових дій виявилися найменш підготовленими через фізичну втрату ресурсів і відсутність часу на координацію, тоді як у тилу успіх залежав від здатності швидко реагувати на вплив людей і бізнесу. Виокремлюється також нерівність: громади з більшим довоєнним резервом чи розвиненою інфраструктурою мали більше шансів утриматися на плаву, ніж ті, що роками поклалися на мінімальні доходи. Цей період став тестом на ефективність попередніх рішень і готовність до кризового менеджменту.

Відповідно до законодавства, чинного у 2022 році, 60% податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) спрямовувалася до бюджетів територіальних громад, тоді як менші частки надходили до обласних бюджетів і держави. Завдяки цьому податок із грошового забезпечення військовослужбовців, так званий «військовий ПДФО» – став значним джерелом доходів для громад у перші місяці війни. За січень–серпень 2023 року обсяг військового ПДФО склав 96 млрд. грн, при тому, що за весь 2021 рік було зібрано лише 12 млрд. грн [8]. У результаті за підсумками 2022 року місцеві бюджети загалом отримали

більше коштів, ніж витрачали, що дозволило деяким очільникам громад розпоряджатися ними на власний розсуд, часто не враховуючи інтереси жителів. Це відбувалося на тлі складної ситуації з державним бюджетом, який покладался на зовнішню допомогу від країн-партнерів, зокрема США та ЄС, для покриття своїх потреб.

Під час воєнного стану громади використовували депозити та військові облигації як інструменти управління фінансовими ресурсами для забезпечення стійкості місцевих бюджетів. Військові облигації внутрішньої державної позики (ОВДП), випущені державою для фінансування потреб Збройних сил України та підтримки економіки в умовах війни, дозволяли громадам інвестувати надлишки коштів із гарантією повернення й доходом. Водночас депозитні операції давали змогу накопичувати ресурси й компенсувати інфляційні втрати: наприклад, Луцька громада розмістила 300 млн грн на депозиті під 9–11% річних, отримавши 9 млн грн доходу, а Охтирська – 10 млн грн під 12%, заробивши 600 тис. грн. Ці інструменти не лише зберігали цінність бюджетних коштів, а й працювали на економіку країни, спрямовуючи ресурси в державні банки чи ОВДП, що опосередковано сприяло громадам через стабілізацію фінансової системи. Це підкреслює управлінську адаптивність громад до кризових умов.

Оцінка виконання місцевих бюджетів за 2023 рік засвідчила, що громади здебільшого зуміли прилаштуватися до реалій воєнного стану, успішно вирішуючи ключові завдання бюджетної політики та спрямовуючи кошти на підтримку Сил оборони, заходи територіальної оборони, допомогу внутрішньо переміщеним особам і подолання наслідків російської агресії. Ці показники відображають соціально-економічний потенціал територій і можливості їхнього розвитку: достатній обсяг ресурсів у бюджетах свідчить про здатність громад надавати ширший спектр послуг, реалізовувати проекти в соціальній та інфраструктурній сферах і підтримувати ініціативи розвитку [9]. Дослідження Онищук І., Казюк Я., Герасимчук І. та Венцель В. показало, що у 2023 році 495 громад досягли висо-

кого рівня спроможності, 314 – оптимального, 200 – задовільного, тоді як 182 перебували на критичному й 247 – на низькому рівні, що становить 29,8% із найслабших категорій. Порівняно з 2021 роком число громад із високим рівнем зросло на 59, а з критичним – на 49, хоча кількість оптимальних і задовільних зменшилася, вказуючи на те, що попри війну значна частина громад зберегла чи навіть посилила свою спроможність.

Однак, у вересні 2023 року Кабмін виступив з ініціативою змінити розподіл "військового ПДФО", щоб спрямувати його до державного бюджету (законопроект № 10037). Ці новації викликали невдоволення серед територіальних громад, які звикли покладатися на це джерело доходів. Прихильники змін пояснювали їх необхідність кількома причинами. По-перше, частина громад зловживала додатковими коштами, що вимагало жорсткішого контролю. По-друге, зростання "військового ПДФО" було результатом війни, а не роботи громад, тож ці кошти мали слугувати загальної перемозі через підтримку ЗСУ. По-третє, ухвалення закону могло дозволити спрямувати 96 млрд грн на закупівлю дронів і розвиток виробництва зброї та техніки у 2024 році. Ця ініціатива відображала прагнення уряду посилити обороноздатність країни, що залишалося головним завданням у період війни. Для цього передбачалося перевести кошти з місцевих бюджетів до державного, щоб забезпечити належну координацію та ефективне використання ресурсів [10].

Позиція уряду базувалася на потребі раціонально розподілити значний обсяг коштів для підтримки Збройних сил України. Планувалося, що 45% від цієї суми піде на придбання безпілотників і морських дронів, ще 45% – на розширення оборонно-промислового комплексу, а 10% мали розійтися між військовими частинами відповідно до сплаченого ПДФО. Таке рішення підкреслювало намір держави зосередити зусилля на пріоритетних напрямках, важливих для оборони в умовах війни.

Проте противники такого рішення теж мали вагомі аргументи. Громади, на їхню думку, могли швидше реагувати на потреби ЗСУ та територіальної оборони, знаючи міс-

цеві проблеми краще за центральну владу. Крім того, зміна розподілу посеред бюджетного року порушувала усталені правила, що ускладнювало планування. Також військовий ПДФО нічим не відрізнявся від звичайного, а його вилучення послаблювало єдність податкової системи. Особливо гостро це відчували громади на сході та півдні України, де війна тривала чи лінія фронту була близько – для них ці доходи часто залишалися єдиним способом утриматися на плаву.

Закон, ухвалений Верховною Радою 8 листопада 2023 року, передбачив перенаправлення «військового ПДФО» з місцевих бюджетів до державного, діючи з 1 жовтня 2023 року до кінця року, коли завершиться воєнний стан. У період із 1 жовтня до 31 грудня 2023 року ці кошти розподілялися порівну: Державна служба спеціального зв'язку отримувала 13 млрд грн на закупівлю дронів, а Міністерство оборони – таку ж суму для придбання артилерійських систем. Починаючи з 1 січня 2024 року, розподіл змінився: 45% коштів спрямовувалися на безпілотники через Держспецзв'язку, 45% – на розвиток оборонно-промислового комплексу через Мінстратегпром, а 10% автоматично розподілялися між військовими частинами залежно від сплаченого ПДФО [10]. Центральна влада вважала, що концентрація «військового» ПДФО на державному рівні дозволить швидше наростити виробництво зброї та забезпечити армію сучасними засобами. У 2023 році уряд ставив за мету використати ці ресурси для зміцнення оборони, що раніше залежало від місцевих бюджетів, і таким чином підтримати загальну стратегію перемоги.

У грудні 2023 року уряд схвалив механізм компенсації для громад, які значною мірою залежали від «військового» ПДФО, щоб послабити управлінські проблеми, спричинені його вилученням до держбюджету. Для громад із високою часткою цього податку в доходах передбачалася додаткова дотація за жовтень–грудень 2023 року, а для тих, чий надходження без «військового» ПДФО скоротилися порівняно з 2022 роком, планувалося фінансова підтримка до рівня попереднього

року [11]. Такі заходи мали на меті зменшити тиск на місцеві бюджети, одночасно дозволяючи спрямовувати ключові ресурси на оборону в наступному році.

Передача «військового» ПДФО до державного бюджету стала важливим кроком уряду для концентрації ресурсів на оборонних потребах, що дало змогу профінансувати значне зростання виробництва озброєння. Тоді ж В. Зеленський озвучив амбітну мету – виготовити 1 млн дронів протягом 2024 року, однак реальні результати перевершили очікування: за підсумками року, як він повідомив на пресконференції в рамках форуму «Україна. Рік 2025» 23 лютого 2025 року. Україна досягла показника у 2,2 млн FPV-дронів і додатково виготовила 154 артилерійські системи власного виробництва. Такий прогрес став можливим завдяки вчасному рішенню передати фінансові потоки під централізований контроль, що забезпечило системне постачання армії сучасними засобами, зокрема безпілотниками для ударів по ворожих позиціях і артилерійськими системами для підтримки фронту. У контексті нестабільних постачань озброєнь від міжнародних партнерів це власне виробництво відіграло вирішальну роль у стримуванні значних втрат на лінії бойового зіткнення, підкресливши ефективність такого управлінського підходу в умовах війни [12].

Аналіз бюджетних надходжень за 2024 рік засвідчив зростання загального обсягу ПДФО, зібраного місцевими бюджетами, порівняно з 2023 роком, незважаючи на вилучення «військового ПДФО» до державного бюджету з жовтня 2023 року. Ця тенденція обумовлена кількома чинниками, зокрема поступовим відновленням економічної активності в тилкових регіонах, що стимулювалося переміщенням підприємств із зон бойових дій, а також удосконаленням управлінських підходів до мобілізації місцевих джерел доходів, таких як оптимізація використання комунальних активів і підвищення ефективності адміністрування податків. Зростання надходжень дозволило громадам зберегти фінансову стабільність і частково компенсувати втрати від перерозподілу «військового ПДФО», одночасно сприяючи реалізації соціально-інфра-

структурних завдань. Водночас держава отримала можливість сконцентрувати ресурси на оборонних потребах, зокрема нарощуванні виробництва озброєння. Такий розподіл функцій між місцевими й центральними органами влади забезпечив одночасне посилення спроможності громад і підтримку стратегічних цілей держави, що підкреслює результативність скоординованого управління фінансами в умовах воєнного стану [13].

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що зростання надходжень ПДФО до місцевих бюджетів у 2024 році, попри втрату «військового ПДФО», стало результатом управлінських рішень, пов'язаних із бронюванням військовозобов'язаних на підприємствах, визнаних критично важливими, відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 року № 3633-ІХ. Цей закон запровадив механізм бронювання працівників таких підприємств за умови офіційного оформлення виплат на рівні, достатньому для відповідності встановленим критеріям, що стимулювало роботодавців легалізувати заробітні плати для збереження ключового персоналу від мобілізації. Працівники, у свою чергу, отримували гарантію бронювання, що підвищувало їхню зацікавленість в офіційному працевлаштуванні, формуючи взаємовигідну ситуацію. Як наслідок, виведення робочих місць із тіні сприяло суттєвому збільшенню надходжень ПДФО, що посилює фінансову спроможність громад. Втративши стабільне джерело доходів від «військового ПДФО», громади активізували зусилля для залучення бізнесу через покращення інфраструктури та створення економічних стимулів, особливо для підприємств оборонно-промислового комплексу, чия діяльність сприяла обороноздатності, одночасно зміцнюючи бюджетну стабільність громад у кризових умовах. Цей зв'язок потребує подальшого вивчення для підтвердження масштабності ефекту.

Позитивні результати 2024 року, коли громади забезпечили зростання надходжень ПДФО без «військового ПДФО» завдяки деті-

нізації та економічній активності, створили передумови для стійкості, однак у 2025 році вони зіткнуться з управлінськими викликами через скорочення бюджетних ресурсів і триваючу нерівність між регіонами. Згідно з Бюджетною декларацією на 2025–2027 роки, ухваленою Кабінетом Міністрів України 28 червня 2024 року [14], збереження спрямування «військового ПДФО» до державного бюджету послабить фінансову базу громад, особливо тих, що залежали від цих надходжень у попередні роки. Стратегії управління, такі як залучення бізнесу оборонно-промислового комплексу чи використання депозитів і військових облигацій, залишаться актуальними, але вимагатимуть від місцевих лідерів активної співпраці з державою для пошуку компенсаторних механізмів у період війни.

У 2025 році громади можуть опинитися перед необхідністю адаптації до зростання витрат на соціальні послуги для внутрішньо переміщених осіб і потенційного повернення реверсної дотації, що вплине на бюджети громад із вищими доходами, посилюючи тиск на їхню автономію. Тенденція до економічної нестабільності, спричинена війною, додаватиме викликів, вимагаючи від органів місцевого самоврядування оптимізації витрат і посилення власної економічної бази. Прогнозоване зростання доходів місцевих бюджетів, як передбачено Бюджетною декларацією, залежатиме від здатності громад ефективно управляти ресурсами, зокрема через можливе делегування повноважень для адміністрування місцевих податків, що залишається предметом дискусій між урядом і місцевою владою [14].

Збереження 64% ПДФО у місцевих бюджетах на 2025 рік стало важливим фактором підтримки фінансової спроможності громад, однак не усунуло системної нерівності між тиловими й прифронтовими регіонами, де перші продовжуватимуть вигравати від економічного поживлення. Успіх фінансової спроможності громад у 2025 році залежатиме від їх здатності адаптувати управлінські стратегії до умов війни через залучення бізнесу, оптимізацію бюджетних витрат і співпрацю з державою для мінімізації залежності від дота-

цій. Прийнятий у листопаді 2024 року Закон України «Про Державний бюджет України на 2025 рік» визначив основні фінансові рамки, але їхня ефективність для громад спиратиметься на подальше зміцнення економічної бази й стратегічне планування в кризовий період.

Висновки. Аналіз фінансової спроможності територіальних громад України в умовах воєнного стану за 2022–2025 роки показав, що управлінські стратегії відіграли ключову роль у їхній адаптації до кризових реалій, хоча результати виявилися неоднорідними через вплив війни та бюджетних змін. Початковий шок 2022 року змусив громади швидко реагувати на втрату доходів чи приплив ресурсів, а перерозподіл «військового ПДФО» у 2023 році підкреслив залежність від державної політики, водночас забезпечивши оборонні успіхи 2024 року. Використання депозитів і військових облигацій стало прикладом гнучкості в управлінні коштами, тоді як бронювання працівників у 2024 році посилило доходи через детінізацію, демонструючи здатність громад знаходити внутрішні резерви. Прогноз на 2025 рік вказує на продовження нерівності й потребу в нових джерелах доходів, що підтверджує критичну роль координації між місцевою владою та державою.

Досвід цього періоду засвідчує, що фінансова автономія громад у кризовий час залежить від балансу між зовнішньою підтримкою та самостійними управлінськими рішеннями, такими як оптимізація ресурсів і залучення бізнесу. Збереження 64% ПДФО у місцевих бюджетах на 2025 рік є позитивним кроком, але не вирішує системних проблем, пов'язаних із нерівномірним розподілом економічного потенціалу. Для забезпечення стійкості у поствоєнний період громадам необхідно розвивати стратегічне планування, спираючись на уроки війни – диверсифікацію доходів і посилення економічної бази, – а державі варто вдосконалити бюджетне законодавство, щоб гарантувати стабільність надходжень і розширити повноваження місцевих органів самоврядування, зміцнюючи децентралізацію як основу їхньої спроможності.

Література

1. Західна О., Закорко К. Функціонування об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*. 2022. № 14. С. 78–84.
2. Буй Т. Г., Прімерова О. К. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НАУКМА. Економічні науки*. 2023. Т. 8. Вип. 1. С. 17–24.
3. Возняк Г. В. Бюджетна децентралізація: європейський досвід та перспективи для України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. Вип. 3. С. 56–62.
4. Голинський Ю., Нурієва В. Фінансова спроможність громад під час повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41>.
5. Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Придко Р. О. Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі*. 2023. Вип. 1(1). С. 14–20.
6. Ломачинська І. А., Чуркіна І. Є. Децентралізація місцевих бюджетів в Україні: виклики в період війни. *Грааль науки*. 2022. № 20. С. 29–31.
7. Беновська Л.Я. Виклики та фінансові можливості розвитку територіальних громад в умовах війни. *Галицький економічний вісник*. 2024. Т. 86. № 1. С. 25–32.
8. Кужелев М. О. Вплив військового ПДФО на формування доходів місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка сьогодні: проблеми моделювання та управління: матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 22–23 листоп. 2023 р.) / за заг. ред. М. Є. Рогози, Г. В. Карнаухової*. Полтава: ПУЕТ, 2023. С. 343–346.
9. Онишук І., Казюк Я., Герасимчук І., Венцель В. Аналіз фінансової спроможності громад за 2023 рік. *Децентралізація*. 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/17881> (дата звернення: 27.02.2025).
10. Верховна Рада України. Ухвалено закон про спрямування «військового» ПДФО на потреби оборони. 2023. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243600.html (дата звернення: 27.02.2025).
11. Уряд затвердив компенсацію громадам, які мали вагому частку «військового» ПДФО у структурі своїх податкових надходжень. *Міністерство фінансів України*. 2023. URL: <https://surl.li/gquyhf> (дата звернення: 27.02.2025).
12. Зеленський: 2024 року Україна виробила 2,2 мільйона FPV-дронів, у 2025-му зробить більше. *Суспільне*. 2025. URL: <https://susplne.media/955367-zelenskij-2024-roku-ukraina-virobila-22-milijona-fpv-droniv-u-2025-mu-zrobit-bilse/> (дата звернення: 27.02.2025).
13. Після вилучення «військового» ПДФО місцеві бюджети отримали за 2024 рік більше коштів, ніж роком раніше. *Укрінформ*. 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3956658-pisla-vilucenna-vijskovogo-pdf0-miscevi-budzeti-otrimali-za-2024-rik-bilse-kostiv-niz-rokom-ranise-op.html> (дата звернення: 27.02.2025).
14. Як громадам вижити в умовах воєнного стану – аналізуємо бюджетну декларацію. *Децентралізація*. 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/18395> (дата звернення: 27.02.2025).

References

1. Zakhidna, O., & Zakorko, K. (2022). Funktsionuvannia obiednanykh terytorialnykh hromad v umovakh voiennoho stanu [Functioning of united territorial communities under martial law]. *Tavriiskiyi naukovyi visnyk. Seriya: Ekonomika*, 14, 78–84. [in Ukrainian].
2. Bui, T.H., & Primierova, O.K. (2023). Biudzhetna systema Ukrainy: vplyv viiny ta vyklyky povoiennoi vidbudovy [Ukraine's budget system: impact of war and challenges of post-war recovery]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*, 8(1), 17–24. [in Ukrainian].
3. Vozniak, H.V. (2016). Biudzhetna detsentralizatsiia: yevropeyskyi dosvid ta perspektyvy dlia Ukrainy [Budget decentralization: European experience and prospects for Ukraine]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy*, 3, 56–62 [in Ukrainian].
4. Holynskiy, Yu., & Nuriieva, V. (2023). Finansova spromozhnist hromad pid chas povnomashtabnoi viiny [Financial capacity of communities during full-scale war]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 55. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41>. [in Ukrainian].
5. Vartsaba, V.I., Mulesa, E.V., & Prydko, R.O. (2023). Analiz napovnennia mistsevykh biudzhetiv Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Analysis of the filling of local budgets of Ukraine under martial law]. *Suchasni tendentsii rozvytku ekonomiky i kultury v Ukraini ta sviti*, 1(1), 14–20 [in Ukrainian].
6. Lomachynska, I.A., & Churkina, I.Ye. (2022). Detsentralizatsiia mistsevykh biudzhetiv v Ukraini: vyklyky v period viiny [Decentralization of local budgets in Ukraine: challenges during the war]. *Graal nauky*, 20, 29–31. [in Ukrainian].

7. Benovska, L.Ya. (2024). Vyklyky ta finansovi mozhlyvosti rozvytku terytorialnykh hromad v umovakh viiny [Challenges and financial opportunities for the development of territorial communities under war conditions]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, 86(1), 25–32 [in Ukrainian].

8. Kuzheliev, M.O. (2023). Vplyv viiskovoho PDFO na formuvannia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv v umovakh viiny [Influence of military personal income tax on the formation of local budget revenues under war conditions]. *Ekonomika sohodni: problemy modeliuвання ta upravlinnia: materialy KhIII Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf. (m. Poltava, 22–23 lystop. 2023 r.) / za zah. red. M. Ye. Rohozy, H. V. Karnaukhovoi. Poltava: PUET* [in Ukrainian].

9. Onyshchuk, I., Kaziuk, Ya., Herasymchuk, I., & Ventsel, V. (2024). Analiz finansovoi spromozhnosti hromad za 2023 rik [Analysis of the financial capacity of communities for 2023]. *Detsentralizatsiia*. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/17881> [in Ukrainian].

10. Verkhovna Rada Ukrainy. (2023). Ukhvaleno zakon pro spriamuvannia «viiskovoho» PDFO na potreby oborony [Law on directing "military" PIT to defense needs adopted]. Retrieved from: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/243600.html [in Ukrainian].

11. Uriad zatverdyv kompensatsiiu hromadam, yaki mali vahomu chastku «viiskovoho» PDFO u strukturi svoikh podatkovykh nadkhodzen [The government approved compensation for communities that had a significant share of the "military" personal income tax in the structure of their tax revenues]. *Ministerstvo finansiv Ukrainy*. 2023. Retrieved from: <https://surl.li/gquyhf> [in Ukrainian].

12. Zelenskyi: 2024 roku Ukraina vyrobila 2,2 miliona FPV-droniv, u 2025-mu zrobyt bilshe [Zelenskyi: In 2024, Ukraine produced 2.2 million FPV drones and will produce more in 2025]. *Suspilne*. 2025. Retrieved from: <https://suspilne.media/955367-zelenskij-2024-roku-ukraina-virobila-22-miljona-fpv-droniv-u-2025-mu-zrobit-bilse/> [in Ukrainian].

13. Pislia vyluchennia "viiskovoho" PFO mistsevi biudzhety otrymaly za 2024 rik bilshe koshtiv, niz rokom ranishe [After the withdrawal of "military" PIT, local budgets received more funds in 2024 than the previous year]. *Ukrinform*. 2024. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3956658-pisla-vilucenna-vijskovogo-pdf-miscevi-budzeti-otrimali-za-2024-rik-bilse-kostiv-niz-rokom-ranise-op.html> [in Ukrainian].

14. Yak hromadam vyzhyty v umovakh voiennoho stanu – analizuiemo biudzhetnu deklaratsiiu [How communities can survive under martial law – analyzing the budget declaration]. *Decentralization*. 2024. Retrieved from: <https://decentralization.ua/news/18395> [in Ukrainian].

УДК 340
DOI 10.32782/cuj-2025-1-12

Цицюра Володимир Іванович

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України,
полковник юстиції, заступник начальника
Управління розвитку військової юстиції та взаємодії
з правоохоронними органами
Головного управління військової юстиції Міністерства оборони України
ORCID: 0009-0001-4201-7172

ОСОБЛИВОСТІ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОГО КОМАНДУВАННЯ ТА ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Питання адміністративно-правового статусу військового командування та військових адміністрацій в умовах війни відіграють особливу роль та є актуальними на сьогодні, оскільки від ефективності та врегулювання цього питання на законодавчому рівні, а також реалізації їх компетенції в умовах сьогодення залежить захист та відновлення національних інтересів України. В зв'язку з чим постає необхідність у дослідженні порушеного питання та з'ясування їх впливу на регулювання суспільних відносин у зазначеній сфері. Тривалий термін дії правового режиму воєнного стану в Україні, а також досвід проведення інтенсивних бойових дій, які тривають в Україні, дозволяє прийти до висновку, що питання адміністративно-правового статусу тимчасових органів влади та військового командування стало є однією з нагальних проблем сучасності.

У статті проаналізовано різні підходи до розуміння правового статусу, зроблено висновок, що адміністративно-правовий статус є похідним від правового статусу, зазначено, що в умовах правового режиму воєнного стану для виконання функцій держави стосовно оборони, забезпечення громадської безпеки і правопорядку, а також реалізації та впровадження заходів правового режиму воєнного стану, створюються тимчасові органи влади, а частина повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування передається військовому командуванню.

Актуальність дослідження даного питання зумовлена також у практичній площині в зв'язку тим, що на сьогоднішній день, в умовах воєнного стану та затяжного збройного конфлікту можна більш глибоко дослідити питання, пов'язані із особливостями адміністративно-правового статусу тимчасово створених органів влади та доцільність делегування окремих повноважень військовому командуванню для впровадження заходів правового режиму воєнного стану, а також проблеми їх реалізації в практичній площині.

За результатами даного дослідження, на підставі розуміння поняття «правовий статус», а також наукових підходів до поняття «адміністративно-правовий статус», аналізу діючого законодавства, було запропоновано визначення поняття «військове командування» та «військова адміністрація», проведено їх загальну характеристику та визначено їх особливості. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити особливу увагу саме на дослідженні питань адміністративно-правового статусу військового командування та їх місце і роль в реалізації та впровадженні окремих видів заходів забезпечення правового режиму воєнного стану, що допоможе глибоко дослідити порушені питання та у разі необхідні врегулювати ці питання на законодавчому рівні.

Ключові слова: військове командування, військові адміністрації, статус, заходи, повноваження, воєнний стан, правовий режим, органи військового управління, тимчасові державні органи.

Tsytsiura V. I. Specifics of the Administrative and Legal Status of Military Command and Military Administrations under the Legal Regime of Martial Law

The issues of the administrative and legal status of military command and military administration in wartime play a special role and are relevant today, since the protection and recovery of Ukraine's national interests depend on the effectiveness and regulation of this issue at the legislative level, as well as on the exercise of their competence

in the current conditions. In this regard, there is a need to study the issue raised and to determine their impact on the regulation of public relations in this area. The long duration of the legal regime of martial law in Ukraine, as well as the experience of intense hostilities in Ukraine, leads to the conclusion that the issue of the administrative and legal status of the temporary authorities and military command has become one of the most pressing problems of our time.

The article analyses various approaches to understanding the legal status, and concludes that administrative and legal status is derived from the legal status, and notes that under the legal regime of martial law, temporary authorities are established to perform the functions of the State with regard to defence, public safety and law and order, and also to implement and enforce the measures of the legal regime of martial law, and part of the powers of state authorities and local self-government bodies is transferred to the military command.

The relevance of the study of this issue is also due to the practical implications of the fact that today, in the context of martial law and protracted armed conflict, it is possible to explore in more depth the issues related to the peculiarities of the administrative and legal status of the temporarily established authorities and the expediency of delegating certain powers to the military command to implement the measures of the martial law regime, as well as the problems of their practical implementation.

According to the results of this study, based on the understanding of the concept of 'legal status', as well as scientific approaches to the concept of 'administrative and legal status', and analysis of current legislation, the author proposes to define the concepts of 'military command' and 'military administration', to provide their general characteristics and to identify their specific features. In further scientific research, it is proposed to focus special attention on the study of the administrative and legal status of military command and their place and role in the implementation and introduction of certain types of measures to ensure the legal regime of martial law, which will help to deeply investigate the issues raised and, if necessary, to regulate these issues at the legislative level.

Key words: *military command, military administrations, status, measures, powers, martial law, legal regime, military authorities, temporary state bodies.*

Вступ. До повномасштабного вторгнення рф на територію України проблематика організації роботи військових адміністрацій, зокрема і військового командування, не привертала особливої уваги науковців та розглядалася лише фрагматично в межах конкретного наукового дослідження чи в межах дослідження та вивчення досвіду зарубіжних країн. Із початком збройної агресії рф в лютому 2022 року держава була вимушена вжити додаткових заходів з метою забезпечення ефективної роботи державних та місцевих інституцій, наслідком чого стало утворення ряду військових адміністрацій на всій території України та надання додаткових прав військовому командуванню для ефективного виконання завдань щодо оборони держави та реалізації та запровадження заходів режиму воєнного стану, тому на сьогодні питання дослідження особливостей адміністративно-правового статусу військового командування та військових адміністрацій в умовах дії правового режиму воєнного стану є надзвичайно актуальним.

Матеріали та методи. Важливими для автора під час опрацювання даного теоретичного дослідження були розробки та здобутки вітчизняних правників. Проблемні питання

поняття «правового статусу» знаходять своє відображення у працях В. Оксіня [2], В. Авер'янова [3]. Колектив науковців, зокрема Я. Окар-Балаж [4], А. Подоляка [5], А. Авторгов [6], С. Ківалов [7], опрацьовували питання адміністративно-правового статусу органів виконавчої влади та їх посадових осіб, в тому числі органів виконавчої служби. Окремі питання адміністративного правового статусу військових адміністрацій та військового командування закріплені в спеціальному законодавстві, яке регулює питання правового режиму воєнного стану [8; 10].

Дослідження практичних аспектів щодо особливостей адміністративно-правового статусу військового командування та військових адміністрацій в умовах постійно триваючого правового режиму воєнного стану на сучасному етапі не здійснювалось. В існуючій науковій літературі дослідження спеціально присвячені цьому напрямку містяться в обмеженій кількості, а зазначена тематика набула в наукових колах актуальності лише після військового вторгнення рф на територію України. Тож своєчасне висвітлення викладених нижче питань є потребою сучасного стану справ в державі та нагальною необхідністю.

Під час вивчення даної тематики використовувалися спеціально-юридичні та загальнонаукові методи пізнання, за допомогою яких проаналізовані різні доктринальні підходи до розуміння поняття «правовий статус». Крім цього, в процесі дослідження використовується діалектичний метод пізнання, який дозволив визначити якісні характеристики феномену, що досліджується. При дослідженні особливостей адміністративно-правового статусу військових адміністрацій було використано структурно-функціональний метод. Метод системного аналізу використовувався в процесі аналізу компетенції військових адміністрацій в умовах правового режиму воєнного стану, а спеціально-юридичний метод – при аналізі нормативно-правової бази, яке регулює питання правового режиму воєнного стану в Україні.

Мета статті полягає в тому, щоб за допомогою використання методів наукового пізнання, опрацювання наукових праць, норм чинного законодавства та практики його застосування, проаналізувати існуючі підходи до понять «правовий статус», «адміністративно-правовий статус органів державної влади та їх посадових осіб», на основі чого проаналізувати адміністративно-правовий статус військових адміністрацій та військового командування, а також розкрити його особливості, у тому числі в умовах правового режиму воєнного стану.

Результати. Збройна агресія рф змусила державу вживати заходів для здійснення оборони та захисту національних інтересів, зокрема, починаючи з лютого 2022 року, в Україні було введено воєнний стан та оголошена повна мобілізація, що, відповідно, змусило змінити підходи до роботи державних та місцевих органів влади, зокрема обумовило необхідність створення нових тимчасових державних органів, що згідно чинного законодавства були наділені особливим правовим статусом (набором спеціальних прав та обов'язків), які дають можливість їм здійснювати юридичні, організаційні, матеріально-технічні, інформаційні, фінансово-економічні та інші заходи та дії, спрямовані на ефективне функціонування відповідного правового режиму.

У загальному вигляді, зокрема і в науковій літературі, статус (лат. status) визначає положення (становище) суб'єкта (фізичної або юридичної особи) через сукупність встановлених йому прав та обов'язків [1]. Якщо розглянути поняття «правовий статус» що ця категорія має загальний (універсальний) характер, включає права та обов'язки, у необхідних випадках – відповідальність та правові гарантії, відбиває індивідуальні особливості суб'єктів і визначає положення їх у тій чи іншій системі суспільних відносин (економічних, соціальних, політичних) через правове юридичне встановлення його прав та обов'язків та включає статуси різних суб'єктів правовідносин (держави, суспільства, особи) [2]. При цьому професор В. Авер'янов у своїх дослідженнях розглядає поняття правового статусу у широкому та вузькому розумінні. На його думку, головною складовою змісту правового статусу кожного органу влади є компетенція (права і обов'язки), що доповнюється також іншими елементами, зокрема: місцем його в ієрархічній структурі, функціями та завданнями, тощо [3].

Адміністративно-правовий статус є однією з основних категорій у зв'язку з тим, що він є одним із показників, за яким робляться висновки про рівень правової зрілості держави та суспільства. Щодо адміністративно-правового статусу, то Я. Окар-Балаж [4, с. 83] зазначає, що він виникає безпосередньо у зв'язку із забезпеченням суб'єктами публічної влади прав та свобод фізичних осіб та при взаємодії суб'єктів публічної влади з інституціями громадянського суспільства, а також опосередковано у суспільних відносинах, що безпосередньо пов'язані в сфері публічного адміністрування об'єктів державної та комунальної власності та у відносинах, що мають місце у внутрішньо-організаційній діяльності органів публічної влади. При цьому він характеризує особу через її права, обов'язки й відповідальність суб'єкта адміністративного права, який забезпечує його участь у вищезазначених суспільних відносинах.

А. Подоляка в своїх дослідженнях до структурних елементів адміністративно-правового статусу керівника як посадової особи органу

виконавчої влади включає: права, обов'язки, відповідальність [5, с. 10]. Інші наукові підходи на структурний зміст адміністративно-правового статусу державного службовця полягають у поєднанні його обов'язків, прав, компетенції, юридичної відповідальності [6, с. 11]. Академік С. Ківалов в своїх дослідженнях адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади зазначає, що він включає такі елементи, як: компетенція, функції та завдання [7].

З урахуванням вищезазначеного можна прийти до висновку, що адміністративно-правовий статус органу виконавчої влади, в тому числі військових адміністрацій та військового командування, – це різновид правового статусу, що встановлюється законами або іншими нормативно-правовими актами, які визначають їх компетенцію (права, обов'язки, повноваження та відповідальність) у сфері публічного адміністрування та конкретних адміністративних відносин.

При цьому потрібно зазначити, що забезпечення правового режиму воєнного стану охоплюють велику систему суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану, при цьому військове командування та військові адміністрації займають особливе місце в цій системі, оскільки вони є безпосередніми суб'єктами, на які покладається основна частина функцій щодо створення та функціонування зазначеного правового режиму та досягнення його цілей і завдань, і цей напрям діяльності для них є головним або ключовим.

Військові адміністрації та військове командування є суб'єктами безпосереднього забезпечення воєнного стану, що уповноважені забезпечувати не тільки умови воєнного стану в цілому, але також забезпечувати процес реалізації заходів цього правового режиму, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [8], при чому військовим адміністраціям дана діяльність складає частину основних функцій.

Військовим командуванням в Україні, у тому числі в умовах правового режиму воєнного стану, є Головнокомандувач Збройних Сил України, Командувач об'єднаних сил Збройних Сил України, командувачі видів

та окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, командувачі (начальники) органів військового управління, командири з'єднань, військових частин Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань (ст. 3 Закону України «Про правовий режим воєнного стану»), (ст. 1 Закону України «Про оборону України») [8; 9].

Військове командування відіграє важливу роль у реалізації заходів правового режиму воєнного стану, оскільки під час дії правового режиму воєнного стану наділено додатковими повноваження порівняно з мирним часом, зокрема, має право з метою забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку на певній території видавати обов'язкові до виконання накази і директиви, які в районі бойових дій мають пріоритет над рішеннями інших органів влади, а також разом з іншими органами влади, зокрема, військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування, впроваджувати в практичній площині введені в державі заходи правового режиму воєнного стану (ст. 3) [8]. Військове командування має право встановлювати різноманітні обмеження, такі, як комендантська година, перевірка документів, обмеження свободи пересування, а також залучати громадян до суспільно-корисних робіт, необхідних для забезпечення оборони країни. Правовий статус цього органу визначається законодавством України, зокрема Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [8].

Військові адміністрації – це тимчасові державні органи, що формуються главою держави на територіях, де введено воєнний стан, як вимушений захід для управління територіями, які зазнали значних пошкоджень внаслідок воєнних дій, або є тимчасово окуповані агресором, що можуть містити елементи військового управління з метою забезпечення разом із військовим командуванням захисту прав і свобод громадян, забезпечення безпеки та правопорядку, захисту критичної інфраструктури, реалізації заходів правового режиму воєнного стану, правове регулювання яких забезпечується нормами спеціального законодавства про правовий режим воєнного

стану. Вони в умовах воєнного стану тимчасово об'єднують «військові» та «цивільні» повноваження, що дає їм можливість забезпечувати ефективну роботу всіх сил безпеки та оборони держави, які захищають територіальну цілісність і національну безпеку України, в тому числі від зовнішнього ворога (ст.ст. 4, 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [8].

Законодавство України виділяє наступні види військових адміністрацій: на рівні області – обласні, на рівні району – районні, на рівні населених пунктів – міські, селищні, сільські. Вони здійснюють свої повноваження протягом дії воєнного стану та тридцять днів після його припинення чи скасування. При цьому до закінчення тридцятиденного строку, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, за поданням глави держави Верховна Рада України може прийняти рішення про поновлення роботи органів місцевого самоврядування в разі усунення загроз в зв'язку з чим вводився воєнний стан на цій території.

Після вторгнення РФ на територію України в лютому 2022 року та введенням Президентом України воєнного стану по всій території України було утворено обласні та районні військові адміністрації на базі існуючих обласних, районних адміністрацій та Київської міської державної адміністрації, а їх голови набули статусу начальників військових адміністрацій [10].

Військові адміністрації населених пунктів були створені в межах певної громади, де ради (їх виконавчі органи) або голови не здійснювали свої повноваження відповідно до законодавства України.

Основними завданнями військових адміністрацій є: забезпечення безпеки громадян (охорона громадського порядку, протидія диверсійним проявам, боротьба зі злочинністю); гарантування, захист прав та свобод громадян; координація дій та взаємодія з іншими державними органами та військовим командуванням; відновлення життєдіяльності населення (постачання продуктів харчування, медикаментів, відновлення інфраструктури).

Повноваження військових адміністрацій відповідають повноваженням відповідної ради, а їх виконавчий апарат підпорядковується начальнику відповідної військової адміністрації. На період дії військових адміністрацій відповідні ради свої повноваження не здійснюють, а комунальні підприємства (установи та організації) засновані на базі майна спільної власності відповідної громади підпорядковуються військовій адміністрації. Начальники військових адміністрацій видають обов'язкові правові акти, здійснюють управління об'єктами комунальної власності, взаємодіють з правоохоронними органами та військовим командуванням з метою дотримання правопорядку, захисту прав і свобод громадян, а також у встановленому порядку може увільняти від виконання посадових обов'язків працівників виконавчого комітету ради, переведення їх на рівнозначну чи нижчу посаду, в тому числі призначати та звільняти їх з посад.

Висновки. З урахуванням вищезазначеного, військові адміністрації – це тимчасові особливі органи державної влади, що утворюються в умовах воєнного стану, метою створення яких є забезпечення правопорядку, забезпечення прав і свобод громадян, їх соціальний захист та координація зусиль для відсічі військової агресії.

Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій – це різновид правового статусу, що встановлюється законами або іншими нормативно-правовими актами, які визначають їх компетенцію (права, обов'язки, повноваження та відповідальність) у сфері публічного адміністрування та конкретних адміністративних відносин.

Також потрібно зазначити, що адміністративно-правовий статус військових адміністрацій має низку специфічних рис, що визначаються особливостями правового режиму воєнного стану.

Особливостями адміністративно-правового статусу військових адміністрацій є:

тимчасовий характер, який пов'язаний з тим, що вони діють на період дії воєнного стану та протягом 30 днів після його припинення чи скасування;

спеціальний характер та правовий режим, що визначається особливими умовами, в яких функціонує адміністрація, а саме – правовим режимом воєнного стану, а також їх діяльність регулюється спеціальним законом, що визначає їх права, обов'язки та відповідальність;

розширені повноваження військових адміністрацій у порівнянні з повноваженнями місцевих органів державної влади в мирний час дозволяють їм ефективно реагувати на виклики воєнного стану;

взаємодія з військовим командуванням, що забезпечує ефективну координацію зусиль у сфері оборони та безпеки та реалізацію як цивільних, так і військових заходів.

Адміністративно-правовий статус військового командування є важливим елементом забезпечення обороноздатності країни та національної безпеки. Ефективне функціонування військового командування є запорукою успішного виконання Збройними Силами України покладених на них завдань.

Військове командування складається з сукупності органів військового управління, які здійснюють стратегічне, оперативне та тактичне керівництво Збройними Силами та які відповідають за планування, підготовку

та проведення військових операцій, а також за управління військами в мирний та воєнний час.

Особливостями адміністративно-правового статусу військового командування є централізоване управління, єдиноначальність та військова дисципліна, які характеризується тим, що управління Збройними Силами України здійснюється централізовано, що забезпечує єдність керівництва та координацію дій, вся повнота влади в Збройних Силах України зосереджена в руках командира (начальника), який приймає кінцеве рішення та забезпечує його виконання, а підпорядкований особовий склад (військовослужбовці) зобов'язані неухильно дотримуватися військової дисципліни та виконувати накази командира для виконання поставлених завдань. При цьому також потрібно зазначити, що в умовах правового режиму воєнного стану військове командування наділено рядом специфічних повноважень у сфері публічного адміністрування, з метою реалізації та впровадження заходів правового режиму воєнного стану, а також виконання функцій стосовно забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку.

Література

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. К. : «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5: П – С. 736 с.
2. Оксін В.Ю. Адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації у сфері місцевого розвитку в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 279–281.
3. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. К. : Видавничий дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.
4. Окар-Балаж Я.І. Деякі питання визначення правового статусу особи у адміністративному праві. *Наше право*. 2015. № 2. С. 81–85.
5. Подоляка А.М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. *Національний університет внутрішніх справ*. Харків, 2004. 19 с.
6. Авторгов А.М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. *Київський національний університет внутрішніх справ*. Київ, 2008. 17 с.
7. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Адміністративне право України: Навчально-методичний посібник. Вид. друге, перероб. і доп. Одеса: *Юридична література*. 2002. 312 с.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 09.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 03.02.2025)
9. Про оборону України: Закон України від 06.11.1991 № 1932-XII. Дата оновлення: 05.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення 03.02.2025)
10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. Дата оновлення: 07.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 03.02.2025)

References

1. Shemshuchenko, Yu.S. (2003). Yurydychna entsyklopediia [Legal encyclopedia]. V 6 t. K. : Ukr. Entsykl. T. 5: P – S. 736 s. [in Ukrainian].
2. Oksin, V.Yu. (2020). Administratyvno-pravovyi status subiektiv publichnoi administratsii u sferi mistsevoho rozvytku v Ukraini [Administrative and legal status of subjects of public administration in the field of local development in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 7, 279–281 [in Ukrainian].
3. Averianov, V.B. (2002). Vykonavcha vlada i administratyvne pravo [Executive power and administrative law]. K. : Vydavnychiy dim «In-Yure». 668 s. [in Ukrainian].
4. Okar-Balazh, Ya.I. (2015). Deiaki pytannia vyznachennia pravovoho statusu osoby u administratyvnomu pravi [Some issues of determining the legal status of a person in administrative law]. *Nashe pravo*, 2, 81–85 [in Ukrainian].
5. Podoliaka, A.M. (2004). Administratyvno-pravovyi status Derzhavnoi avtomobilnoi inspektsii MVS Ukrainy [Administrative and legal status of the State Automobile Inspection of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Natsionalnyi universytet vnurishnikh sprav. Kharkiv. 19 s. [in Ukrainian].
6. Avtorhov, A.M. (2008). Administratyvno-pravovyi status derzhavnoho vykonavtsia [Administrative and legal status of the state executive]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyivskiy natsionalnyi universytet vnurishnikh sprav. Kyiv. 17 s. [in Ukrainian].
7. Kivalov, S.V., & Bila, L. R. (2002). Administratyvne pravo Ukrainy: navchalno–metod. posibn. [Administrative law of Ukraine: Educational and methodological manual]. Vyd. druhe, pererob. i dop. Odesa: *Yurydychna literatura*. 312 s. [in Ukrainian].
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2015) Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [About the legal regime of martial law: Law of Ukraine dated 12.05.2015 No 389-VIII] Data onovlennia: 09.01.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> [in Ukrainian].
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1991) Pro oboronu Ukrainy [About the defense of Ukraine: Law of Ukraine dated 06.11.1991 No 1932-XII]. Data onovlennia: 05.01.2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> [in Ukrainian].
10. Prezydent of Ukraine (2022) Pro vvedennia voiennoho stanu v Ukraini [About the introduction of martial law in Ukraine: Decree of the President of Ukraine dated 24.02.2022 No 64/2022]. Data onovlennia: 07.11.2024 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> [in Ukrainian].

УДК 347.736

DOI 10.32782/cuj-2025-1-13

Ярмоленко Олександр Сергійович

кандидат юридичних наук, докторант

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-1414-5991

ОСОБЛИВОСТІ УЧАСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕНИХ КРЕДИТОРІВ У СПРАВІ ПРО БАНКРУТСТВО

У статті досліджуються особливості правового статусу забезпечених кредиторів у справі про банкрутство. Поява забезпечених кредиторів обумовлена тим, що до відкриття провадження у справі про банкрутство такий кредитор передбачив додатковий захист своїх вимог до боржника шляхом вчинення забезпечення виконання зобов'язання.

Метою статті є розкриття нормативно-правового регулювання захисту прав забезпечених кредиторів у справі про банкрутство та виявлення характерних особливостей участі забезпечених кредиторів у конкурсному процесі.

Наголошується, що забезпечені кредитори є найбільш захищеною категорією кредиторів у справі про банкрутство. У цьому контексті розкриваються та аналізуються такі положення законодавства про банкрутство: 1) забезпечений кредитор є стороною у справі нарівні з конкурсним кредитором та боржником; 2) господарський суд може обмежити дію мораторію у виняткових випадках, якщо такий мораторій може спричинити втрату предмета застави забезпеченого кредитора; 3) для забезпечених кредиторів не існує присікального строку для пред'явлення кредиторських вимог; 4) якщо забезпечений кредитор бажає стати конкурсним кредитором, то забезпечений кредитор може повністю або частково відмовитися від забезпечення; 5) звіт арбітражного керуючого про нарахування і виплату грошової винагороди, здійснення та відшкодування витрат має бути схвалений зборами кредиторів (у справі про неплатоспроможність фізичної особи) чи комітетом кредиторів (у справі про банкрутство юридичної особи), а в частині витрат, що стосуються заставного майна, – забезпеченим кредитором; 6) план санації має бути схвалений забезпеченим кредитором; 7) погашення вимог забезпечених кредиторів за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється позачергово; 8) якщо майно боржника, що є предметом забезпечення, не продано на повторному аукціоні, кредитор, вимоги якого воно забезпечує, має право протягом 20 днів з дня закінчення цього аукціону вимагати в арбітражного керуючого продажу йому непроданого майна.

Досліджено обмеження, що передбачені у законодавстві про банкрутство, які стосуються правового статусу забезпечених кредиторів.

Ключові слова: банкрутство, неспроможність, кредитор, Кодекс України з процедур банкрутства, застава, порука.

Iarmolenko O. S. Features of the participation of secured creditors in a bankruptcy case

The article examines the features of the legal status of secured creditors in a bankruptcy case. The emergence of secured creditors is due to the fact that before the opening of bankruptcy proceedings, such a creditor provided for additional protection of his claims against the debtor by providing security for the performance of the obligation.

The purpose of the article is to disclose the regulatory and legal regulation of the protection of the rights of secured creditors in a bankruptcy case and to identify the characteristic features of the participation of secured creditors in the bankruptcy process.

It is emphasized that secured creditors are the most protected category of creditors in a bankruptcy case. In this context, the following provisions of bankruptcy legislation are disclosed and analyzed: 1) a secured creditor is a party to the case on an equal footing with a bankruptcy creditor and a debtor; 2) a commercial court may limit the effect of a moratorium in exceptional cases if such a moratorium may result in the loss of the secured creditor's collateral; 3) there is no statute of limitations for secured creditors to present creditor claims; 4) if the secured creditor wishes to become a bankruptcy creditor, the secured creditor may fully or partially waive the security;

5) the arbitration manager's report on the accrual and payment of monetary compensation, the implementation and reimbursement of expenses must be approved by the creditors' meeting (in the case of insolvency of an individual) or the creditors' committee (in the case of bankruptcy of a legal entity), and in terms of expenses related to the collateral property, by the secured creditor; 6) the rehabilitation plan must be approved by the secured creditor; 7) the repayment of the claims of the secured creditors at the expense of the bankrupt's property, which is the subject of security, is carried out out of turn; 8) if the debtor's property, which is the subject of security, is not sold at a repeated auction, the creditor whose claims it secures has the right, within 20 days from the date of the end of this auction, to demand from the arbitration manager the sale of the unsold property to him.

The restrictions provided for in bankruptcy legislation, which concern the legal status of secured creditors, are investigated.

Key words: bankruptcy, insolvency, creditor, Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures, pledge, surety.

Вступ. Однією з категорій кредиторів у справі про банкрутство є забезпечені кредитори – тобто кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника. Кодекс України з процедур банкрутства (далі – КУзПБ) містить чимало правових приписів, які стосуються прав забезпечених кредиторів. Разом з тим, такі положення розкидані по КУзПБ досить хаотично, у зв'язку з цим актуальним видається комплексне дослідження особливостей участі забезпечених кредиторів у справі про банкрутство.

Матеріали та методи. Серед науковців та практиків, які обрали предметом своїх наукових пошуків право неспроможності (банкрутства), слід відзначити: О. Беяневич, О. Бірюкова, А. Бутирського, І. Бутирську, Л. Грабован, М. Гурина, В. Джуня, В. Дутку, С. Жукова, Ю. Кабенюк, Л. Ніколенко, Б. Полякова, Р. Полякова, П. Пригузу, В. Радзивілюк та інших. Разом з тим, досить мало дослідженим залишається ряд питань, що стосуються участі у справі про банкрутство забезпечених кредиторів.

Метою статті є розкриття нормативно-правового регулювання захисту прав забезпечених кредиторів у справі про банкрутство та виявлення характерних особливостей участі забезпечених кредиторів у конкурсному процесі.

Результати. Поняття «кредитор» є загальноживаним терміном; під ним розуміється суб'єкт правовідносин, який має право вимагати від іншого суб'єкта (боржника) дотримання певної поведінки [1, с. 56]. Це поняття вживається не лише у праві цивільному, але і у праві неспроможності (банкрутства). Як відомо, якщо боржник у зобов'язанні та

виконавчому провадженні не виконує своїх обов'язків, то він може, за певних умов, стати боржником у справі про банкрутство [2, с. 65]. У такому разі цивільні або господарські правовідносини, які існують тільки між боржником та кредитором, вимоги якого забезпечені заставою майна боржника, трансформуються у інші відносини – відносини у межах справи про банкрутство, де кредитори «переслідують» боржника уже не розрізнено, а виступаючи як єдина сторона у справі. Щодо правової природи банкрутства, слід навести цитату професора Б. Полякова про те, що «Процедура банкрутства у теоретичному плані була сформована ще в науковому колі раннього Нового часу, зокрема в роботах геніального юриста, іспанця Сальдаго де Самоза та отримала назву «*Judicium universal*», як базисного елементу основоположного принципу всепільності» [3, с. 36].

Р. Поліщук справедливо зазначає, що провадження у справі про банкрутство, на відміну від позовного, призначенням якого є визначення та задоволення індивідуальних вимог кредиторів, одним із завдань має задоволення сукупності вимог кредиторів неплатоспроможним боржником [4, с. 354].

КУзПБ у ст. 1 розрізняє три види кредиторів, а саме: конкурсні, поточні та забезпечені [5]. Під конкурсними кредиторами розуміють кредиторів за вимогами до боржника, що виникли до відкриття провадження у справі про банкрутство і виконання яких не забезпечено заставою майна боржника, поточні кредитори – це кредитори за вимогами до боржника, що виникли після відкриття провадження у справі про банкрутство, а забезпечені кредитори – це кредитори,

вимоги яких до боржника або іншої особи забезпечені заставою майна боржника.

Поява забезпечених кредиторів обумовлена тим, що до відкриття провадження у справі про банкрутство такий кредитор передбачив додатковий захист своїх вимог до боржника шляхом вчинення забезпечення виконання зобов'язання. Ст. 546 Цивільного кодексу України визначає, що виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком, правом довірчої власності.

У правовідносинах неспроможності права забезпечених кредиторів виникають, як правило, із поруки та застави. Так, за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого зобов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником (ст. 553 Цивільного кодексу України).

В силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, а також в інших випадках, встановлених законом, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 572 Цивільного кодексу України).

Отже, забезпечення вимог кредиторів відбувається у результаті того, що кредитор мав підстави сумніватись у належному виконанні зобов'язань боржником та домігся вжиття заходів забезпечення вимог кредиторів, у результаті чого у процедурі банкрутства виконання вимог забезпеченого кредитора є найбільш реальним. Як справедливо відзначає адвокат та арбітражний керуючий М. Буртовий, переважна частина забезпечених кредиторів – це банківські установи, що надали боржникам кредити під заставу рухомого майна або в іпотеку нерухомого майна. Або ж боржник виступив майновим поручителем за зобов'язаннями іншої особи [6].

Правовий статус згаданих кредиторів у справі про банкрутство є різним, але всіх їх об'єднує одна риса – у боржника перед кредиторами існує грошове зобов'язання. Порівнюючи правовий статус кредиторів у справі

про банкрутство, можна побачити, що забезпечені кредитори є найбільш захищеними, що впливає з наступного.

1) Забезпечений кредитор є стороною у справі нарівні з конкурсним кредитором та боржником. Участь у справі про банкрутство для забезпеченого кредитора – це ще один спосіб захисту його порушеного права, до якого забезпеченому кредитору доводиться вдаватися у випадку відкриття провадження у справі про банкрутство щодо його боржника. Л. Ніколенко відзначає, що необхідність у захисті виникає тільки за наявності правового спору, після спричинення шкоди правовим стосункам або реальної його загрози [7, с. 55]. Вступаючи у справу про банкрутство, забезпечений кредитор тим самим отримує широкий інструментарій процесуальних можливостей, які він може використати для захисту своїх прав. Забезпечений кредитор стає повноцінним учасником господарського процесу, а реалізація прав такого учасника, так само як і реалізація прав будь-якого учасника господарської справи загалом – відбувається під пильним контролем господарського суду. Адже, як зазначається у науковій літературі, учасники справи здійснюють відповідні процесуальні дії щодо доведення тих чи інших обставин (фактів) шляхом надання відповідних доказів, а суд їх повинен об'єктивно оцінити [8, с. 79].

2) Господарський суд може обмежити дію мораторію у виняткових випадках, якщо такий мораторій може спричинити втрату предмета застави забезпеченого кредитора.

3) Для забезпечених кредиторів не існує присікального строку для пред'явлення кредиторських вимог, оскільки розпорядник майна зобов'язаний окремо повідомити господарський суд про вимоги кредиторів, які забезпечені заставою майна боржника, згідно з їхніми заявами, а за відсутності таких заяв – згідно з даними обліку боржника, а також внести окремо до реєстру відомості про майно боржника, яке є предметом застави згідно з відповідним державним реєстром (ч. 8 ст. 45 КУзПБ), натомість забезпечені кредитори зобов'язані подати заяву з грошовими вимогами до боржника під час провадження

у справі про банкрутство в частині вимог, що є незабезпеченими, або за умови відмови від забезпечення.

4) Якщо забезпечений кредитор бажає стати конкурсним кредитором, то забезпечений кредитор може повністю або частково відмовитися від забезпечення. Якщо вартості застави недостатньо для покриття всієї вимоги, кредитор повинен розглядатися як забезпечений лише в частині вартості предмета застави, а залишок вимог вважається незабезпеченим. Така трансформація правового статусу кредитора з забезпеченого у конкурсного часто буває виправданою, адже, як вказує Б. Поляков, саме конкурсні кредитори є основними учасниками справи про банкрутство: формують представницькі органи (загальні збори, комітет кредиторів); беруть в них участь та опосередковано, через комітет кредиторів, «наймають» арбітражного керуючого та визначають долю боржника [9, с. 238].

5) Звіт арбітражного керуючого про нарахування і виплату грошової винагороди, здійснення та відшкодування витрат має бути схвалений зборами кредиторів (у справі про неплатоспроможність фізичної особи) чи комітетом кредиторів (у справі про банкрутство юридичної особи), а в частині витрат, що стосуються заставного майна, – забезпеченим кредитором.

6) План санації має бути схвалений забезпеченим кредитором. Заходи, що містяться у плані санації, є суто економічними і спрямовані на оздоровлення фінансової діяльності боржника та покращення економічних показників підприємства, тоді як заходи, спрямовані на створення сприятливих умов для відновлення платоспроможності боржника, застосовуються в поєднанні з реабілітаційними процедурами і лише в комплексі [10, с. 195]. При цьому якщо заходи, передбачені планом санації, видаються забезпеченому кредитором не вигідними для нього, такий план без згоди цього кредитора схвалений бути не може.

З цього приводу Д. Тиліпський та А. Іванів вказують: «Якщо конкурсні кредитори приймають план санації чи укладають мирову угоду, при накладенні вето забезпеченим кредитором конкурсні кредитори мають право

викупити право вимоги такого заставного кредитора згідно з Реєстром вимог кредиторів. Однак, якщо раніше кредитори повинні були викупити розмір вимог забезпеченого кредитора, який дорівнював договірній вартості предмета застави, то наразі викупу підлягає вся заборгованість, хоча дійсна вартість заставного майна може бути в десятки разів меншою. Наразі ні закон, ні судова практика не визначають коректного порядку дій у такій ситуації» [11].

7) Погашення вимог забезпечених кредиторів за рахунок майна банкрута, що є предметом забезпечення, здійснюється позачергово.

8) Якщо майно боржника, що є предметом забезпечення, не продано на повторному аукціоні, кредитор, вимоги якого воно забезпечує, має право протягом 20 днів з дня закінчення цього аукціону вимагати в арбітражного керуючого продажу йому непроданого майна.

Не дивлячись на значну кількість пілг для забезпечених кредиторів, КУЗПБ містить певні обмеження для таких кредиторів, зокрема.

1) Додаткова винагорода не сплачується арбітражному керуючому у разі, якщо вимоги забезпеченого кредитора погашаються у зв'язку з продажем такому кредитору майна, що забезпечує його вимоги (у такому випадку арбітражний керуючий не зацікавлений у реалізації заставного майна за найвищу ціну, як правило, вартість реалізації заставного майна нижче за заставну вартість).

2) Учасниками зборів кредиторів боржника з правом вирішального голосу є конкурсні кредитори, визнані господарським судом у попередньому засіданні та внесені розпорядником майна до реєстру вимог кредиторів, а кредитори, вимоги яких забезпечені заставою майна боржника можуть брати участь у зборах кредиторів боржника лише із правом дорадчого голосу.

Важливим і чи не ключовим етапом справи про банкрутство є реалізація майна банкрута у ліквідаційній процедурі. Остання, на думку А. Бутирського, викликає багато питань, що обумовлено, з одного боку, складністю і одночасно недосконалістю законодавства про

банкрутство, а з іншого – намаганням певних осіб (кредиторів, банкрута, учасників банкрута тощо) оскаржити результати аукціону з продажу майна хоч з якихось підстав, поставивши під сумнів, таким чином, правомірність набуття майна покупцем на аукціоні. [12, с. 78]. У процедурі ліквідації немає фінансового оздоровлення – тут уже реалізується майно боржника [13, с. 51].

Процедура реалізації майна банкрута, яке є предметом забезпечення, також має свої особливості і є предметом детального регулювання КУЗПБ. Це зумовлене тим, що всі сторони у справі про банкрутство (конкурсні та забезпечені кредитори, боржник) мають власні інтереси і подекуди нехтують інтересами інших учасників справи. З метою подолання можливих зловживань у процедурі банкрутства при реалізації заставного майна, законодавець передбачив, що арбітражний керуючий зобов'язаний направити умови продажу забезпеченому кредитору. У свою чергу, забезпечений кредитор може прийняти рішення про:

надання згоди на продаж майна на запропонованих умовах;

надання згоди на продаж майна, змінивши умови продажу;

відмову в наданні згоди на продаж майна з обґрунтуванням причин.

У разі якщо забезпечений кредитор прийняв рішення про відмову в наданні згоди на продаж майна або не прийняв жодного рішення на засіданні комітету кредиторів чи протягом 20 днів з дня, коли забезпечений кредитор одержав чи мав одержати умови продажу, або якщо арбітражний керуючий не згоден з прийнятим забезпеченим кредитором рішенням, арбітражний керуючий зобов'язаний звернутися до суду. У такому разі умови аукціону визначаються судом.

Висновки. Отже, забезпечені кредитори є найбільш захищеною категорією кредиторів у справі про банкрутство. Вступаючи у справу про банкрутство, забезпечений кредитор тим самим отримує широкий інструментарій процесуальних можливостей, які він може використати для захисту своїх прав. Разом з тим, не дивлячись на значну кількість пільг для забезпечених кредиторів, КУЗПБ містить певні обмеження для таких кредиторів.

Література

1. Хомко Л. В., Яновицька А. В. Правове регулювання банкрутства : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 280 с.
2. Бутирська І. А. Правове становище боржника у справі про банкрутство. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Серія «Правознавство»*. 2013. Вип. 682. С. 66–70.
3. Поляков Б. Удосконалення правового статусу арбітражного керуючого у процедурі неплатоспроможності фізичних осіб. *Матеріали круглого столу на тему «Особливості провадження у справах про неплатоспроможність фізичних осіб» (Львів, 25 жовтня 2024 року)*. Київ, 2024. С. 36–41.
4. Поліщук Р. М. Особливості правового статусу кредиторів та їх представницьких органів у справах про банкрутство товариств з обмеженою відповідальністю. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 83. Ч. 1. С. 352–359.
5. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
6. Буртовий М. «Магічні» 170 днів забезпечених кредиторів. *Юридична газета online*. 08 грудня 2021 р. № 23. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/magichni-170-dniv-zabezpechenih-kreditoriv.html> (дата звернення: 12.11.2024).
7. Ніколенко Л.М. Зміст захисту в господарському судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 7 (163). С. 63–66.
8. Ніколенко Л. М. Особливості звільнення від доказування у господарському судочинстві. *Історико-правовий часопис*. 2023. № 1. С. 77–82.
9. Поляков Б. М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні : підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Ін Юре, 2011. 560 с.
10. Бутирський А. А. Правова природа засобів відновлення платоспроможності боржника. *Вісник господарського судочинства*. 2006. № 3. С. 190–196.

11. Тиліпський Д., Іванів А. Забезпечений та конкурсний кредитор: гра позицій. *Юридична газета online*. 25 лютого 2019 р. № 9. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/zabezpecheniy-ta-konkursniy-kreditor-gra-poziciy.html> (дата звернення: 12.11.2024).
12. Бутирський А. А. Проблемні питання реалізації майна банкрута у ліквідаційній процедурі. *Економіка та право*. 2019. № 2. С. 78–83.
13. Рубан О. О. Окремі аспекти захисту прав кредиторів під час процедури банкрутства. *Прыкарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 2. С. 49–52.

References

1. Khomko, L.V., & Yanovytska, A.V. (2022). *Pravove rehuliuвання bankrutstva [Legal regulation of bankruptcy]* : navchalnyi posibnyk. Lviv : Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 280 s. [in Ukrainian].
2. Butyrska, I.A. (2013). Pravove stanovyshe borzhnyka u spravi pro bankrutstvo [Legal position of the debtor in a bankruptcy case]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu im. Yu. Fedkovycha. Seriya «Pravoznavstvo»*. Vyp. 682. S. 66–70 [in Ukrainian].
3. Poliakov, B. (2024). Udoskonalennia pravovoho statusu arbitrazhnoho keruiuchoho u protseduri neplatospromozhnosti fizychnykh osib [Improving the legal status of the arbitration manager in the insolvency procedure of individuals]. *Materialy kruhloho stolu na temu «Osoblyvosti provadzhennia u spravakh pro neplatospromozhnist fizychnykh osib» (Lviv, 25 zhovtnia 2024 roku)*. Kyiv. S. 36–41 [in Ukrainian].
4. Polishchuk, R. M. (2024) Osoblyvosti pravovoho statusu kredytoriv ta yikh predstavnytskykh orhaniv u spravakh pro bankrutstvo tovarystv z obmezhenoiu vidpovidalnistiu [Peculiarities of the legal status of creditors and their representative bodies in cases of bankruptcy of limited liability companies]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriya «Pravo»*. Vyp. 83. Ch. 1. S. 352–359 [in Ukrainian].
5. Kodeks Ukrainy z protsedur bankrutstva (2019) [Code of Ukraine on bankruptcy procedures] : Zakon Ukrainy vid 18 zhovtnia 2018 roku № 2597-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. № 19. St. 74 [in Ukrainian].
6. Burtovyi, M. (2021). «Mahichni» 170 dnev zabezpechenykh kredytoriv ["Magic" 170 days of secured creditors]. *Yurydychna hazeta online*. 08 hrudnia 2021 r. № 23. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/magichni-170-dniv-zabezpechenih-kredytoriv.html> (data zvernennia: 12.11.2024) [in Ukrainian].
7. Nikolenko, L.M. (2009). Zmist zakhystu v hospodarskomu sudochynstvi [The content of protection in commercial litigation]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. 2009. № 7 (163). S. 63–66 [in Ukrainian].
8. Nikolenko, L.M. (2023). Osoblyvosti zvilnennia vid dokazuvannia u hospodarskomu sudochynstvi [Features of exemption from proof in commercial litigation]. *Istoryko-pravovyi chasopys*. 2023. № 1. S. 77–82 [in Ukrainian].
9. Poliakov, B.M. (2011). Pravo nespromozhnosti (bankrutstva) v Ukraini [Insolvency (bankruptcy) law in Ukraine] : pidruch. dlia stud. vyshch. navch. zakl. K. : In Yure, 2011. 560 s. [in Ukrainian].
10. Butyrskiy, A.A. (2006). Pravova pryroda zasobiv vidnovlennia platospromozhnosti borzhnyka [The legal nature of means of restoring the debtor's solvency]. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva*. № 3. S. 190–196 [in Ukrainian].
11. Tylypskiy, D., & Ivaniv, A. (2019). Zabezpechenyi ta konkursnyi kredytor: hra pozytsii [Secured and competitive creditor: a game of positions]. *Yurydychna hazeta online*. 25 liutoho 2019 r. № 9. Retrieved from: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/bankrutstvo-i-restrukturizaciya/zabezpecheniy-ta-konkursniy-kreditor-gra-poziciy.html> (data zvernennia: 12.11.2024) [in Ukrainian].
12. Butyrskiy, A.A. (2019). Problemni pytannia realizatsii maina bankruta u likvidatsiinii protseduri [Problematic issues of the sale of bankrupt property in the liquidation procedure]. *Ekonomika ta pravo*. № 2. S. 78–83 [in Ukrainian].
13. Ruban, O.O. (2021). Okremi aspekty zakhystu prav kredytoriv pid chas protsedury bankrutstva [Certain aspects of protecting creditors' rights during bankruptcy proceedings]. *Prykarpatskiy yurydychnyi visnyk*. Vyp. 2. S. 49–52 [in Ukrainian].

НОТАТКИ

Наукове видання

**Центральноукраїнський вісник права
та публічного управління**

**Central Ukrainian Journal of Law
and Public Management**

Випуск 1 (9), 2025

Issue 1 (9), 2025

Коректор І. М. Чудеснова

Комп'ютерне верстання О. І. Молодецька

Підписано до друку 27.03.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 12,56. Зам. № 0325/259.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.